

KAPADOKYA MİRASI

TARİHİ VE KÜLTÜREL BELLEK DERGİSİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
İhtisaslaşma Koordinatörlüğü Yayınıdır.

İmtiyaz Sahibi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Semih AKTEKİN

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Mehmet CANSIZ

İhtisaslaşma Koordinatörü
Doç. Dr. Ozan ATŞIZ

Sorumlu İhtisaslaşma Koordinatör Yardımcısı
Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR

Editör Kurulu

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Burcu TÜYSÜZ

Editör Yardımcısı
Arş. Gör. Rumeysa OLUTAŞ

Alan Editörleri
Somut Kültürel Miras Alan Editörleri

Prof. Dr. Yener BEKTAŞ
Doç. Dr. Savaş MARAŞLI
Doç. Dr. Ayşe BUDAK
Doç. Dr. Nilüfer PEKER
Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ŞENER
Öğr. Gör. Fatih YILMAZ

Somut Olmayan Kültürel Miras Alan Editörleri

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ
Doç. Dr. İlgar BAHARLU
Doç. Dr. Ömer KIRMIZI
Dr. Öğr. Üyesi Neval KARANFİL
Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Tugba GÖNEL SÖNMEZ

Turizm Alan Editörleri

Doç. Dr. Şule ARDIÇ YETİŞ
Doç. Dr. Gaye DENİZ
Doç. Dr. Zeynep ÇOKAL
Doç. Dr. Günay EROL
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ÇALIŞKAN
Dr. Öğr. Üyesi Firdevs YÖNET EREN

Redaksiyon
Öğr. Gör. Utku Eren BAĞCI

İdari İşler
Öğr. Gör. Utku Eren BAĞCI

Kapak Tasarım & Grafik Tasarım
Meryem Nur ŞİMŞEK

Dizgi & Mizanpaj
Meryem Nur ŞİMŞEK

Baskı
Simtel Ofset Matbaacılık Basın Yayın Ltd. Sti.
Karasoku Mah. Meydan Sk.No:3 Nevşehir Matbaa Sertifika No: 48955

İletişim
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İhtisaslaşma Koordinatörlüğü, 50300, Merkez/Nevşehir
Tel : 0 384 228 10 00
E-posta: kapadokyamirasi@nevsehir.edu.tr
Web : www.kapadokyamirasi.nevsehir.edu.tr

KAPADOKYA MİRASI

TARİHİ VE KÜLTÜREL BELLEK DERGİSİ

Sunuş

Prof. Dr. Semih AKTEKİN

4

Editörden

Dr. Öğr. Üyesi Burcu TÜYSÜZ

6

DOSYA:

KAPADOKYA'NIN TURİZM ROTALARI

Yalçın KAMIŞ

TUNÇ ÇAĞLARINDA TİCARETE YÖN VEREN YOLLAR VE KAPADOKYA'NIN METROPOLLERİ

9

Pınar ÇAYLI

BÜYÜK DELLER VE YAKIN ÇEVRESİNİN
TURİZM POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

15

Bilsen Ş. ÖZDEMİR

KAPADOKYA BÖLGESİNDE GÖLGEDE KALMIŞ BİR DURAK:
SOBESOS ANTİK KENTİ VE KAPADOKYA TURİZMİ İÇİN ÖNEMİ

21

Can ERPEK

KAYSERİ'DE BİR GEÇ ANTİK ÇAĞ KONUTU: ÖRENŞEHİR VİLLASI

29

Nilüfer PEKER

DAĞIN İÇİNDEKİ METROPOLİS: MOKİSSOS

35

Muhammed Ali ERMAN

KAYALIK KAPADOKYA'NIN TURİZM ROTALARI

47

Fatih ÖZŞAHİN

ÇAVUŞIN KÖYÜ TURİZMİNE YÖNELİK YENİ BİR ROTA ÖNERİSİ

55

Şenay MANTAŞ-Emre ELBAŞI-Beyda SADIKOĞLU-

Ömer UZUNEL-Utku Eren BAĞCI

KAPADOKYA VADİLERİ YÜRÜYÜŞ ROTALARININ DİJİTAL VE TEKNOLOJİK
DÖNÜŞÜMÜ: KIZILÇUKUR, MESKENDİR, GÜLLÜDERE 1, GÜLLÜDERE 2
VADİLERİ

61

Şule OLGUN

ANADOLU'NUN MANEVİ ROTASI: MEVLÂNÂ VE HACI BEKTAŞ VELİ
MÜZELERİNİN ZİYARET POTANSİYELLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

67

Savaş Kurtuluş ÇEVİK

KAPADOKYA SANAT ROTASI BAĞLAMINDA SANATÇI ATÖLYELERİ 1:
MUHARREM GÜRDAL SANAT EVİ/GALERİSİ

71

Sunuş

Kapadokya'nın Doğal ve Kültürel Mirası Üzerine Bir Yolculuk

Kapadokya, binlerce yıl öncesine dayanan tarihiyle, doğanın ve insanın birlikte şekillendirdiği eşsiz bir coğrafyadır. Gerek doğal güzellikleri gerekse arkeolojik ve kültürel zenginlikleriyle bu bölge, yalnızca Türkiye'nin değil, tüm dünyanın ortak mirasıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi olarak, 2021 yılında Doğal ve Kültürel Miras Turizmi alanında ihtisas üniversitesi ilan edilmemiz, bu kadim coğrafyanın değerlerini koruma, anlama ve tanıtmaya sorumluluğumuzu daha da derinleştirmiştir.

Bu sorumluluğun bir yansıması olarak hayata geçirdiğimiz Kapadokya Mirası dergisi, yılda iki kez yayımlanmakta ve her sayısında bölgenin farklı bir yönüne mercek tutmaktadır. Dergimizin bu sayısı, "Kapadokya'nın Turizm Rotaları" temasına ayrılmış olup, doğal ve kültürel turizmin sürdürülebilir gelişimine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Kapadokya'nın barındırdığı turizm rotaları, yalnızca fiziksel güzergâhlar değil; aynı zamanda insanlığın ortak tarihine açılan çok katmanlı kültürel kapılardır. Bu rotaların doğru bir yaklaşımla tanıtılması, alternatif turizm anlayışlarının geliştirilmesine, bölgeye olan ilgide çeşitliliğin artmasına ve sürdürülebilir bir turizm bilincinin oluşmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle, akademik araştırmalarla desteklenen ve yerel değerleri ön plana çıkaran rota önerileri, sadece bugünün değil, geleceğin turizm politikaları açısından da stratejik bir öneme sahiptir. İşte bu bağlamda, bu sayımızda yer alan çalışmalar; geçmişten günümüze taşınan rotaları yeniden düşünmek ve geleceğe dair yeni güzergâhlar tasarlamak için değerli birer zemin sunmaktadır.

Kapadokya'nın geçmişten günümüze ulaşan rotaları, sadece fiziksel bir yolculuk değil, aynı zamanda uygarlıkların izinde bir hafıza yolculuğudur. Bu bağlamda dergimizde yer alan yazılar; Tunç Çağı ticaret yollarından gölgede kalmış antik yerleşimlere, manevi ziyaret noktalarından dijitalleşen yürüyüş parkurlarına, taş mimariden sanatsal duraklara kadar zengin bir yelpazede Kapadokya'nın turizm potansiyelini ele almaktadır.

Söz konusu rotaların doğru yöntemlerle tanıtılması, hem bölgenin görünürlüğünü artırmakta hem de alternatif turizm türlerinin gelişimini desteklemektedir. Bu rotalar yalnızca turistik birer güzergâh değil, aynı zamanda kültürel anlatılarla örülü, geçmişle günümüz arasında bir köprü işlevi gören miras alanlarıdır. Bu bağlamda rotaların tanıtımında kullanılacak bilimsel, kültürel ve teknolojik araçlar, sürdürülebilir turizmin gelişmesinde belirleyici rol oynayacaktır.

Bununla birlikte, mevcut rotaların günümüz beklentileri ışığında yeniden değerlendirilmesi, turizm deneyiminin zenginleşmesini ve çeşitlenmesini sağlayacaktır. Kapadokya'nın taş dokusuna sinmiş tarihsel izler, manevi odaklar, sanat mekânları ve doğal güzergâhlar, yeni anlatılarla şekillendirilerek hem yerel halk hem de ziyaretçiler için çok boyutlu bir keşif alanına dönüşebilir. Bu nedenle, Kapadokya Mirası dergisinde önerilen yeni rota kurguları ve analizler, sadece bir güzergâh çiziminden ibaret değil; aynı zamanda kültürel sürekliliğin, katılımcı turizmin ve akademik rehberliğin birer ürünüdür.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi olarak, bölgesel kalkınma vizyonumuz doğrultusunda Kapadokya'nın sürdürülebilir turizm politikalarıyla daha etkin değerlendirilmesini desteklemeyi sürdüreceğiz. Bu vesileyle, dergimize katkı sunan tüm akademisyenlerimize ve editörlerimize teşekkür ediyor; okuyucularımıza keyifli, ilham verici ve bilgilendirici bir okuma deneyimi diliyorum.

Prof. Dr. Semih AKTEKİN

Editörden

Kapadokya'nın Turizm Rotaları: Geçmişten Günümüze Bir Yolculuk

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İhtisaslaşma Koordinatörlüğü tarafından yayımlanan dergimizin bu sayısında, tarih ve doğanın iç içe geçtiği, eşsiz coğrafi oluşumları ve zengin kültürel mirası ile dünya çapında ilgi gören Kapadokya Bölgesi'nin Turizm Rotaları teması ele alınmaktadır. Bölgenin binlerce yıllık tarihi ve turizm açısından sunduğu potansiyel, birbirinden değerli araştırmalar tarafından incelenmiştir.

Bu sayıda yer alan on çalışma, Kapadokya'nın farklı yönlerini ele alarak, bölgenin turizm potansiyeline dair kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. İlk olarak "Tunç Çağlarında Ticarete Yön Veren Yollar ve Kapadokya'nın Metropollerini" başlıklı çalışma, Kapadokya'nın tarih boyunca önemli ticaret yolları üzerindeki rolüne ve bölgenin erken dönem yerleşimlerine ışık tutmaktadır. Ardından gelen "Büyük Deller ve Yakın Çevresinin Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı çalışma, turistik açıdan nispeten daha az bilinen ve yeni keşfedilen doğal ve tarihi güzelliklere dikkat çekmektedir. Kapadokya'nın gölgede kalmış tarihi miraslarına yönelik araştırmalar arasında "Kapadokya Bölgesi'nde Gölgede Kalmış Bir Durak: Sobesos Antik Kenti ve Kapadokya Turizmi İçin Önemi" ile "Kayseri'de Bir Geç Antik Çağ Konutu: Örenşehir Villası" başlıklı çalışmalar öne çıkmaktadır. Yine, "Dağın İçindeki Metropolis: Mokissos" çalışması bölgenin geçmişteki yerleşim dokusunu ortaya koyarak önemli bilgiler sunmaktadır. Turizm rotalarına yönelik somut öneriler sunan yazılardan "Çavuşin Köyü Turizmine Yönelik Yeni Bir Rota Önerisi", "Kayalık Kapadokya'nın Turizm Rotaları" ve "Anadolu'nun Manevi Rotası: Mevlâna ve Hacı Bektaş Veli Müzelerinin Ziyaret Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", başlıklı yazılar hem kültürel hem de manevi turizmin gelişimine katkı sağlayabilecek konulara odaklanmaktadır. Öte yandan, "Kapadokya Vadileri Yürüyüş Rotalarının Dijital ve Teknolojik Dönüşümü: Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1, Güllüdere 2 Vadileri" adlı yazı bölgedeki doğa yürüyüş rotalarının teknolojik gelişmelerle nasıl entegre edilebileceğini ele almaktadır. Son olarak sanat ve turizmin birleştiği Kapadokya'ya dair bir perspektif sunan "Kapadokya Sanat Rotası Bağlamında Sanatçı Atölyeleri 1: Muharrem Gürdal Sanat Evi/Galerisi" başlıklı çalışma, bölgenin sanat turizmi açısından taşıdığı değeri ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu sayımızda, Kapadokya'nın geçmişten günümüze uzanan turizm potansiyelini ele alan değerli çalışmalar yer almaktadır. Alanında uzman akademisyenler ve araştırmacılar tarafından hazırlanan bu çalışmaların hem akademik dünyaya hem de turizm sektörü paydaşlarına önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz.

Kapadokya'nın eşsiz turizm rotalarını keşfetmeye hazır mısınız?

Keyifli okumalar dileriz.

Dr. Öğr. Üyesi Burcu TÜYSÜZ

*Kapadokya Bölgesi'nde Önemli Birer Turizm Rotası Olarak Öne Çıkan
ya da Bu Potansiyele Sahip Olan Antik Yerleşimler:*

Acemhöyük

Kültepe

Büyük Deller

Sobesos

Örenşehir

Mokissos

TUNÇ Çağları'nda Ticarete Yön Veren Yollar ve Kapadokya'nın Metropollerİ

Yalçın KAMIŞ*

Ticaret, basitçe insanların sahip oldukları şeyleri başka şeyler karşılığında değiştirmeleri şeklinde tanımlanabilir. Dar anlamıyla tanımlanan bu etkinliğin insanlığın en eski dönemlerinden itibaren hayata geçirilen sosyal pratikler arasında yer aldığı günümüze kadar ulaşan arkeolojik buluntular vasıtasıyla dolaylı da olsa anlaşılabilmektedir. Anadolu ve yakın çevresinde kabaca MÖ 10. binyılın ortalarından itibaren yerleşik hayatın yaygınlaşması, zamanla bitkilere ve hayvanlara dayalı üretim ekonomisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Söz konusu gelişmeler, temel olarak üretici köylere yaslanan yaşam tarzının tarih sahnesine çıkışına işaret etmektedir. Neolitik ve Kalkolitik çağları kapsayan uzun zaman aralığı (yaklaşık MÖ 9600 - MÖ 3000), üretici köyler çerçevesinde şekillenen karmaşık toplumsal yapılar üretmiş ve bu yapılar pek çok şeyin yanı sıra ticari ilişkileri yoğunlaştırarak geliştirmiştir.

Tunç Çağları'nın başlangıcı ise köylere dayanan yaşam biçiminin kabuk değiştirmesini sağlayan ve etkileri endüstri devriminin şekillendirdiği modern çağlara kadar devam eden pek çok yeniliğin süreç içinde ortaya çıktığı bir zaman aralığına (yaklaşık MÖ 3000 - MÖ 1200) işaret etmektedir. Söz konusu zaman aralığının farklı

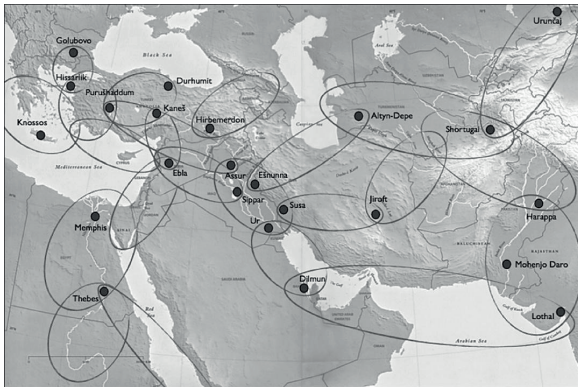
noktalarında ortaya çıkan teknolojik yenilikler ve bunların etkilediği toplumsal yapıları tanımlayan kent, devlet, hukuk, kent devleti, imparatorluk gibi kavramlar yukarıda vurgulandığı gibi önemli oranda güncelliğini korumaktadır. Teknolojik yenilikler bağlamında konuya bakıldığında ise yazının yaygınlaşması, ölçüm sistemlerinin ortaya çıkışı, metallerin gündelik hayata dahil oluşu gibi pek çok yenilik saymak mümkündür. Bu yeniliklerin Mısır, Anadolu, Mezopotamya ve İran'ı içine alan geniş bir coğrafyada hemen hemen eş zamanlı olarak hayata geçmesi de ayrıca dikkat çeken bir nokta olarak karşımızda durmaktadır.

Toplumsal yapıyı dönüştüren ve geniş bir coğrafyada etkilerini hissettiren yeniliklerin yukarıda basit anlamıyla tanımladığımız ticari ilişkileri dışarıda bırakması elbette düşünülemez. Çeşitli yeniliklerin geniş coğrafyalara yayılmasına aracılık eden faktörler arasında başı çeken ticari ilişkiler, süreç içinde dönüşüm geçirerek takas, trampa gibi kavramlar çerçevesinde ele alınabilecek basit ilişkilerin çok ötesine geçmiştir. Ticari ilişkileri değiştiren yenilikler geniş kapsamlı bir araştırmanın konusu olabilecek niteliktedir. Ancak üç noktayı vurgulamak genel çerçevenin anlaşılması açısından faydalıdır.

Bunlar, bölgelerarası sistematik ticari ağların ortaya çıkışı, değişim araçlarının devreye girmesi ve tüccarların toplumsal yapıya katılmaları şeklinde sayılabilir. Bölgelerarası sistematik ticari ağların ortaya çıkışı ile ifade edilmeye çalışılan husus, birbirlerinden uzak noktalarda üretilen ürünlerin ticari ilişkiler vasıtasıyla düzenli olarak dolaşıma girmesidir (Resim 1). Bu hususa Troia'da (Hisarlıktepe) bulunan tunç objelerin üretiminde Kazakistan kökenli kalay kullanılması veya Afganistan'da çıkarılan lapis lazuliden üretilmiş objelerin Anadolu'da bulunması gibi pek çok örnek verilebilir. Ticari dolaşıma giren malların miktarının artması ve buna bağlı nedenler, ticari ilişkilerin kolaylaşmasını sağlayacak pratik bir mekanizmanın icadını zorunlu kılmıştır. Bu da günümüzde "para" olarak tanımladığımız değişim aracının devreye girmesidir. Popüler kültürde yaygın bir şekilde Lidyalılara atfedilen paranın icadı, aslında paranın değil sikkenin icadına vurgu yapmaktadır. Bu nokta, nüans gibi görünse de aslında ekonomik işleyişin anlaşılması açısından kritiktir. Ölçüm sistemlerinin MÖ 3. binyıl başlarından itibaren yavaş yavaş gelişmesiyle birlikte insanlar, doğada diğerlerine oranla daha nadir bulunan altın, gümüş gibi metallerin değerli olduğu konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Bu uzlaşmanın günümüzde hâlen devam ettiği de açıktır. Söz konusu metallerin değerli kabul edilmeleri ise bunların değişim aracı olarak kullanımının

önünü açmış ve bu sistem Tunç Çağları boyunca kullanımda kalmıştır. Bu sistem, ticari malların değerinin altın veya gümüşün ağırlığı cinsinden hesaplanması esasına dayanmaktadır. Değişim aracı olarak değerli metallerin devreye girmesi bir yandan ticari ilişkileri kolaylaştırmış diğer yandan ise çok daha karmaşık hâle gelmesini sağlamıştır. Günümüzdekine ana hatlarıyla benzeşen alacak-verecek hesapları, faiz gibi işlemlerin ortaya çıkışını da sağlamıştır. Tunç Çağları'nın başlangıcıyla birlikte zamanla değişen ekonomik yapıya bağlı olarak toplumsal iş bölümü ve katmanlaşma daha belirgin hâle gelmiştir. Bu süreçte, toplumsal yapıya katılan meslek gruplarından biri de tüccarlardır. Bu sürecin en somut tanıkları ise Anadolu'nun çeşitli yerleşimlerinde açığa çıkarılan ve sayıları binlerle ifade edilen tüccarlara ait çivi yazılı belgelerdir. Eski Dünya kıtalarının kesişim noktasında yer alan Anadolu coğrafyası, çağlar boyunca bu kıtalar arasında gerçekleşen hareketliliklerin odak noktaları arasında yer almıştır.

Coğrafi kapsamı dönemlere göre değişiklik sergilese de Anadolu'nun ortasında genişçe bir alana yayılan Kapadokya Bölgesi, çağlar boyu gerek insan gerekse de ticari hareketliliğin geçiş güzergâhları arasında yer almıştır. Bu durumun en somut göstergelerinden biri, MÖ 3. binyılın başlarından itibaren bölgede hızla gelişmeye başlayan ve zamanla sadece Anadolu'nun değil tüm Yakındoğu'nun büyük kentleri arasına katılan Kültepe ve Acemhöyük gibi metropollerin ortaya çıkışıdır. Anadolu ve yakın çevresinin kültürel çeşitliliğini yansıtan bu merkezler uzun bir süre boyunca kültürel, siyasal, ekonomik ve ticari faaliyetler açısından merkezî konumda bulunmuşlardır. Dolayısıyla da Anadolu'yu ilgilendiren pek çok yeniliğin söz konusu merkezler üzerinden gözlenmesi, tanımlanması ve yorumlanması mümkün hâle gelmiştir.

Resim 1. MÖ 2. Binyıl Başlarında Ticari Ağlar
(Gojko Barjamovic 2018)

Kapadokya'nın Tunç Çağı Metropolleri: Kültepe ve Acemhöyük

Kayseri Ovası'nın doğusunda, verimli ve sulak bir sahada bulunan Kültepe, kesintilerle de olsa yüz yılı aşkın bir süredir arkeolojik araştırmaların sürdürüldüğü yerleşimlerden biridir (Resim 2). Yerleşimde geniş kapsamlı sistematik ve bilimsel kazılar, 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında başlatılmış olup, günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam ettirilmiştir. Bu süre zarfında yürütülen çalışmalar, Kültepe'de yerleşimin tarihinin Kalkolitik Çağ sonlarından başlayarak Hellenistik-Roma dönemlerine kadar uzunca bir süre devam ettiğini ortaya koymuştur. Bilimsel kazılar, yerleşimin zamanla büyüyerek MÖ 2. binyıl başlarında 25-30 bin kişinin yaşadığı bir şehir hâline dönüştüğünü göstermiştir. Günümüz ölçeğinde bakıldığında oldukça mütevazı görünen bu rakamlar dönem koşulları içinde ele alındığında, büyük kent statüsünü tanımlamaktadır.

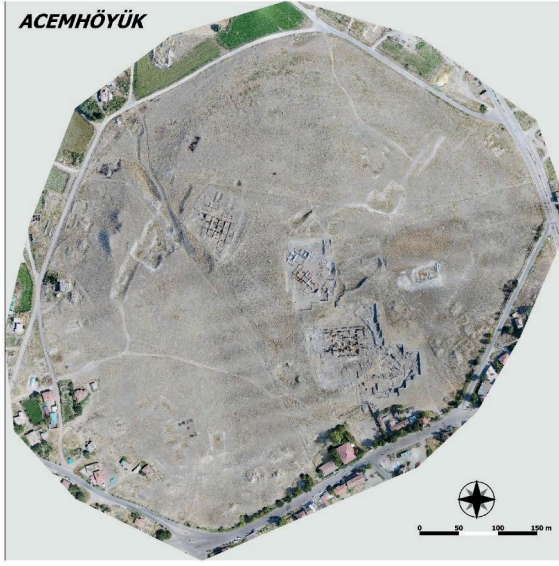
Kültepe'nin büyüme süreci, aynı zamanda Anadolu'nun ticari ilişkilerinin gelişip serpilerek bölgelerarası bir boyuta çıkış sürecini de ortaya koyan bir niteliğe sahiptir. Bu durumun en somut göstergesi günümüzde Irak'ın kuzeyinde bulunan Asur kenti ile Anadolu, özellikle de Kültepe arasında organize ticaret ağının kurulmasıdır. Karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde başlayan ticari faaliyetler, Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelerek Kültepe'ye yerleşmeleriyle

Resim 2. Kültepe (Tahsin Özgüç 2005)

zirve noktasına çıkmıştır. Asurlu tüccarlar esas itibarıyla Anadolu'nun gümüş ve altın kaynaklarıyla ilgilenmişler ve söz konusu metaller karşılığında Kültepe'ye kalay, dokuma ürünleri, yarı değerli taşlar gibi ticari malları taşımışlardır. Söz konusu metallerin büyük bölümünün Asur kentine ticari ağlar vasıtasıyla dışarıdan getirildiği ve buradan Anadolu'ya ulaştırıldığı bilinmektedir. Kalayın Orta Asya coğrafyasından, lapis lazulinin Afganistan'dan ve dokuma ürünlerinin önemli bir bölümünün Babil'den temin edilmiş olması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu mallar Kültepe'ye ulaştıktan sonra yine Asurlu tüccarlar vasıtasıyla Anadolu içlerine dağıtılmıştır. Süreç içerisinde Anadolu'nun kendi içindeki potansiyelin farkına varan Asurlu tüccarlar Anadolu içinde bakır, yün gibi metallerin ticaretine de el atarak faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. Tüccarların Anadolu'ya yerleşmeye başlamasıyla giderek daha karmaşık bir hâl alan ticari ilişkiler ve bunların zorunlu kıldığı Anadolu'yu siyasi otoritelerle bağlantıların düzenlenmesi ihtiyacı kurumsal ve idari yapıların oluşumunu zorunlu kılmıştır. Doğrudan Asur kentine bağlanan söz konusu yapıların Anadolu'daki iç hiyerarşisinin tepesinde ise Kültepe bulunmaktadır.

Yukarıda kısaca çerçevesi çizilen ticari ilişkiler, Anadolu'nun çeşitli yeniliklerle tanışmasına da aracılık etmiştir. Bunların en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz ki yazının Anadolu'ya girişidir. Anadolu toplumlarının yazıyla tanıştığı bu dönemin ayrıntıları Kültepe'de açığa çıkarılan yaklaşık 25.000 adet çivi yazılı tablet vasıtasıyla takip edilebilmektedir. Çoğunluğu tüccarların arşivlerinden oluşan yazılı belgeler dönemin ticari, ekonomik ve siyasi ilişkilerine ışık tutmalarının yanı sıra toplumsal yapıya dair önemli ipuçları sunmuşlardır.

Resim 3. Acemhöyük (Acemhöyük Kazı Arşivi)

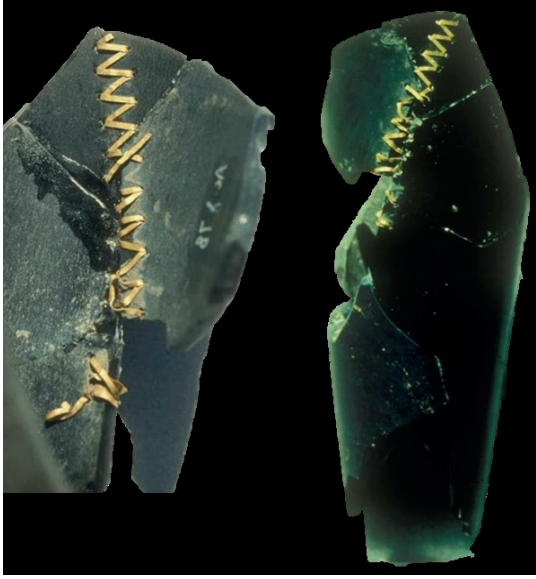
Evlilikler, boşanmalar, miras hukuku, ticaret hukuku gibi çeşitli alanlarla ilgili bilgiler sunan yazılı belgeler, dönemin Anadolu kültürünün anlaşılmasında anahtar rol oynamaktadır. Kültepe kazılarında ele geçen arkeolojik buluntular, yazılı belgelerin çizdiği çerçeveyi destekleyen zengin bir veri setine ulaşılmasını sağlamıştır. Gerek Anadolu kökenli gerekse

de dışarıdan yerleşime getirildiği anlaşılan arkeolojik objeler, Kültepe toplumunun yaşamına dair dikkat çekici bir pencere açmıştır.

Kültepe'nin kuş uçuşu yaklaşık 160 km batısında, Aksaray Ovası'nda yer alan Acemhöyük, (Resim 3) 1962 yılında Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığındaki bir ekip tarafından araştırılmaya başlanmış ve günümüze kadar kazı çalışmaları aralıksız devam ettirilmiştir. Kentte günümüze kadar devam ettirilen bilimsel kazılar, yerleşimin Kültepe'ye benzer bir gelişim tablosu sergileyerek MÖ 3. binyılın ortalarından itibaren büyümeye başladığını ve MÖ 2. binyıl başlarında en geniş boyutlarına ulaştığını ortaya koymuştur. MÖ 2. binyıl başlarında yaklaşık 100 hektarlık bir alana yayıldığı anlaşılan kentin 20 bin kişilik bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Modern Yeşilova kasabasının merkezinde bulunması nedeniyle Acemhöyük'teki kazı çalışmaları daha çok höyük bölümüyle sınırlı kalmıştır. Yani tüccarların yaşadığı ve ticari faaliyet yürüttükleri aşağı şehirde geniş çaplı araştırmalar yürütülememiştir.

Resim 4. Acemhöyük Sarıkaya Sarayı (Acemhöyük Kazı Arşivi)

Resim 5. Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen altın ipelik tamirli obsidyen vazo parçası. (Acemhöyük Kazı Arşivi)

Resim 6. Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda bulunan Asur kralı I. Şamši- Adad mühür baskıları. (Acemhöyük Kazı Arşivi)

Çalışmalar her ne kadar höyük kısmıyla sınırlı kalmışsa da Acemhöyük'te sürdürülen kazılar, dönemin ekonomik, ticari, siyasi ve sosyal yapısına ışık tutan önemli bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Höyükte açığa çıkarılan Hatipler ve Sarıkaya sarayları bu açıdan oldukça çekicidir. (Resim 4). Özellikle Sarıkaya sarayından ele geçen altın, fildişi, obsidyen gibi lüks objeler dönemin elitlerinin yaşam biçimlerine dair ipuçları sunarken diğer yandan ticari ilişkilere vurgu yapmaktadır (Resim 5-7). Sarayın bir odasında arşivlenmiş hâlde bulunan 1000'den fazla mühür baskısı ise kentin ticari ve siyasi ilişkilerini doğrudan doğruya ortaya koyan bir buluntu grubu niteliğindedir. Söz konusu mühür baskıları arasında yer alan Asur kralı I. Şamši-Adad (Resim 6) ve Kargamış kralı Aplahanda'ya ait mühür baskıları yerleşimin yöneticilerinin dönemin Mezopotamya krallarıyla ilişki kurduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bunlar dışında kazılarda ele geçen arkeolojik buluntular, dönemin toplumsal ve siyasal yapısına ışık tutan zengin verilere ulaşılmasını sağlamıştır. Gerek Anadolu kökenli gerekse de dışarıdan yerleşime getirildiği anlaşılan arkeolojik objeler, dönemin Acemhöyük toplumunun anlaşılmasına katkı sunmuştur.

Bu yazı çerçevesinde, yukarıda çok genel hatlarıyla değinilen Kültepe ve Acemhöyük, Kapadokya coğrafyasının doğusuna ve batısına yerleşmiş durumdadırlar. Her iki yerleşim de söz konusu coğrafyayı doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde kat eden ticari güzergâhların düğüm noktalarını oluşturmuş ve bu yönlerde gerçekleşen her türlü faaliyeti kontrol etmişlerdir. Yaklaşık bin yıl boyunca bu işlevlerini sürdüren söz konusu kentler, Anadolu'yu etkileyen gelişmelerin merkezini işgal etmiş ve belirleyici konumda yer almışlardır.

Resim 7. Acemhöyük'ten ticarete değişim aracı olarak kullanılmış gümüş parçalar. (Acemhöyük Kazı Arşivi)

Seçilmiş Kaynakça

Barjamovic, G. J. (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Museum Tusculanum Press.

Barjamovic, G. J. (2018). Interlocking commercial networks and the infrastructure of trade in western Asia during the Bronze Age. Kristiansen, K., Lindkvist, T., Myrdal, J. (Ed.), *Trade and Civilization in the Pre-Modern World*, içinde (s. 113-142). Cambridge University Press.

Özgüç, T. (2005). *Kültepe: Kaniş/Neša*. Yapı Kredi Yayınları.

Özgüç, N. (2015). *Acemböyük: Burušbaddum*. Türk Tarih Kurumu.

BÜYÜK DELLER VE YAKIN ÇEVRESİNİN TURİZM POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Pınar ÇAYLI*

Büyük Deller, günümüzde Aksaray ili Gülağaç ilçesi Demirci kasabasında yer alan bir kayaüstü yerleşimdir. 2021 yılından itibaren üniversitemiz adına tarafımızca sürdürülen bilimsel arkeolojik kazılar, Cumhurbaşkanlığı kararlı kazı statüsünde uluslararası bir ekiple yürütülmektedir.

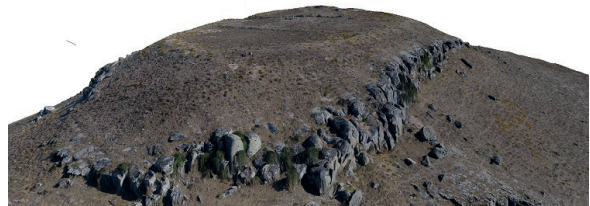
III. jeolojik zamanda bugünkü hâlini alan, volkanizmanın şekillendirdiği ignimbirit bir kaya kütlesi üzerindeki yerleşme, I. ve III. Derece sit alanıdır (Resim 1).

Resim 1. Büyük Deller Sit Alanı
(Büyük Deller Kazı Arşivi)

Büyük Deller’de görelî tarihlemeye göre iki evreli Orta Kalkolitik (MÖ 5200 - MÖ 4800) ve Hellenistik Dönem’de (MÖ 4. yüzyılın son çeyreği - MÖ 1. yüzyılın sonu) kesintisiz bir iskân olduğu anlaşılmaktadır. Alanda sürdürdüğümüz kazı çalışmalarından edindiğimiz bilgilerle,

Büyük Deller’de, Anadolu’da kentleşme öncesi süreci temsil eden Kalkolitik Dönem’de çevresine hâkim konumda, sınırları belli bir alanda kurulan prehistorik bir köyün ve Hellenistik Dönem’de kesme taşlardan örülmüş duvarlarla çevrili bir kalenin tasarlanarak hayata geçirildiği anlaşılmaktadır (Resim 2). Aralarında yaklaşık 5000 yıl bulunan her iki dönem için de yerleşmenin boyutlarını kısıtlayan fakat savunma gereksinimini karşılayan bu kayalığın seçiminde çevresel koşullar önem taşımaktadır. Toplumların kültürlerini oluşturan maddî kalıntılar için gerekli hammadde kaynaklarına, sulak alanlara, ekilebilir arazi ve yaylak yerlerine yakınlık, üreticiliğin dışında kırsal karma ekonomide hazır gıdaya erişimi sağlayan fauna ve flora çeşitliliği iskân için çekim kuvveti oluşturan nedenlerdendir. Büyük Deller’in, bu çevresel koşullarla Kalkolitik Dönem’de avantajlı bir bölgede olduğu açıktır. Hellenistik Dönem için de avantaj sağlayan bu koşulların yanı sıra, Hristiyan Hac Yolu’nun geçtiği antik yol güzergâhı kavşağındaki konumu ve dönemin sosyo-politik hareketliliği de kalenin kurulacağı yerin seçiminde stratejik bir tercih olmalıdır.

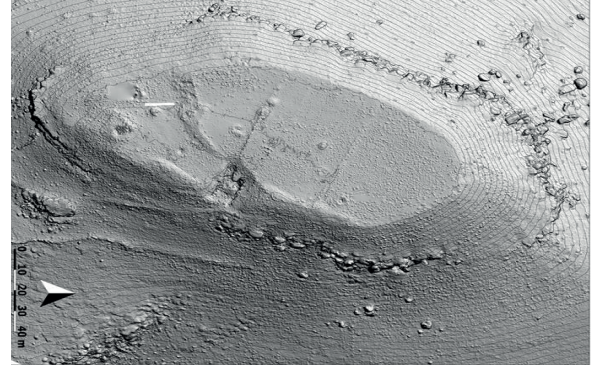
Resim 2. Büyük Deller Sit Alanı
(Büyük Deller Kazı Arşivi)

* Dr. Öğr. Ü. Pınar ÇAYLI, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Anadolu’da Kalkolitik Dönem, günümüzden yaklaşık 7000 yıl önce başlayan, basit köy toplumlarının kasabalaşma sürecini, bir diğer söylemle Anadolu’yu kentleşmeye götürecek sürecin başlangıcını ifade etmektedir.

Bu sürecin en çarpıcı unsurları; artı ürünün artı değere dönüşmesi, sürü hayvancılığının bir iş kolu haline gelmesi ve ekstraktif madencilikte aşamalı gelişimin başlamasıdır. Tüm bu unsurların sonucunda belirginleşen tabakalı toplum yapıları ise, Mezopotamya örneklerinden farklı olarak kademeli gelişen Anadolu tipi kent modelinin nüvesini oluşturmaktadır.

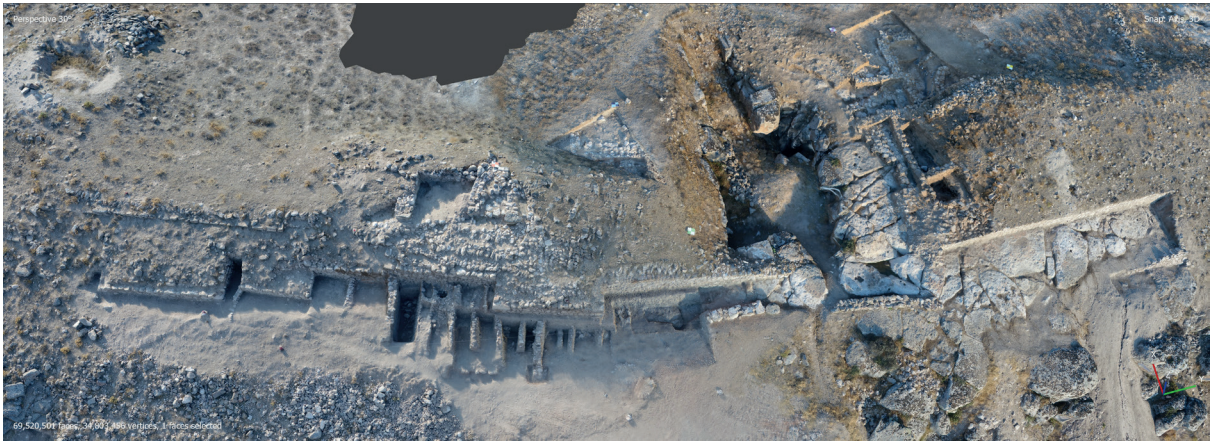
Büyük Deller, Hellenistik Dönem’de Kapadokya olarak anılan bölgede, Garsauritis strategiası sınırları içinde bulunmaktadır. 65 metre yüksekliğindeki kayalık üzerindeki Büyük Deller Kalesi, çevresine hâkim konumu ve Anadolu’nun iç bölgelerinde örneğine ender rastlanan güçlü suru ile Büyük İskender’in ölümünün ardından bölgeyi sürekli savaş alanına çeviren mücadelelerin yaşandığı siyasi tarih içinde önemli bir rol üstlenmiş olmalıdır (Resim 3). Yerel kesme taşlardan örülmüş suru ile bu dönemde bir kale olarak kullanılan Büyük Deller’in zirve düzlüğünde tahrip edilmiş bir de tümölüs yer alır. Güney yamaçta kayaya oyulmuş sarnıç, mezar, basamaklı sunak alanı ve benzeri kültürel miras unsurları alanın geç dönemlerde de kullanıldığını göstermektedir.

Resim 3. Büyük Deller Topografik Harita
(Büyük Deller Kazı Arşivi)

Bu iki farklı dönemde, Büyük Deller gibi yüksek bir kayalığın neden iskân edildiği ise bilimsel sorularımızın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda başlatılan kazılar, yerleşmenin Kapadokya turizminde yeni bir lokasyon olarak tanımlanmasında da ön hazırlıkları başlatmıştır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde, 2024 yılında hayata geçen ve beş yıl sürecek olan “Geleceğe Miras” projesi kapsamında, Büyük Deller’de yapılacak olan uzun süreli ve yoğun iş gücüyle gerçekleştirilecek arazi ve atölye çalışmalarının hem bilimsel araştırmaları hızlandıracağı hem de yerleşmenin arkeolojik görünürlüğünü açığa çıkaracağı öngörülmektedir (Resim 4).

Arkeolojik yerleşmelerin turizm potansiyelini vurgularken kullanılan önemli argümanlardan biri de yakın çevresinde bulunan diğer doğal, kültürel ve etnografik miras unsurlarının bütüncül bir şekilde ele alınmasıdır.

Resim 4. Büyük Deller Kazı Alanı (Büyük Deller Kazı Arşivi)

Bu bağlamda mikro ölçekte bir sınırlamaya gidilecek olursa, tüm bu miras unsurlarını taşıyan, Büyük Deller'in de yer aldığı Gülağaç ilçesi dikkat çekmektedir. Gülağaç gerek jeolojik gerek kültürel sıra düzende çok katmanlı bir görünümündedir. Jeolojik devirlerin okunabileceği kesitleriyle Alt Pliyosen yaşlı Kızılkaya ignimbritlerinin çoğu, doğal hammadde kaynağı olarak görülen jeositlerdir ve içinde Holosen yaşlı kültür varlıklarını barındıran zengin bir repertuvar sergiledikleri anlaşılmaktadır.

İlçede son 50 yılda kesintisiz sürdürülen yüzey araştırmaları ile Aşıklı Höyük, Musular, Güvercinkaya, Balıklı Eski Yerleşim Yeri ve Büyük Deller kazıları bölgenin tarih öncesi için önemli bir bilgi birikimi sağlamıştır. Büyük Deller kale kazısı, Aksaray Müze Müdürlüğü başkanlığında gerçekleştirilen tümülüs ve yer altı şehri kazıları ise Antik ve Orta Çağ bilgilerimizi artırmıştır. Bunlardan Saratlı Köyü'nde yer alan Aziz Mercurius Yer Altı Şehri ve Kilisesi ve Saratlı Kırkgöz Yer Altı Şehri Kapadokya'da yerli ve yabancı turistlerin en fazla ziyaret ettiği yerler arasındadır. Selçuklu hanlarının konuşlandığı Aksaray-Nevşehir ana şosesine açılan Saratlı Kasabası, bu avantajlı konumu ve ziyaretçi potansiyeliyle, İhlara Vadisi ve yakın çevresine sıkışan Aksaray turizmini iç kesimlere çekerek canlandırma ve Kapadokya turizmini bölgesel anlamda geniş bir tabana yayma fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda Gülağaç, Aksaray ilinin Kapadokya turizminin merkezi Nevşehir'e açılan kapısı konumundadır. Büyük Deller'in bağlı olduğu Demirci, Gülağaç ilçesinin en zengin turizm potansiyeline sahip beldesidir. Büyük Deller'in güneyinde yer alan Zindanlık Tümülüsü dromoslu oda mezarıyla, ilçede kazısı yapılmış bilinen tek örnektir. Yine Büyük Deller'in güneydoğusundaki eski Roma yolu kalıntısı, kuzeyindeki Mencilis kutsal alanı ve güneyindeki üzerinde kaya mezar ve sunak alanı bulunan İki Tepe, kültürel peyzajı tamamlamaktadır. Yerel mimaride taş işçiliğiyle öne çıkan Demirci kasabasında koruma altına

alınmış, anıt niteliğinde dört ve tescilli yetmiş sekiz taş ev yer almaktadır (Resim 5).

Resim 5. Tescilli Demirci Taş Evleri
(Güvercinkaya Kazı Arşivi)

Geleneksel mimarinin ender örneklerinden olan bu yapılar, Tarihi Kentler Birliği'ne üye Demirci Belediyesi tarafından turizme kazandırılmak istenmektedir. Koruma altına alınması gereken bir başka kültür varlığı da Demirci kasabasında beş adet bulunan özellikle aydınlanmada, tercihen hayvancılıkta kullanılan bezir yağının üretildiği bezirhanelerdir. Kasabaya adını veren ve uzun yıllar kasabanın geçim kaynağını oluşturan bir diğer zanaat kolu da demirciliktir (Resim 6).

Resim 6. Kasabaya Adını Veren Demircilik Zanaatının Etnografik Değer Taşıyan, Gövdesi Manda Derisiyle Yapılmış Körüklerinden Biri
(Sahibi: Kasabadaki Son Demirci Ustası Merhum Kuddusi Demir)
(Güvercinkaya Kazı Arşivi)

Gülağaç ilçesi sınırları içinde yer alan Kayı ve Balıklı gölleri ile, Karasu kaynak zonunun oluşturduğu ekolojik çevre, rekreasyonel bir etkinlik olarak ornito turizmine elverişli bir ortam sunmaktadır.

Diğer yandan Balıklı Göl ve Kadı Çayı sazlıklarından toplanan kamışlarla yapılan sele sepetler, başlangıçta her evin kendi ihtiyacını karşılamak üzere Gülpınar (Hıncıp), Gülağaç (Ağaçlı) ve Demirci kasabalarında kadınlar tarafından örülmeye başlanmış; bir süre sonra, ihtiyaç fazlası üretimler bir ticaret metasına dönmüştür. Zamanla sele sepet örücülüğü, kullanılabilir doğal çevrenin kültüre yansıyan somut göstergesi el sanatlarından biri olmuştur (Resim 7).

Resim 7. Kamışların Toplanması, Gülağaç'tan Sele, Sepet Ve Hasır Örnekleri Güvercinkaya Kazı Arşivi)

Kültürel miras kapsamında yer alan sele sepet örücülüğü, demircilik, taş işçiliği, bezir yağı üretimi gibi zanaat ve iş kolları, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken değerlerdir. Doğal mirasın kültürel mirasla bütünleştiği Gülağaç'ın veri havuzu, bölgede sürdürülen sistematik kazı ve yüzey araştırmalarıyla ve bu ekiplerin, kaybolmaya yüz tutan el sanatlarını ve etnografik değerlerini kayıt altına alma çabalarıyla ilerleyen yıllarda da genişleyecektir. Bu bağlamda ekibimiz, uzun yıllar Gülağaç genelinde sürdürdüğü yüzey araştırmaları ve kazılarla, yerel halkla kültürel miras arasındaki ilişkinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler de yürütmektedir. Sözlü tarih ve etnoarkeoloji çalışmalarının yanı sıra sürdürdüğümüz eğitim faaliyetleri, çalışma bölgesindeki yetişkin yerel halk ve çevre köyleri de dahil ettiğimiz ilköğretim düzeyindeki öğrenciler için gerçekleştirilmektedir (Resim 8). Yetişkinlere yönelik eğitim seminerleri, çocuklar için ise uygulamalı arkeoloji eğitim atölye

çalışmaları yapılmaktadır. Arkeolojik verilerin toplum için dönüştürülmesini ve kültürel miras bilinci oluşturmaya hedefleyen çalışmalarımızın çıkış noktasında, kültürel mirası toplumun desteği ve katılımı olmadan korumanın mümkün olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Kazı ekipleri gerçekleştirdikleri çalışmalarla, kültürel miras unsurlarına ev sahipliği yapan yerel halkın yaşam alanlarına bir anlamda müdahalede bulunurlar. Bu durum kültürel miras bilincinin oluşmasında ve kültürel mirasın korunmasında yerelden başlayan bir avantaj olarak görülmelidir. Büyük Deller kazı ekibi de yaz sezonu boyunca Demirci kasabasında en az 60 gün konaklayarak yerel halkla etkileşim içinde kalma avantajına sahiptir. Başlangıçta yerel halk için, arkeolojinin/ arkeologların kendi hayatlarına getirisi, kazılarda işçi çalıştırılması, ekibin bulundukları köyde/ kasabada yaptıkları harcamalar gibi görünse de, bu süreç yöre halkının yaşadıkları alandaki kültür varlıklarıyla ilişki kurmasında en önemli adımdır. Bu bağlamda Büyük Deller kazısı yerel halkla arkeolojik alanlar/kültürel miras arasındaki ilişkinin sağlamlaştırılması, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir olması misyonuna da hizmet etmektedir.

Resim 8. Büyük Deller Kazısının Bulunduğu Demirci Kasabası Ve Çevre Köylerdeki İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Her Sezon Düzenlenen, Doğal Ve Kültürel Miras Bilinci Oluşturmaya Yönelik Çocuk Arkeoloji Atölyesi (Büyük Deller Kazı Arşivi)

Arkeolojik kazılar ve araştırmalar, somut kültürel mirasla ilgili bilgi üretiminde laboratuvar görevi üstlenmektedir. Bu nedenle her arkeolojik dolgu insanlığın belleğini saklayan bir arşivdir. Bağlamından koparılmamış verilerle edinilen bilimsel veriyi toplamak, bilgi üretmek ve yaymak için arkeolojik kazılar, kültürel miras kapsamında elverişli bir ortam sunar.

Büyük Deller yerleşmesinin üzerinde barındırdığı kültür dolgularından gelecek veriler, kültür tarihine ve memleket kültür envanterine, taşınır ve taşınmaz yeni miraslar ekleyecektir. Yerleşmeyi tüm katmanlarıyla ve yakın çevresindeki doğal, etnografik, arkeolojik somut ve somut olmayan kültür varlıklarıyla birlikte konumlandırıdığımız bir kültürel miras rotası, orta vadede çizilebilecektir. Ekibimizin gerçekleştireceği her faaliyet, çalışma bölgemizin arkeolojik peyzajını somutlaştırma ve Büyük Deller yerleşmesini Kapadokya turizminde çekim alanına dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

Seçilmiş Kaynakça

Çaylı, P., Demirtaş, I., Yılmaz, Y. (2022). Büyük Deller 2021 Yılı Kazısı. 42. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, IV, s.423-446.

Çaylı, P., Demirtaş, I. (2023). Gülağaç (Aksaray) İlçesi'nin Kültür Varlıkları: Arkeolojik ve Etnografik Potansiyel Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies-Social Sciences*, 1(18), s.53-78.

Çaylı, P., Demirtaş, I., Yılmaz, Y., Tüysüz, B., Yıldız, M., Akkoca, B., Öztürk, K., Türkyılmaz, H., Güner, D., Simit, Ö., Günden, B. (2024). Büyük Deller Kazısı 2022. 43. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s.409-428.

Çaylı, P., Demirtaş, I. (2024). Kapadokya'da Yeni Bir Lokasyon: Büyük Deller. *Milliyet Arkeoloji Dergisi* 43/4, s.26.

Gülçur, S., Demirtaş, I., Çaylı, P. (2010). Tarihöncesi Yerleşmeler ve Çevrenin Modellenmesinde Sözlü Tarih ve Etnoarkeolojinin Yeri. *TüBA-KED* 8, s.7-32.

Tüysüz, B., Demirtaş, I., Çaylı, P. (2024). Büyük Deller Hellenistik Dönem Seramikleri Üzerine Ön Değerlendirmeler. *Seleucia*, Sayı XIV, s.297-327.

Sobesos Antik Kenti Hava Fotoğrafi
(Murat Gülyaz Arşivi)

KAPADOKYA BÖLGESİ'NDE GÖLGEDE KALMIŞ BİR DURAK: SOBESOS ANTİK KENTİ VE KAPADOKYA TURİZMİ İÇİN ÖNEMİ

Bilsen Ş. ÖZDEMİR*

Bir toplumu tanımlayan değerler bütünü sadece yaşanan anı değil, o ana gelebilmek için binlerce yıldır evrilen kültürün derin izlerini de taşır. Bundan olacak ki modern literatür bu etkiyi kültürle bağdaştırılan pek çok farklı kavram ile açıklamaya çalışır. Toplumsal olanın her noktasına dokunan kültür, literatürde farklı şekillerde tanımlansa da en kapsayıcı hâliyle; “tarihsel, toplumsal gelişim süreci içerisinde ortaya konulan maddi ve manevi değerlerin tamamı ile bunları yaratma ve gelecek kuşaklara aktarmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresindeki egemenlik alanını gösteren araçların bütünü” olarak açıklanır. Dolayısıyla bu tanımlamayla anlaşılır ki, aslında kültür; insanın varoluşu akabinde somut yahut somut olmayan biçimlerde var ettiklerinin yolculuğudur. Bu yolculukta ne ilk ne de son olan toplumlar, geçmişten aktarılanlar ile yaşadıkları zaman arasında biriken kültürel değerlerin köprüsü ve taşıyıcısı olma rolüyle vardır. Özne olarak insana derin bir sorumluluk yükleyen bu rol, tartışmasız geleceğin şekillenmesi açısından da son derece önemlidir. Köklü tarihî geçmişiyle Anadolu toprakları burada kısa tanımlamalar içerisinde vurgulanmak istenen ifadelerin belki de en iyi izlenebildiği coğrafyaların başında gelmektedir. Anadolu, insanın zaman yolculuğunda ilkleri görebildiğimiz ve sayısız veri ile somut ve somut olmayan biçimlerde farklı kültürleri analiz

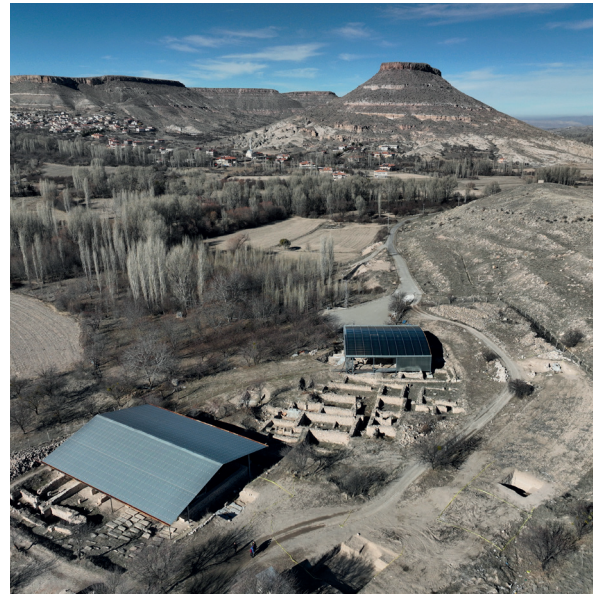
edebildiğimiz eşsiz bir coğrafyadır. Şüphesiz bu eşsizlik hem kültür taşıyıcısı hem de mirasçısı olarak bizlere büyük bir misyon yüklemekte ve alana hizmet eden farklı disiplinlerden uzmanların “kültürel mirasın gelecek nesillere doğru bir biçimde aktarımı” ortak amacı doğrultusunda hareket etmesini de zorunlu kılmaktadır. Tam bu noktada kültürel miras alanlarının ortaya çıkarılıp, korunması ve doğru biçimlerde sergilenecek geleceğe taşınması arkeoloji ve turizmin önemli bir kesişim noktasını oluşturmaktadır. Kültürel miras alanlarının evrensel değeri ve bunun ülkeye katkıları bağlamında son derece kıymetli olan bu kesişimden hareketle bu yazının çıkış noktası; Kapadokya Bölgesi’nin alışılmışın dışındaki kültürel miras alanları arasında sayabileceğimiz Sobesos Antik Kenti ve onun Kapadokya turizm ilgi alanlarına neden dâhil edilmesi gerektiğidir.

Antik Çağ’da Anadolu’nun tam merkezinde bulunan Kapadokya Bölgesi kuzeyde Pontos (Karadeniz) Dağları, güneyde Toroslar, batıda Tuz Gölü ve doğuda Fırat Nehri’ne kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Bununla birlikte günümüzde turizm bağlamında Kapadokya dediğimizde ise -eksik bir tanım olmakla birlikte- odağını Nevşehir ili ile çevresinin oluşturduğu bir yerleşim alanı anlaşılmalı ve buna koşut bir biçimde odağında Nevşehir’in bulunduğu bir turizm hareketliliği söz konusu olmaktadır.

* Doç. Dr. Bilsen Ş. ÖZDEMİR, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Bugün Kapadokya'nın genel görünümüne baktığımızda doğal ve kültürel miras alanlarının birleştiği eşsiz bir coğrafya ile karşı karşıya kalırız. Bu noktada volkanik patlamaların oluşturduğu tuf kayaçları bir yandan bölgenin ünik silüetini belirlerken diğer yandan ise işlenmeye elverişli yapısıyla farklı tarihî süreçlerde bölge insanının yaşam alanlarını yaratmasına da imkân tanımıştır. Böylelikle doğa ile insan arasındaki bu karşı konulmaz birliktelik Kapadokya'nın bugün gördüğümüz çok katmanlı kültürüne de kaynaklık etmiştir. Şüphesiz bu durum bölgeye gelen ziyaretçiler için de önemli bir ilgi oluşturmıştır. Bölgenin derin tarihî geçmişi pek çok bilimsel yayımla açıklandığı gibi Prehistorik çağlara kadar geri gitmekte ve sonrasında da Anadolu kronolojisine koşut kesintisiz bir gelişim göstermektedir. Buna göre Kapadokya'nın farklı noktalarında saptanmış arkeolojik verilerle bölgede sırasıyla Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Demir, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinin yoğun bir biçimde yaşandığı bilinmektedir. Ancak bugün Kapadokya Bölgesi arkeolojisi/tarihi söz konusu edildiğinde bu kronolojik zaman dilimleri içerisinde özellikle Bizans Dönemi izlenebilen kültür katmanlarının fazlalığı sebebiyle ön plana çıkmaktadır. Yer üstü ya da altında kayaya oyulmuş dinsel ve sivil mimari örnekleri ile bunların içlerini süsleyen duvar resimleri burada başat rol oynamakta ve Bizans Dönemi'nde bölgenin taşıdığı dinsel misyonu güçlü bir biçimde görünür kılmaktadır. Üstelik hemen her yerde izlenen bu görünürlük bölgenin volkanik dokusuyla birleştiğinde, haklı olarak ziyaretçilerine bu yerleşim biçiminin bölge karakteristiği olduğunu, dahası kaya mimari tasarımları dışında başka bir yerleşim prototipinin Kapadokya Bölgesi'nde bulunmadığını düşündürmektedir. Oysa bilinmektedir ki bölge, özellikle Hellenistik Dönem öncesinde var olan ya da doğrudan Hellenistik Dönem'de krallığın kurduğu Mazaka, Ariaratheia, Tyana, Arkelais, Komana gibi şehir tasarımlarına sahiptir. Ayrıca bölgede Hellenistik Dönem ve sonrasında devam eden bu şehirleşme biçimi geç Roma Dönemi'yle birlikte yeni bir

ivme kazanmıştır. Yukarıda vurgulanan kaya mimarisinin yoğunlukla kullanıldığı bu süreçte bir yandan da kendine özgü tasarımlarıyla farklı ölçeklerde yeni şehirler kurulmuştur. Bu bağlamda Aksaray'da bulunan Mokissos antik yerleşiminin bu sürecin en iyi temsillerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Kapadokya Bölgesi'nde yerleşim karakteristiği bağlamında kaya mekânlarından odağımızı çekip resmin geneline baktığımızda; farklılaşan ve bu hâliyle bölge ziyaretçilerine arkeolojik ve tarihsel bağlamda yeni bir bakış açısı sunabilecek önemli temsillerin var olduğu aşîkârdır. Bu yazının ana odağında duran Sobesos Antik Kenti de tam olarak bu temsillerden birisini oluşturmaktadır (Resim 1).

Resim 1. Sobesos Antik Kenti ve Çevresi Genel Görünüm
(Bilsen Özdemir Arşivi)

Günümüzde Sobesos olarak tanımlanan antik yerleşim Nevşehir ili Ürgüp ilçesine yaklaşık 25 km uzaklıkta bulunan Şahinefendi köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Damsa Vadisi'nin güneyinde etrafını saran alçak tepelikler arasında bulunan kent Damsa Çayı özüne yakın bir noktaya konuşlandırılmıştır. Yerleşimin doğu ve güneydoğusunda bulunan alçak tepeliklerin arasında hafif bir eğimle yükselen yamaca doğru uzanmakta olduğu görülür.

Bu hâliyle batıya bakan vadi düzlüğüne görece hâkim bir konuma sahip olan kentin bugün bilinen yayılım alanı ise yalnızca gerçekleştirilen kısıtlı kazılar ile sınırlıdır. Oysa bölgede yapılan yeni gözlem ve araştırmaların sunduğu veriler, Sobesos'un çok daha geniş alana uzandığına işaret eder. Yerleşimin ortaya çıkışı alanda gerçekleştirilen kaçak kazı çalışmaları ile olmuş ve alanda bulunan dikkat çekici mozaik kalıntıları nedeniyle 2002 yılında Nevşehir Müze Müdürlüğü'nce kurtarma kazıları başlatmıştır. İlerleyen yıllarda ise hem Nevşehir Müze Müdürlüğü hem de Ürgüp Müze Müdürlüğü uzmanlarınca aralıklarla bu çalışmalara devam edilmiş ve yerleşim bugün bilinen hâline kavuşmuştur. Bununla birlikte yürütülen çalışmalar alanın istenilen ölçülerde açığa çıkarılması ve bilimsel değerlendirmelerinin bütüncül bir biçimde yapılması açısından sınırlı kalmıştır. Buna rağmen Sobesos antik yerleşiminde tespit edilen yapı toplulukları ve kalıntılar, bugün bilimsel bağlamda Kapadokya Bölgesi arkeolojisinin ilgili dönemlerinin anlaşılmasına büyük katkılar sunmuştur. Bu noktada başta Nevşehir Müzesi uzmanlarınca yazılan erken dönem kazı raporunu içeren bir yayın ile yakın zamanda üniversitemiz öğretim üyesi Dr. C. Erpek tarafından tamamlanan doktora çalışması son derece önemlidir. Zira veriler sınırlı olsa da yapılan bu çalışmalarla Sobesos'un Geç Antik Çağ'da Kapadokya'nın yerel elitlerinin sahibi olduğu küçük ölçekli kırsal bir kent alanı olduğu ve Hristiyanlığın bölgedeki kabulüyle birlikte ise çeşitli şekillerde gelişen bu yerleşimin bir khorepsikoposluk merkezi olarak anılmaya başlandığı anlaşılmıştır. Yerleşime sıra dışı bir nitelik katan tüm bu özellikler tarihsel olarak Roma İmparatorluğu'nun değişim ve dönüşüm süreçlerinin Kapadokya Bölgesi'nde nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması adına da son derece kıymetlidir. Diğer yandan tüm bu değerlendirmeler yukarıda da izah edildiği gibi Kapadokya Bölgesi'nde görmeye alışık olmadığımız arkeolojik bir yerleşim modelini açık bir biçimde modern ziyaretçilerine

sunması bakımından da sıra dışıdır. Alanda şimdiye kadar yürütülmüş kazılar, yerleşimin başlangıç tarihinin MS 4. yüzyıl olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Sobesos ve teritoryumu bir bütün olarak ele alındığında bu tarihin çok daha erkene gittiğinden şüphe yoktur. Yerleşimin hemen karşısındaki tahkimatlı bir kale görünümündeki Ortatepe mevkiinde tespit edilen erken veriler ve onun hemen eteklerindeki Roma Dönemi mezarları ve kent çevresindeki kaya mimari kalıntıları devam edilecek kazılarla Sobesos ve çevresinin dip tarihinin değişeceğinin açık kanıtıdır. Zira özellikle Ortatepe mevkiinde yapılan gözlemler şimdilik Tunç Çağı'na uzanan bir geçmişe işaret etmektedir. Tüm bu erken verilerin yanı sıra Orta Tepe'nin doğu yamaçları üzerindeki konut ve işlikler ile güneydoğuya bakan eteklerindeki ilk evresi MS 9. yüzyıla, son evresi ise kitabesiyle MS 13. yüzyıla tarihlendirilen Kırk Martyrler Kilisesi ve etrafındaki yaşam alanları bu alanın kullanım sürekliliğini ve yerleşimin geniş teritoryum içerisindeki varlığını kanıtlaması bağlamında son derece önemlidir.

Sobesos antik yerleşiminde kazılar neticesinde ortaya çıkarılmış kamusal, sivil ve dinsel mimari örneklerin bir arada takip edildiği çeşitli kalıntılar mevcuttur. Buna göre yerleşimin şimdilik en erken kalıntısı, başlangıçta yerel bir elite ait konut sonrasında ise kilise ve şapel olarak kullanılan Villa I yapısıdır (Resim 2-3).

Resim 2. Villa I Yapısı Hava Fotoğrafı (Can Erpek, Şahinefendi köyü (Nevşehir) Geç Antik Çağ ve Sonrasına Ait Arkeolojik Kalıntılar (Yayımlanmamış Doktora Tezi) 2019, 265, Res.23. (Can Erpek Arşivi)

Resim 3. Villa I Yapısı Detay (Bilsen Özdemir Arşivi)

Dikdörtgen planlı yapı erken evresinde dışta sütunlarla hareketlendirilmiş bir portikoya sahiptir. Yapıya giriş kuzeydeki kapıdan sağlanır ve içte güneydoğu hat boyunca uzanan avluyu “L” biçimli saran mekânlar bulunur. Yapıyı henüz bu evrede özel kılan asıl detayı ise zemini kaplayan ve çeşitli geometrik motiflerin bulunduğu mozaikler oluşturur. Villa I sonraki evrelerde kilise ve şapel gibi iki farklı işlevle kullanılmaya devam etse de genel planı ve mozaikleri büyük oranda korunur. MS 4. yüzyıl sonrasında yaşanan kilise evresi, dönüşümü

yalnızca yapının atriumunda tespit edilen bazı mimari parçalarla takip edilir. Yapının şapel olarak kullanıldığı ve MS 7. yüzyıla tarihlenen son evrede ise yapı, niteliğini büyük oranda kaybeder. Bu süreçte yapının içine, yalnızca devşirme malzemelerle özensiz bir biçimde inşa edilen, doğu-batı doğrultulu bir şapel eklenir. Diğer yandan ikinci evreden sonra yapının hem iç hem de dış kısmı bir mezarlık alanı olarak kullanılmaya başlanır. Sobesos Antik Kenti’nde Villa I kadar etkileyici olan bir diğer mimari kalıntı ise yine onunla çağdaş olan hamam yapısıdır (Resim 4). Yapı, Anadolu hamam geleneğinin tipik bir örneği olarak sıra tipi planın bir varyasyonunu yansıtmaktadır. Buna göre plan genel görünümde doğu-batı, kuzey-güney doğrultulu yerleştirilen bir “L” formu sergilemektedir. Bu mekânlar, batıdan doğuya doğru caldarium (sıcaklık), tepidarium (ılıkılık), frigidarium I (soğukluk), frigidarium II; kuzeyden güneye doğru ise apodyterium (soyunma odası) ve sudatorium (buhar odası) olarak sıralanmaktadır.

Resim 4. Hamam Yapısı Hava Fotoğrafı (Murat Gülyaz Arşivi)

Hamam yapısı da tıpkı Villa I'de olduğu gibi mozaikli zemin döşemelerine sahiptir. Bunlardan en ünlüsü Frigidarium II kapısı girişinde bulunan bir çift sandalet motifidir (Resim 5).

Diğer yandan apodyterium içinde de, kısmen tahrip olsa da, giyoş motifi ile çerçevelenmiş alanın içerisine daire formlu panolarla yerleştirilmiş geometrik ve bitkisel bezemelere yer verildiği bilinmektedir. Ancak bugün korunma gerekliliği sebebiyle bu mozaiklerin üzeri tamamen örtülüdür. Alanda bu iki dikkat çeken yapının yanı sıra konutlar olarak anılan bir yapı topluluğu ve ona bağlı tasarlanmış cadde ve sokak sistemleriyle bir de Villa I'nin güney duvarı kenarına yerleştirilmiş bir mezarlık şapeli bulunmaktadır. Ayrıca yerleşimde başka yapı ve yapı topluluklarının var olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla Sobesos Antik Kenti her ne kadar şimdilik küçük bir alanla sınırlı gibi gözükse de, yerleşimin ölçeğinin devam edecek kazılarla genişleyeceğinden şüphe yoktur. Tüm bunların yanı sıra primitif ve bölgesel üslubuyla kırsal bir nitelik sergilemesine rağmen Kapadokya geneli yerleşimlerinin niteliği düşünüldüğünde; gerek mimari yapıları ve bu yapıların muhteviyatı gerekse bu yapıları süsleyen zengin mozaik dekorlarıyla yansıttığı farklılık, son derece özeldir (Resim 6-7). Zira yukarıda da açıklandığı gibi böyle bir kent dokusu ve yerleşim biçimi örneğini Kapadokya Bölgesi genelinde görmemiz pek de mümkün değildir.

Resim 5. Hamam Mozaik Döşeme (Murat Gülyaz Arşivi)

Resim 6. Villa I Mozaik Döşeme Detayları (Bilsen Özdemir Arşivi)

Resim 6a. Villa I Mozaik Döşeme Detayları-2 (Murat Gülyaz Arşivi)

Resim 7. Villa I Mozaik Döşeme Detayları-3 (Murat Gülyaz Arşivi)

Tüm bu özellikler nedeniyle Sobesos Antik Kenti ve çevresinin turizm destinasyonları içerisindeki varlığının yeniden düşünülerek güçlendirilmesi oldukça önem arz etmektedir. Ne var ki, bunun nasıl yapılacağına dair geliştirilecek argümanlar turizm araştırmacılarının çabaları ile sektör paydaşlarının ilgilerine tabidir.

Bilindiği üzere Kapadokya Bölgesi'nin yüksek turizm potansiyeli bugün belli başlı doğal ve kültürel miras alanlarıyla sınırlı tutulmakta ve bu sınırlılık içerisinde Sobesos'un da içinde bulunduğu Damsa Vadisi -Kapadokya Kültür Yolu gibi bazı turizm rotalarına dâhil edilmiş olmakla birlikte- görece geri planda kalmaktadır. Oysa Damsa Vadisi, Kapadokya Bölgesi'nin yerleşim tarihi açısından son derece zengin bir coğrafi alanını oluşturmaktadır. Vadi bugün ana hatlarıyla Ürgüp'ten başlayıp Şahinefendi köyüne kadar uzanan 25 kilometrelik bir mesafeyi kapsamakta ve sırasıyla Mustafapaşa, Cemil, Taşkınpaşa ve son olarak Şahinefendi yerleşimlerini de içine almaktadır (Resim 8). Bölgenin jeolojik oluşumuna koşut bir gelişim gösteren Damsa Vadisi, varlığını büyük oranda Nevşehir sınırları içerisinde kalan Acıgöl volkanizmasının patlamalarına ve ardından Kızılırmak Nehri'nin bir kolu olan Damsa Çayı'nın aşındırmalarına borçludur. Damsa Vadisi'nin kuzeyinde yer alan kayaların bilinen jeolojik tarihi 14 milyon yıl öncesine, volkanik patlamaların izi 12 milyon yıl öncesine ve fosil yataklarıyla (Taşkınpaşa-Kale Mevkii) tespit edilen canlılık yaşantısının erken izleri ise 7 milyon yıl öncesine kadar geri gitmektedir. Tüm bu jeolojik oluşum sürecinin sonrasına baktığımızda ise vadi boyunca tespit edilen en erken arkeolojik kanıtların Avla Dağ ile Neolitik Döneme kadar uzandığı ve sonrasında Damsa Vadisi'nin, farklı dönemlerde tekrardan yaşam alanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mustafapaşa'nın kiliseleri ve zengin yerel mimari dokusu, Cemil Köyü'nde bulunan Kutsal Haç Kilisesi, Misafir Manastırı ve Keşlik Manastırı, Taşkınpaşa'da bulunan kale, medrese ve Beylikler Dönemi'ne tarihlenen cami ve

vadinin son durağı olan Şahinefendi köyünde bulunan Sobesos Antik Kenti ile Kırk Martyler Kilisesi bu kültür zengini alanın sadece bilinen bazı duraklarıdır. Arkeolojik kalıntıların yanı sıra vadi boyunca kurulu köylerde devam eden kırsal yaşam pratiği de bölgenin kültürel sürekliliğin hâlen izlenebilmesi açısından son derece kıymetlidir. Kapadokya Kültür Yolu projesinde bir günlük rota içerisine dâhil edilen bu alanların bazıları hâli hazırda ziyaret ediliyor olsalar da pek çoğu günlük tur rotası akışının bir parçası olmaktan ve bölge turizminde etkin rol almaktan oldukça uzaktır. Oysa burada ana hatlarıyla sıralanmaya çalışılan tüm bu başat rolleri ile anılan merkezler üzerinden sunulacak alternatifler, bölgenin turizm geleceğine değer katacak niteliktedir. Şüphesiz bu değer içerisinde arkeolojik kalıntılarıyla Sobesos Antik Kenti'nin bölge için pek de sıradan olmayan şehir biçimi ve ziyaretçilerine sunduğu şaşırtıcı detayları, Damsa Vadisi'nde var olan ya da yeni vizyonlarla yaratılacak alternatif bir rotanın içerisinde ziyaretçilerine başka bir Kapadokya tahayyülünün kapılarını aralayacaktır.

Resim 8. Damsa Vadisi Yerleşimleri Google Uydu Görüntüsü

Bu aşamada devam edecek kazı çalışmalarıyla açığa çıkacak veriler ve bunların doğru bir biçimde görünür kılınması muhakkak ki alana olan ilgiyi artıracaktır.

Böylelikle Kapadokya Bölgesi'nde arkeoloji bilimi ile turizmin kesişimi tam olarak amacına ulaşacak; kültürel mirasın korunması, yaşatılması ve aktarımı bağlamında büyük bir adım atılmış olacaktır.

En nihayetinde Kapadokya ne yalnızca turizm ne yalnızca doğa ne de yalnızca kültürdür. Bilakis o, bunların tamamını kapsayan ve tam da bu sebeple her zerresinden sorumlu olduğumuz bir bütündür.

Seçilmiş Kaynakça

Yenipınar, H., Gülyaz, M., Tutar, S. (2006). Sobesos Antik Kenti Kurtarma Kazıları. *15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 121-136.

Başoğlu, O. (2016). Kapadokya Bölgesi Omurgalı Fosil Yatakları.

Erpek, C. (2019). Şahinefendi köyü (Nevşehir) Geç Antik Çağ ve Sonrasına Ait Arkeolojik Kalıntılar (Yayımlanmamış Doktora Tezi) .

Güngördü, V. (2021). Avla Dağ'da Yeni Dönem Tarihöncesi Araştırmaları: İlk Gözlemler. *Anadolu Araştırmaları*, 25, 1-25.

Doğan, U. (2021). *Kapadokya Zamanda Yolculuk*.

Erpek, C. (2022). Şahinefendi Geç Antik Çağ Hamamı. *NEVÜ SBE Dergisi*, 12(3), 1621-1637.

Örenşehir Villası Yemek Salonu Mozaïği (Can Erpek Arşivi)

KAYSERİ'DE BİR GEÇ ANTİK ÇAĞ KONUTU: ÖRENŞEHİR VİLLASI

Can ERPEK*

Anadolu'da Geç Antik Çağ konut mimarlığına ilişkin veriler, batı ve güney bölgelerde bulunan ve uzun yıllardır kazıları devam ettirilen kentlerden edinilmektedir. Aphrodisias, Sardes, Ephesos, Halikarnasos, Perge, Ksanthos, Zeugma ve Antiokheia gibi şehirlerde dikkate değer büyüklük ve mekânsal çeşitlilikte konutlar inşa edilmiştir. Kapadokya Bölgesi'nde konut mimarlığına baktığımızda ise, Krallıklar Dönemi'nden itibaren bölgede geniş ve gösterişli çiftliklerin bulunduğu yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Krallıklar Dönemi'nde krallar ve yerel aristokratlar, hayvan yetiştiricisi olarak bilinirlerdi ve hayvan yetiştiriciliğine uygun bölgeleri kendilerine yerleşim yeri olarak seçerlerdi. Kapadokya Bölgesi'nin Roma eyaleti olmasından sonra bu kraliyet mülklerinin pek çoğu imparatorluk ve kamu mülklerine dönüşmüştür. Yerel aristokratlar da Roma hâkimiyetinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Geç Roma Dönemi'nde bu yerel aristokratların zenginlik ve güçlerinin temel kaynağı, kontrolleri altındaki çiftlikler ve üretimini yaptıkları çiftlik hayvanlarıydı. 4. yüzyıl boyunca soylular zenginliklerini göstermek için kırsal bölgelerde büyük çiftliklere ve gösterişli konutlara sahiplerdi. Bu konutların zeminleri mozaik, duvarları fresko, tavanları ise altın varaklar ile bezeliydi. Bazı aristokratlar mülklerinde mermer ve bronz heykeller ile süslenmiş hamamlara sahiplerdi.

Kaynaklar aracılığıyla, Nyssalı Gregorius'un

Vanesa'daki (Avanos) arkadaşı Adelphios'a ait olan villa ile Adelphios'un villası kadar detaylı olmasa da Iulianus'un Kaesarea (Kayseri) yakınlarında altı yıl kaldığı Macellum, o döneme ait üst sınıf konutları hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Kapadokya'da arkeolojik kazılarla bilinen ve ortaya çıkarılan konutlar ise Ürgüp'e bağlı Şahinefendi köyündeki Sobessos Antik Kenti'nde ve Kayseri Örenşehir yerleşiminde bulunmaktadır.

İncesu ilçesi, Örenşehir mahalledinde bulunan konut, kaçak bir kazı sonucunda tespit edilmiş ve günümüzde Kayseri Müze Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmaya devam edilmektedir. Yapılan çalışmalarla Örenşehir Villası, bölgenin üst düzey konut mimarisi hakkında detaylı veriler sağlamaktadır.

Örenşehir yerleşiminin Roma ve Bizans Dönemi'ndeki ismi bilinmemektedir. Ancak bağlı bulunduğu İncesu yerleşimi, Avusturya Bilimler Akademisi araştırmacılarının hazırladığı Tabula Imperii Byzantini (Bizans İmparatorluk Haritaları) çalışmasında "Sadakhora" olarak lokalize edilmiştir. Fakat bununla ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bunların yanı sıra Örenşehir'deki yerleşimin villa ile sınırlı olmadığı, 18. ve 19. yüzyıllarda bölgeyi ziyaret eden araştırmacıların vermiş olduğu bilgilerden anlaşılmaktadır. Araştırmacılar burada var olan çeşitli yapılardan bahsetmişlerdir.

Resim 1. Örenşehir Villası Hava Fotoğrafı
(Can Erpek Arşivi)

Ayrıca 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilen, Hyakinthos ailesiyle ilişkilendirilen anıt mezar çevresindeki mezar sayısı ve vadideki kaya mezarlar, burada yaşamış olan insan sayısı hakkında bir fikir vermektedir.

Örenşehir’de yapılan kazı çalışmalarında bugüne kadar, yaklaşık olarak 2.500 metrekarelik alana yayılan, otuzun üzerinde mekâna sahip bir Roma

villası ortaya çıkarılmıştır (Resim 1). Villanın ilk evresi elimizdeki verilere göre 3.-4. yüzyıllara tarihlenmektedir. Konutun son kullanım evresi ise yaklaşık olarak 11.-12. yüzyıllardır. Doğu-batı yönünde konumlandırılmış olan konuta giriş, doğuda bulunan oldukça geniş çift kanatlı kapı aracılığıyla yapılmaktadır. Buradan 30x35 m ölçülerinde peristil avluya geçiş sağlanmaktadır (Resim 2).

Resim 2. Örenşehir Villası Avlu 3D Modeli
(Can Erpek Arşivi)

Avluyu kuzey, güney ve batı yönlerinden saran peristil arkasında villaya ait mekânlar bulunmaktadır. Güneyde ve kuzeyde bulunan odalar daha çok servis odaları olarak değerlendirebileceğimiz mutfak, depo, kiler vb. gibi işlevlere sahip olan odalardır.

Yapıdaki mekânlardan en büyüğü batıda bulunmaktadır. Yemek odası (triklinium) olduğunu düşündüğümüz bu mekânın zemini geometrik motifli mozaikler ile kaplanmıştır. Söz konusu mekân dışında yapıdaki diğer mekânların zeminlerinin büyük çoğunluğunun da mozaik kaplı olduğu görülmektedir. Mozaik

zemin döşemesi yaklaşık 600 metrekarelik bir alanda görülmekte olup mozaiklerin oldukça iyi bir işçiliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Mozaikler dışında duvarların üzerindeki sıva kalıntıları duvar resimlerinin varlığını da göstermektedir.

Villanın mozaik zeminlerinde biri Latince diğer üçü Yunanca olmak üzere toplam dört adet yazıt bulunmaktadır. Latince mozaik, bir protokol odası/yemek odası olarak da değerlendirebileceğimiz trikliniumun merkezindeki panoda bulunmaktadır. Latince yazıt üzerinde şunlar yazmaktadır (Resim 3):

Resim 3. Yemek Masasında Bulunan Latince Yazıt
(Can Erpek Arşivi)

“30. yıldönümü vesilesi ile ve 40. yıla ulaşması için dualarımızla!

Bu bina (fabrica), dostu (comes) Hyakinthos’un önderliğinde inşa edildi.

Sen, ey bina, şimdi en görkemli düzeye ulaştın!”

Yazıtlardan ikisinde Hyakinthos ismi geçmektedir ve konutun Hyakinthos tarafından yaptırılmış olduğu belirtilmektedir. Şu ana kadar yapmış olduğumuz çalışmalarda Hyakinthos’un kimliğine ilişkin kesin bir veriye ulaşamamıştır. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz tek Hyakinthos, İmparator Traianus Dönemi’nde Roma’da Hristiyanlığı kabul ederek pagan inanca karşı çıkan ve bunun sonucunda açlık cezasına çarptırılarak öldürülen Martyr (Şehit) Hyakinthos’tur.

Hyakinthos, ölümünün ardından İmparator Traianus tarafından memleketi Kaesarea’ya gönderilmiştir. Diğer iki Yunanca yazıtta

ise “Sağlıkla gir” ya da “Sağlıklı gir” ifadesi bulunmaktadır (Resim 4).

Geç Antik Dönem’de şehirlerin değişiminde önemli bir etkisi olan, aristokratların zenginliklerini kamu yerine kendileri için harcamaları, gösterişli üst düzey konutların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Evlerin gösterişli olmasının nedenlerinden biri de bu evlerin siyasi, sosyal ve ekonomik statülerinin bir göstergesi olarak kullanılıyor olmalarıydı. Örenşehir’de inşa edilen yapı da bu bağlamda değerlendirilebilecek villa rustikalardan bir tanesi olarak düşünülebilir.

Bir başka olasılık ise imparatorluk idaresindeki bir yönetici tarafından yaptırılmış olmasıdır.

Örenşehir'deki villa henüz tam olarak açığa çıkarılmamıştır. Villanın şu andaki alandan daha geniş bir alana yayıldığı gerçekleştirilen jeoradar çalışmalarından anlaşılmaktadır. Villaya ilişkin kazı çalışmaları tamamlandığında, konutun hem mimari özellikleri hem de Geç Antik Dönem'deki bağlamı hakkında daha net sonuçlara ulaşılabilecektir. Bilimsel çalışmalar

yanında, yapının ziyarete açılmasına ilişkin planlamalar da devam etmektedir. Arkeolojik kalıntıların sergilenmesinde günümüzde öne çıkan uygulamalardan biri sanal gerçeklik uygulamalarıdır. Yapı, gerçekleştirilmesi planlanan sanal gerçeklik uygulamaları ile dijital ortamda ayağa kaldırılacak ve ziyaretçilerin yapıyı daha iyi algılamaları sağlanacaktır. Tüm bu çalışmalar konutun turizm rotaları içerisinde de yer almasında etkili olacaktır.

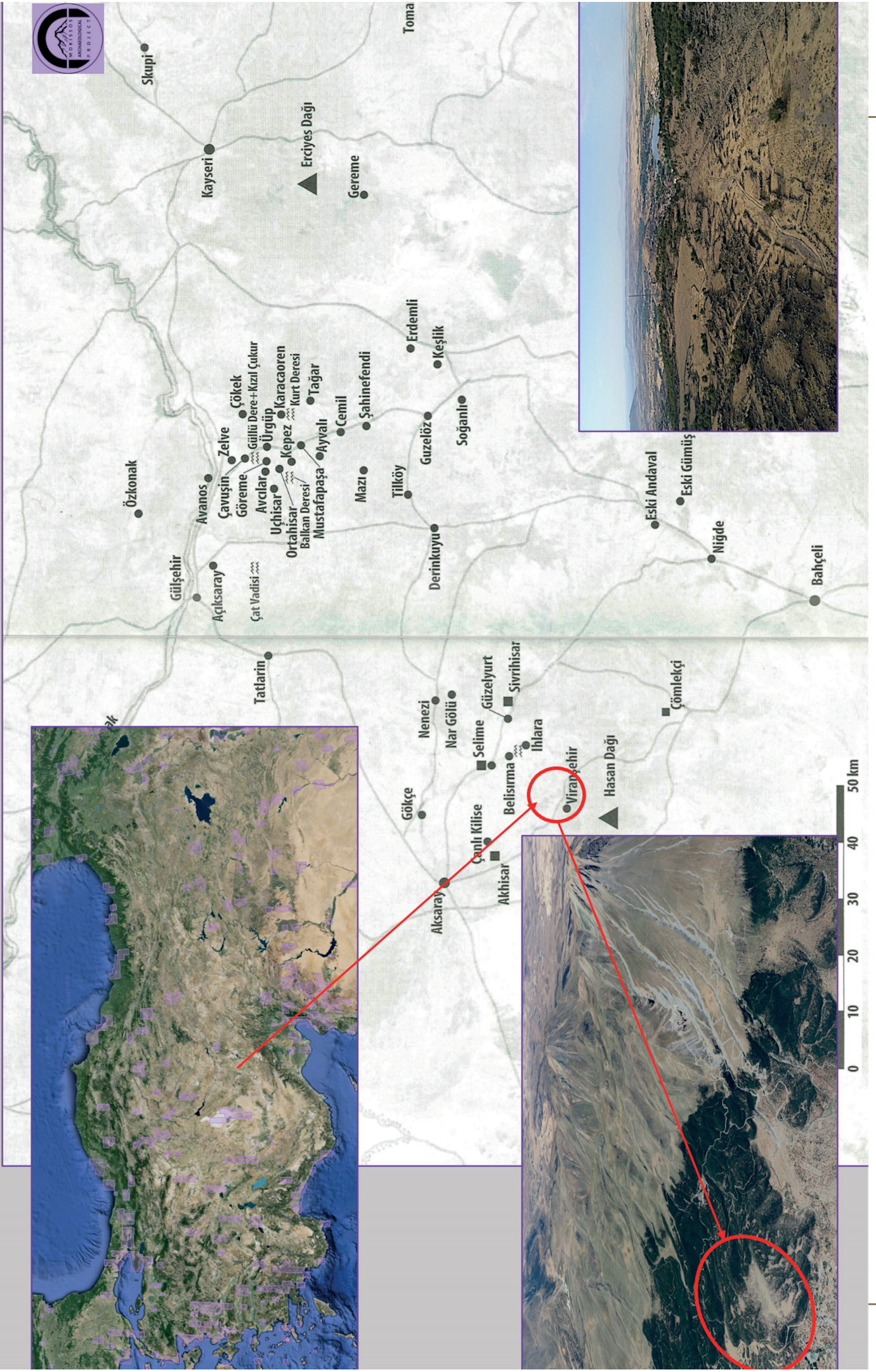

Resim 4. Yunanca Yazıtların Bulunduğu Mekânlar
(Can Erpek Arşivi)

Seçilmiş Kaynakça

- Erpek, C. (2019). Şahinefendi Köyü (Nevşehir) Geç Antik Dönem ve Sonrasına Ait Arkeolojik Kalıntılar. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Erpek, C. (2023). Late Antique Period in Cappadocia: Şahinefendi (Sobesos) in The Light of Historical Sources and Archeological Remains. *Olba*, 31, 287-322.
- Hild, F. ve M. Restle (1981). *Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini*. Wien.

Resim 1. Mokissos Antik Kenti'nin Konumu (Mokissos Kazı Arşivi)

DAĞIN İÇİNDEKİ METROPOLİS: MOKİSSOS

Nilüfer PEKER*

Marco, Irene dedikleri kentin hangisi olduğunu anlayamamıştır ki; önemi de yok zaten: ortasında durup bakıldığında başka bir kent olacak nasılsa; Irene uzaktan bakılan, yaklaşıldığında değişen bir kent adıdır. Kent girmeden geçen için başka, ona yakalanan ve bir daha asla çıkamayan için başkadır; her birine farklı bir ad verilmeli... diyor Italo Calvino, Görünmez Kentler adlı kitabında (s. 165). Dağın (Argaios Archelaies) eteklerinde Viranşehir, Örenşehir/Örenşar, Nora/Neroassos adlarıyla da anılan Mokissos'u anlatıyor sanki... (Resim 1). Hasan Dağı'ndan püsküren lav akıntılarının oluşturduğu doğal çanak form içine konumlanmış kent, etrafını saran meşe ormanının kucakladığı yapı kalıntılarıyla aşağıdan geçen için bir tabeladır, bir isimdir sadece. Yaklaşık 1500 metre yükseklikte, kuzeyde yoğun bir orman, güney ve batıda ise sarp yamaçların sınırlandığı kent içine giren, patikalarında yürüyen için ise başkadır.

Zamanın tüm yıkımına karşın bütün görkemi ve güzelliğiyle ayakta karşılar geleni ve bugün yaban bitkilerinin arasında direnen taş örgü duvarlar, canlı olduğu uzak geçmişte nasıldı anlatır gelene kendini. Gerçekten de Mokissos İç Anadolu'nun belki de görsel anlamda en pitoresk ve çarpıcı arkeolojik sit alanlarından biridir (Resim 2). Mokissos Antik Kenti Aksaray'ın yaklaşık 30 km güneyinde, Hasan Dağı'nın eteklerinde, bugün Aksaray ilinin bir mahallesi olan Helvadere beldesinin hemen üzerindedir. Kapadokya'nın tarihi, arkeolojik bulgular sayesinde, en erken insan yaşamıyla ilgili izlerin ortaya çıkışı olan Paleolitik Çağ'a kadar uzanır. Kuşkusuz bölgenin farklı dönemlerine ilişkin yaşam sürekliliğini de arkeolojik veriler yoluyla takip etmek mümkündür.

Resim 2. Mokissos Sit Alanı Genel Görünüm (Mokissos Kazı Arşivi)

* Doç. Dr. Nilüfer PEKER, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Bununla birlikte bölgenin bugünkü en görünür kültürel kalıntıları olan çoğunluğu kayadan oyma mimari ve duvar resmi örnekleri Bizans Dönemi'ne aittir. Aynı zamanda sözü edilen kültür mirası öğeleri Kapadokya kültürel turizminin de ana bileşenlerinden biridir. Buna karşın Likya, Karya, Kilikya gibi bölgelerin aksine Kapadokya'nın büyük kentlerine ve taş örgü (kagir) yapılarına ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Büyük şehirlerden ya da bu şehirlerdeki etkileyici anıtlardan neredeyse hiçbir şey günümüze ulaşmamıştır. Az sayıda kalıntıları günümüze ulaşmış Geç Antik Çağ ve Bizans kentlerinin daha sistematik kazılarla gün ışığına çıkarılmasına ve mimari ve arkeolojik bulguların multidisipliner araştırmalarla değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Araştırmaların ve kazıların azlığı bölgenin kültür mirasının önemli bir dönemini de anlamayı zorlaştırmaktadır. Kuşkusuz Kaisareia (Kayseri), Koloneia (Aksaray) ve Tyana (Kemerhisar) gibi Roma kentleri Geç Antik Çağ'da da büyük merkezler olmalıydılar. Ancak bugün ilk ikisinden neredeyse hiçbir iz yoktur. Tyana'da sürdürülen kazıların bulguları Roma döneminde görkemli bir kent olduğunu işaret etmenin yanı sıra Geç Antik Çağ'da da önemini sürdürdüğünü gösterir. Yazılı kaynaklar Geç Antik Çağ'da sözü edilen şehirlerde canlı bir kültürel ve dinî yaşamın varlığına işaret etseler de bu bilginin yeni kazı çalışmalarıyla ulaşılacak arkeolojik datayla birleştirilmesine ve bütüncül bir okumaya ihtiyaç vardır. Kazılarını yürüttüğümüz Mokissos Antik Kenti, hem Kapadokya özelinde hem de İç Anadolu genelinde bugün bilinen en büyük Geç Antik Çağ metropolüdür. Kazılar sayesinde gerek Kapadokya'da gerekse İç Anadolu'da 6. yüzyıl ile 14. yüzyıllar arasındaki süreklilik, etkileşim, değişim ve kopuş üzerine somut veriler ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar Kapadokya özelinde ve İç ve Doğu Anadolu genelinde bilinen

Geç Antik, Erken Bizans kentlerinin yaklaşık yüzölçümleriyle karşılaştırıldığında Mokissos'un yayıldığı alanın büyüklüğü gerçekten etkileyicidir. Kent, elbette o dönemin, yani 6. yüzyılın, İç Anadolu ölçeğinde, statü, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda, bir nevi Efes'i (Ephesos) olarak nitelendirilebilir. Kentsel yaşama dair önemli bulguların olduğu, sivil ve dinî yaşama ilişkin anıtsal yapıların bulunduğu kent tarihçi Prokopios'a göre büyük oranda Justinianos döneminde bugünkü biçimini almıştır. Geç Antik Çağ'ın en parlak dönemi sayılabilecek 6. yüzyılda düzenlenmiş bir metropol olan Mokissos, Kapadokya Metropolitliği oluşuyla da bölgenin dinî başkenti olarak etkin bir rol oynamıştır. Çok sayıda kilise, yaklaşık bin sivil konut, sarnıçlar ve elliden fazla Roma Dönemi tonozlu oda mezarının anıtsal taş örgü mimari örneklerine ev sahipliği yapan kent, meşe ormanlarının içinde yer almasıyla eşine az rastlanır bir arkeolojik ve doğal peyzaj birlikteliği sergiler (Resim 3).

Resim 3. Mimari Kalıntılardan Hasan Dağı'na Bakış
(Mokissos Kazı Arşivi)

Kapadokya ziyaretçisine Batı Anadolu ve Akdeniz kentleri paralelinde anıtsallığı ile yeni bir kültür turizmi deneyimi sunan Mokissos, aynı zamanda peyzajıyla da doğa turizmine (trekking, bisiklet vb.) olanak sağlayan bir alan olarak dikkat çeker. Elbette Mokissos Kazıları'nda gün ışığına çıkarılan arkeolojik ve mimari buluntuların, Kapadokya kültür turizmi destinasyonu için sürdürülebilir yeni bir soluk olmasında etkisi büyük olacaktır.

Tarihin Söyledikleri

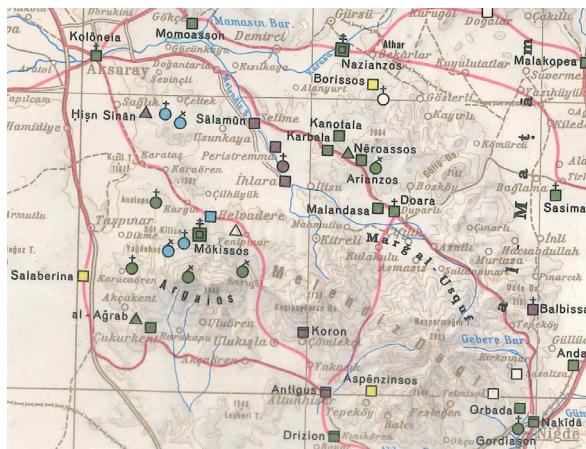
Yaygın biçimde halk arasında Viranşehir/Örenşehir olarak bilinen kentin Mokissos olduğunu kanıtlayan yazılı bir buluntu henüz ele geçmemesine karşın Ernest Honigmann (1939), tarihçi Prokopios'un Yapılar adlı eserine dayanarak, Viranşehir'in İmparator Iustinianos (527-565) tarafından yeniden kurulan Mokissos olabileceğini önermiştir. Honigmann bu tezini desteklemek için 6. yüzyıl Bizans kilise organizasyonuna dair belgeleri ve Mokissos Başpiskoposluğu'na bağlı tüm piskoposluk ve taşra piskoposluğu (khorepiskopoi) merkezlerinin konumlarını kanıt olarak sunmuştur. Mokissos kelimesi etimolojisi itibarıyla Kapadokya Bölgesi'ndeki birçok toponimde de olduğu gibi Yunanca kökenli değildir ve Anadolu halklarından Hititler ya da Luvilerle ilişkilendirilebilir. Ancak bu dönem yazılı kaynakları arasında böylesi bir isim benzerliğine işaret eden bir veriye ne yazık ki bugüne kadar rastlanmamıştır.

Yerleşimle ilgili bilinen en eski yazılı belge Helenistik Dönem'de yaşamış Antik Yunan tarihçisi Polibios'un MÖ 264 – MÖ 146 yılları arasındaki gelişmeleri ele aldığı Historia başlıklı eserinde geçen Μωκισσέων χώρα tanımıdır; ancak bunun orijinal metnin okunmasından kaynaklı bir hata olabileceği savı da ileri sürülmektedir. Yerleşimin adından kesin olarak oldukça geç bir tarihte söz eden ilk kişi Bizanslı tarihçi Propokopios'tur:

“Kapadokya'da, ovada Mokissos adında bir kale (phourion) vardı, o kadar haraptı ki kısmen yıkılmış, kısmen de yıkılma tehlikesi altında bulunmaktaydı. İmparator Iustinianos bunu tümüyle yıktırdı ve kalenin batısındaki dik, çok yüksek ve ulaşılması güç yere dev bir sur inşa ettirdi. Ayrıca birçok kilise, ticari binalar, hamam ve kentin zenginliğini gösterecek başka bina yaptırdı. Mokissos daha sonra Metropolis mertebesine de yükseltilmiştir; Romalılar belli bir halkın yaşadığı bölgenin merkezî konumdaki kentini böyle adlandırırlar.” İmparator Iustinianos döneminde yeni yerleşimler kurulması ya da bir yerleşimin yerinin güvenlik nedeniyle ya da başka nedenlerle değiştirilmesi oldukça sık karşılaşılan bir olguydu.

Mokissos'tan söz eden bir diğer önemli vakanüvist 6. yüzyılda yaşamış olan Bizanslı Stefanos'tur. Eserleri arasında bulunan bir coğrafya sözlüğünde Mokissos'tan 5. yüzyılın sonunda Bizans İmparatorluğu'nun Kapadokya II Bölgesi'nde yer alan polis idari statüsündeki bir kent olarak söz eder. Hierokles ise 527–528 tarihli Synekdemosis adlı eserinde kenti, Kapadokya II idari bölgesinin sekiz şehri arasında saymakta, fakat bazı başka Anadolu yerleşimlerinde olduğu gibi sadece bir rhegeonun merkezi olarak göstermektedir. Buna benzer geniş devlet mülkleri Geç Roma Dönemi'nde Kapadokya'nın batısında büyük bir alanı kapsamaktaydı. Kent, Bizans Kilisesi hiyerarşisi içinde metropolis düzeyindedir. Kentle ilgili önemli yazılı verilerden biri kuşkusuz 553'te toplanan konsilin resmî kayıtlarıdır. Söz konusu belgelerde Mokissos'a başkent olma hakkı verilmesinin yanı sıra isminin Iustinianopolis (Iustinianos'un kenti) olarak değiştirildiği belirtilir. Daha erken tarihli bir diğer konsil toplantısı kaydında kentin başkent statüsü almasıyla birlikte piskoposluk merkezi olduğu ve Iustinianopolis'in Kapadokya II Bölgesi'ne ait olduğu ifade edilir.

Yeni başpiskoposluğun kuruluşuyla birlikte resmî olarak 535 yılında bölge ikiye bölünmüş ve Kapadokya II Bölgesi'nin kuzey ve batı merkezleri Mokissos metropolitliğine bağlanırken, güney Tyana (Kemerhisar, Niğde) piskoposunun kontrolü altında kalmıştır. Mokissos böylece Kapadokya III adıyla anılan ve Kızılırmak'ın güneyine uzanan yeni kilise idare bölgesinin metropolitliği, yani başkenti hâline gelmiştir, ancak siyasi olarak Kapadokya II Bölgesi'nin yetki sınırları içinde kalmaya devam etmiştir. Iustiniapolis adı son olarak 692 yılındaki kilise konsilinde kullanıldıktan sonra tarihî kaynaklardan bir daha kullanılmamak üzere silinir. Mokissos, Kapadokya III Kilise yönetim bölgesinin başkenti olma statüsünü Bizans'ın yıkılışına kadar korumuş ancak herhangi bir politik etki gösterememiş, bununla birlikte Tyana (Kemerhisar, Niğde) Kapadokya II Bölgesi'nin mülki idare merkezi olmaya devam etmiştir. Bizans Kilisesi'nin devlet yapılanmasına benzer bir hiyerarşik teşkilatı vardır ve söz konusu örgütlenmenin dikkate değer kayıtlarından biri olan piskoposluk listelerinde Kapadokya'da idari bakımından Mokissos'a bağlı olduğu belirtilen yerel kiliseler arasında Nazianzos/Nenezi (Bekarlar), Koloneia (Aksaray), Parnassos/Parlasan (Değirmenyolu), Doara (Duarlı), Matiane/Maçan/Avcılar (Göreme) yer almaktadır (Resim 4).

Resim 4. Kapadokya Bölgesi'nde Başpiskoposluk Olarak Mokissos (TIB Bölge Haritası)

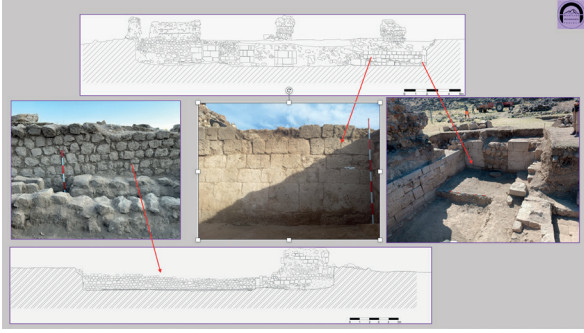
Viranşehir'in kalıntıları 19.-20. yüzyıllarda bazı araştırmacı gezginlerin dikkatini çekmiştir. Rum Başpiskopos Kyrillos (1815), Charles Texier ve William John Hamilton kent kalıntılarını anlattıkları kısa betimlerinde bugünkü hâline benzer bir tablo çizerler.

Maddi Kalıntıların Söyledikleri

Kentin günümüzdeki girişi, Helvadere'nin kuzeyinde, iki tepelik arasına yerleşmiş, yerel halk arasında Demir Kapı olarak adlandırılan ince ve dar geçitten sağlanır. Antik kentin etrafını saran dik yamaçlı vadiler bir tür doğal savunma hattı oluşturur. Geçidin batısındaki yükselti üzerinde surla çevrili akropolis yer alırken, yamaçlarda ve kamusal alan olarak kullanılan merkezdeki düzlükte yoğun bir yapılaşma görülür. Belki topografyanın özelliğinden belki de Kapadokya'nın kendine özgü geleneğinden midir bilinmez ama Mokissos, Anadolu'nun batı ve güney bölgelerinde antik kentlerde görülen şehir planlarından çok uzakta durur. Yamaçların eteklerinde yoğunlaşmış, yerel taşlarla kabaca inşa edilmiş düz çatılı veya kubbe-tonoz örtülü yaklaşık bin konut, düzgün kesme taşların oluşturduğu beşik tonozları ve beden duvarlarıyla ayakta kalmış Roma nekropolisini oluşturan elli civarında anıtsal mezar, kuzeybatı tepede anıtsal duvarları ve kemerleriyle özenle biçimlenmiş taşlarla örülü duvarları hâlen geçmişe direnen Kemerli ve Kara kiliseler, kentin merkezinde bir ana kilise (katedral), pareklesionlu bir mezar kilisesi, birkaç şapel ve bir piskoposluk konutundan oluşan başpiskoposluk kompleksi, sarnıçlar ve tepelere yayılmış bir o kadar da toprağın altında keşfedilmeyi bekleyen çok sayıda yapı kalıntısıyla kent yüzyılların tanıklığını dile getirir.

Mimarileri esas alınarak yaklaşık olarak tarihlenebilen kentteki kiliseler, 6. yüzyılın ortasıyla 7. yüzyıl başı arasında inşa edilmiş olmalıdır. Kiliseler, Bizans mimarisinin Kapadokya Bölgesi'ndeki ortak dönemsel karakterlerinden bazılarını yansıtır. Bazilika, tek nefli ve serbest haç gibi plan çeşitliliğine

sahip yapılarda at nalı formunda apsisler, beşik tonozlar dikkat çeker. Yapıları malzeme ve teknik açısından iki ana gruba ayırmak mümkündür. İlk grup duvar örgüsünde büyük düzgün kesme taşlar, gri harç ve molozdan oluşan dolguda kaplama olarak kullanılmıştır (Resim 5).

Resim 5. Duvar Kaplamaları (Mokissos Kazı Arşivi)

İkinci grubu birbiriyle uyumlu ölçülerde özenle kesilmiş küçük kesme taşlarla veya bol miktarda harçla bağlanan moloz taşlarla inşa edilen kilise yapıları oluşturur. Cephe özellikleri oldukça sadedir. Geç Antik Çağ'da bölgede yaygın olarak görülen dış sıralı profilli silmeler genellikle pencere kemerlerini sınırlandırır (Resim 6).

Kentin kamusal alanında merkezdeki başpiskoposluk kompleksi 2023'ten beri sürdürülen kazılar sayesinde gün ışığına

Resim 6. Pencere Kemer (Mokissos Kazı Arşivi)

çıkılmaktadır (Resim 7). Özgününde kubbeli bir bazilika olarak olasılıkla 6. yüzyılda inşa edilmiş yapı, sonraki yüzyıllarda mezar mekânı olarak işlevini sürdürmüş gibi görünüyor. Bir ana nefin iki yanda pareklesionlarla düzenlendiği 22 numaralı kilise ise kompleksin en iyi korunmuş yapılarındandır.

Resim 7. Başpiskoposluk Kompleksi Hava Fotoğrafı (Mokissos Kazı Arşivi)

Komplekste ortaya çıkarılan kesme taştan inşa edilmiş beşik tonozlu sarnıç kentteki diğer sarnıçlar gibi kentin su ihtiyacının karşılanma biçimini ortaya koymaktadır. Mokissos Piskoposluğu'nun fiziksel kanıtları olarak gün yüzüne çıkarılmaya devam eden yapı grubundaki kazılar, Kızılırmak'ın güneyinde bulunan ve Kapadokya Tertia (Kapadokya III) adıyla anılan kilise yönetim bölgesinin (eparchia) idare merkezini ortaya çıkarması itibarıyla de heyecan vericidir. Ana kilise Kapadokya'nın Geç Antik Çağ geleneğinde görülen mimari özelliklere sahiptir.

Kazılar sonucunda özgün kesme taş kaplı taban, altar ve templon styloabatı gibi mimari öğeler bozulmadan ele geçmiştir. 6. yüzyılda Iustinianos'un kenti ihyası sırasında yapılmış olduğunu düşündüğümüz yapıda gerçekleştirilen kazılar, bugüne kadar sanılanın aksine Orta Çağ boyunca da kullanım gördüğünü işaret eder. Kuzey ve batı duvarın iç kaplamasının olasılıkla Geç Antik Çağ sonrası yeniden yapıldığı görülür (Resim 5). Söz konusu duvarlarda daha küçük ve özensiz kesme taşlardan oluşan malzeme bu duruma işaret etmektedir. Bir mezar kilisesi olarak kullanılmış Kilise 22 de, ana kilise gibi 6. yüzyılda inşa edilmiş olmasına karşın Orta Çağ boyunca da kullanım görmüştür. Kazılar sırasında ayine ilişkin liturjik elemanlar gün yüzüne çıkarılmıştır (Resim 8).

Resim 8. Kazı Çalışmaları (Mokissos Kazı Arşivi)

Ana apsis döşemesi altında ortaya çıkarılan mezar buluntusu olan 11. yüzyıl sikkesi yapının bu dönemde hâlen aktif olduğunun kanıtıdır.

Batı yamaçta kentin sembolü olmuş serbest haç planlı Kemerli Kilise, zamanın acımasız tahribatına inatla direnen kemerleriyle tıpkı bir heykel gibidir (Resim 9).

Resim 9. Kemerli Kilise (Mokissos Kazı Arşivi)

19. yüzyılda, Helvadere'de yaşayan Rumların kiliseyi Baba, Oğul ve Kutsal Ruh Kilisesi ya da Aziz Georgios Kilisesi olarak adlandırdıkları biliniyor. Sözlü tarih, o dönemde Helvadere'deki Ortodoks Hristiyanların Paskalya Bayramı'nı ve Yortu Günü 23 Nisan olan Aziz Georgios kutlamasını kilisede gerçekleştirdiklerini söyler.

Duvar örgüsünde düzgün kesme kırmızı gri tonda bazalt taş blokların kullanıldığı yapı 6. yüzyılın sonu ve 7. yüzyılın başında inşa edilmiş olmalıdır. Kapadokya genelinde ve Hasan Dağı çevresinde serbest haç planlı kiliseler Erken ve Orta Bizans dönemleri (5.-6. ve 10.-11. yüzyıllar) boyunca görülür. Bununla birlikte Kemerli Kilise'nin planı ve yapım özellikleri bölgenin erken dönem yapılarıyla benzerlikler gösterir; öyle ki bu yapıların tamamı 7. yüzyılın ilk yarısında Kapadokya Bölgesi'ni de etkileyen İslam fetihlerinin başlangıcından önceki döneme tarihlenir.

Kemerli Kilise ile aynı patika üzerinde yer alan Kara Kilise'nin ilk yapı evresi de 6. yüzyıldır. Özgününde üç nefli bir bazilika olan yapının sonraki değişiklikler nedeniyle bugün tek nefli bir plan yansıttığı görülür.

Duvarlarda takip edilen tamirat ve düzenlemeler yapının üç onarım evresi olduğuna işaret etmektedir. Mokissos'un en ayırt edici özelliği kuşkusuz sivil mimari dokusudur. Kısmen korunmuş binden fazla konut, Geç Antik Çağ'da, kentteki ve Kapadokya'daki sosyal ve ekonomik hayatın canlılığını bize hatırlatır (Resim 10).

Resim 10. Konut (Mokissos Kazı Arşivi)

Konutlar örtü tiplerine göre düz çatılı ve tonozla ya da kubbe tonozla örtülü iki farklı düzenleme gösterir. Düz çatılı yapıların büyük bir bölümü tek mekândan oluşur, pencereler seyrek ve giriş tek bir kapıdan sağlanır. Sıralar hâlinde inşa edilmiş ya da birimler hâlinde gruplandırılmış evler ortak duvarları paylaşırlar. Kubbeli evler bir kemerin birleştirdiği iki ayrı dörtgen mekândan oluşur. Bu ikiz mekânlar çoğunlukla, kapılar ve koridorlarla bağlanır. Yerel bazalt taş bloklardan inşa edilmiş duvarlar, düzgün kesme taş bloklarla oluşturulmuş özenli kapılento ve söveleriyle tezatlık oluşturur. Bizans kültürünün yayıldığı coğrafya düşünüldüğünde, nüfus yoğunluğu ve mahallerin büyüklüğü ve yaygınlığı anlamında Mokissos konut mimarisi gerçekten de üniktür.

Prokopios'un yazdıklarına bakılırsa Mokissos'ta 6. yüzyılda hamam da bulunuyordu. Ancak bugünkü kalıntılar kentte bir su sisteminin varlığına henüz işaret etmiyor. Çok sayıdaki sarnıç kentin su ihtiyacını biriktirme suyla karşıladığını gösteriyor.

Mokissos Antik Kenti'ndeki arkeolojik çalışmalar, 1994-1996 yıllarında, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Alman araştırmacı Albrecht Berger'in yürüttüğü yüzey araştırmasının ardından, 2020 yılında Aksaray Müzesi başkanlığında belgeleme çalışmaları ve 2021 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı iznli kazı statüsünde Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izinleriyle Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin katkılarıyla sürdürülmüştür (Resim 11).

Resim 11. Kazı Çalışmaları (Mokissos Kazı Arşivi)

“Doğal ve Kültürel Miras Turizmi” alanında ihtisas üniversitesi olan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren İhtisaslaşma Koordinatörlüğü, 2023 sezonundan bu yana “Mokissos Heritage: Bir Geç Antik Çağ Kompleksini Yeniden İnşa Etmek” projesi kapsamında Mokissos kazılarını desteklemektedir.

Bu proje kapsamında batı Kapadokya’da Ihlara’ya yaklaşık 10 km uzaklıkta keşfedilmeyi bekleyen Mokissos’un Piskoposluk Kompleksi’nin dijital teknolojilerle sanal ortama aktarılması ve alanın kültürel turizme kazandırılması adına çalışmalar devam etmektedir. 2024 yılında “Geleceğe Miras Projesi” kapsamında yapılan yoğun çalışmalar sayesinde mimari ve küçük buluntulara ait korpus genişlemiştir (Resim 12).

Resim 12. Haç Pendant (Mokissos Kazı Arşivi)

Ziyaretçilerini Bekleyen Kent

“Nev’i şahsına münhasır” deyiminin sanki vücut bulmuş hâlidir Mokissos. Kapadokya’nın iklim ve yeryüzü karakteristiğinin aksi bir doğal peyzaj ile bölgenin yaygın kaya oyma mimarisinin zıttı düzgün kesme bloklardan inşa edilmiş yapılarından oluşan arkeolojik peyzaj Mokissos’u özel kılar. Dahası, volkanik dağın göz alıcı heybetinin gölgesinde Pompei’nin bir başka versiyonu gibidir. Elli hektarın üzerinde geniş bir alanı kapsayan sit alanı, İç Anadolu Bölgesi’nin bugüne kadar görece iyi korunmuş en geniş Geç Antik/Erken Bizans yerleşimidir. Batı ve Akdeniz bölgelerinde iyi bilinen Geç Antik Çağ şehirciliği Kapadokya özelinde ve İç Anadolu genelinde neredeyse tümüyle suskundur. Mokissos’un kalıntıları ve tarihteki

statüsü düşünüldüğünde kuşkusuz kentin kazılarla ortaya çıkarılıyor oluşu çok heyecan vericidir. Bölgenin çok önemli kültürel ziyaret noktalarından biri olan Ihlara’ya yaklaşık 10 km uzaklıkta olmasına ve eteklerinde kurulduğu Hasan Dağı’nda hâli hazırda devam eden yamaç paraşütü, bisiklet turu ve yürüyüş turu gibi doğa turizmi aktivitelerinin yanı başında bulunmasına rağmen sessizce rotasını kentin patikalarına çevirecek konuklarını bekler. Gerçekten de kent, dünyadaki kültürel miras alanlarında yeni yaklaşımlarla uygulanagelen sürdürülebilir bir arkeo-turizm alanı potansiyeli olması bakımından değerlidir. Elbette arkeolojik kazılar sayesinde ortaya çıkan bulgular, çağdaş belgeleme yöntemleriyle sunularak kentin yaşam dinamikleri ve evrelerinin aydınlatılmasına olanak sağlamaktadır. Öte yandan, kentin Kapadokya destinasyonuna yeni bir soluk getirmesi, kültür turizmi politika yapımcılarının, bölgesel kalkınma aktörlerinin, sivil yönetimlerin, yerel halkın ve bu alanda emek koymayı gönülden arzulayan her kurum ve bireyin çaba ve istekleriyle mümkün olacaktır. Calvino’nun kitabından bir pasajda yazdığı gibi;

“Marco Polo, tek tek her taşıyla bir köprüyü anlatıyor:

Peki köprüyü taşıyan taş hangisi? diye sorar Kubilay Han. Köprüyü taşıyan şu taş ya da bu taş değil, taşların oluşturduğu kemerin kavisi, der Marco. Kubilay Han sessiz kalır bir süre, düşünür. Sonra ekler: Neden taşları anlatıp duruyorsun bana? Beni ilgilendiren tek şey var, o da kemer. Marco cevap verir: Taşlar yoksa kemer de yoktur” (Görünmez kentler s. 127)

Mokissos’un Kapadokya kültürel mirasına ve sürdürülebilir turizme kazandırılması için multidisipliner bir yaklaşımla planlama yapmak elzemdir. Kenti, çevresel değerleriyle birlikte bütüncül bir yaklaşımla ve koruma ilkeleri çerçevesinde geleceğe aktarmak için kemerin her bir taşını anlamak değerlidir; taşlar yoksa kemer de yoktur...

Seçilmiş Kaynakça

- Berger, A. (1998). Viranşehir (Mokissos), 'eine frühbyzantinische Stadt in Kappadokien. *Istanbulur Mitteilungen* 48, 349–429.
- Equini Schneider, E., Spanu, M., Morselli, Ch., Vismara, C. (1997). Varia Cappadocica. *Archeologia Classica* 49, 101-209.
- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*. Londra.
- Honigmann, E. (1939). *Le synekdèmos d'Hiérokès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae. Forma Imperii Byzantini, Fasc. I, Brüksel.
- Honigmann, E. (1935). *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches: von 363 bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen*. Brüksel.
- Ousterhout, R. G. (2017). *Visualizing Community. Art, Material Culture, and Settlement in Byzantine Cappadocia*, Washington DC.
- Peker, N., Erpek, C. (Basımda). Mokissos 2023. 44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 27-31 Mayıs 2024. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Restle, M. (1979). *Studien zur frühbyzantinischen Architektur Kappadokiens*. Denkschr Viyana.

Zelve
(Murat Gülyaz Arşivi)

*Taştan Dijitale, Mistikten Sanata Uzanan Kapadokya:
Mevcut Rotalar ve Yeni Öneriler*

Paşabağları
(Murat Gülyaz Arşivi)

KAYALIK KAPADOKYA’NIN TURİZM ROTALARI

Muhammed Ali ERMAN*

Dünyanın en ilginç jeolojik oluşumlarına sahip olan ve bugün Kapadokya olarak adlandırılan bölge Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kırşehir ve Kayseri illerinin bulunduğu alanı kapsamaktadır. Bölgenin en önemli bölümü ise Kayalık Kapadokya olarak anılmaktadır. UNESCO Dünya Miras Listesi’nde 1985 yılında 357. sırada “Göreme Millî Parkı ve Kapadokya” olarak kayıtlı bulunan Kapadokya, doğal yapısı ve kültürel çeşitliliği ile haklı olarak dünyadaki özgün yerini almıştır. Bölge eşsiz doğal yapısı sebebiyle her yıl milyonlarca turisti ağırlamakta ve ziyaretçilerine benzersiz bir doğa deneyimi sunmaktadır. Peribacaları, vadileri, yer altı şehirleri, ören yerleri, inanç mekânları, kaya oyma mekânları ve müzeleri gibi doğal ve kültürel zenginlikleriyle büyü ve gizemli bir bölge hâline gelen Kapadokya, binlerce

kilometre uzaktan gelen misafirlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu büyüleyici coğrafyayı keşfetmek isteyenler için doğru rotaları belirlemek, Kapadokya’nın eşsiz güzelliklerini tam anlamıyla deneyimlemek adına büyük önem taşımaktadır. Kayalık Kapadokya bölgesini kapsayan turizm sahası için bugüne değin farklı kurum ve kuruluşlarca rota çalışmaları gerçekleştirilmiş ve hatta bu yönde çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu minvalde kültür, inanç, gastronomi, kırmızı, mavi, yeşil gibi farklı temalarda gerçekleştirilen rota çalışmalarının yanı sıra, “mix” olarak tanımlanabilecek ve turizm acenteleri tarafından ziyaretçilerin hem doğal hem de kültürel zenginlikleri bir arada deneyimlemelerini sağlamayı hedefleyen rota çalışmaları da bulunmaktadır.

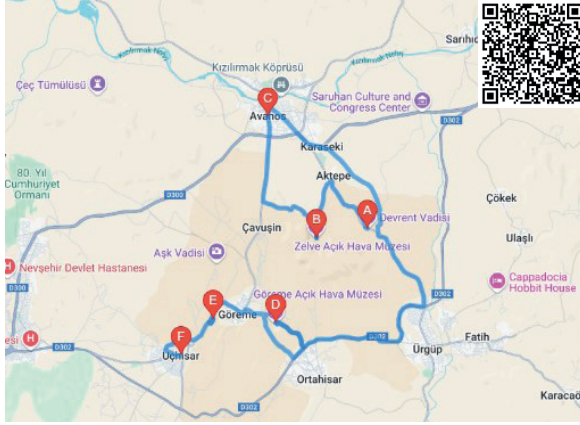

Resim 1. Go Türkiye tarafından oluşturulan turizm rotaları üzerindeki destinasyonlarla ilgili görseller

Kaynak: <https://cappadocia.goturkiye.com/tr/kapadokya-rotalari>

*Muhammed Ali ERMAN, Nevşehir Valiliği, AB ve Dış İlişkiler Koordinatörü

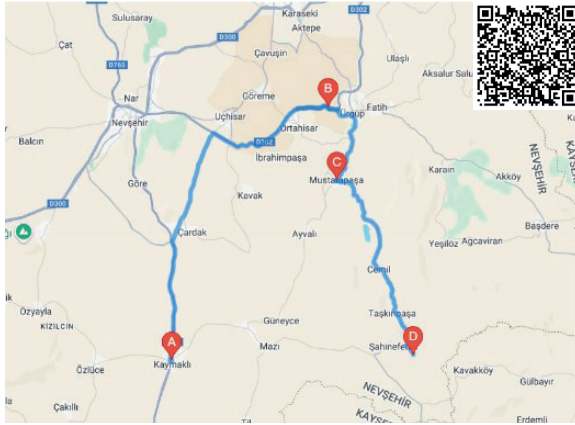
Bu çalışmalardan ilki T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Ahiler Kalkınma Ajansı iş birliğiyle oluşturulmuş olan “discovercappadocia.com” adlı sitede yer alan “Red, Blue, Green ve Faith” başlıklarında hazır rotalardır (Resim 1).

Kaynak: www.discovercappadocia.com

Red Tour (Kırmızı Tur)

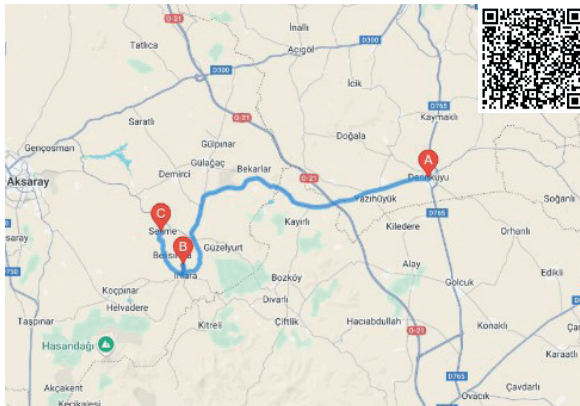
Red Tour (Kırmızı Tur), Devrent Vadisi (A) ile başlamakta ve sırasıyla Zelve & Paşabağları Açık Hava Müzesi (B), Avanos (C), Göreme Açık Hava Müzesi (D), Göreme Panoramik Seyir Noktası (E) ve Uçhisar (F) ile tamamlanmaktadır. Kırmızı Tur bu yönüyle, Kapadokya'nın peribacalarını, vadilerini, açık hava müzelerini ve panoramik manzaralarını keşfetmek isteyenler için ideal bir rota sunmaktadır.

Kaynak: www.discovercappadocia.com

Blue Tour (Mavi Tur)

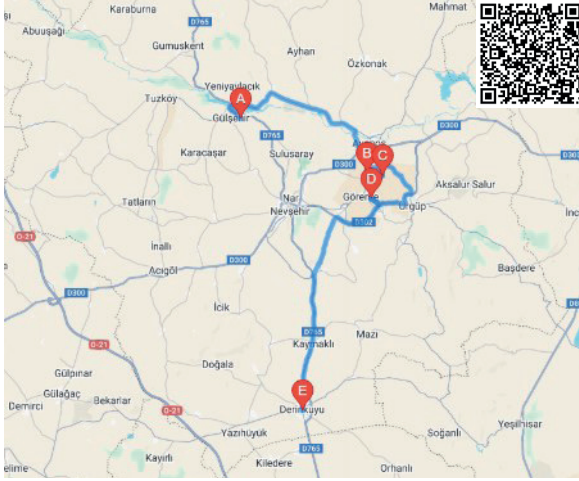
Blue Tour (Mavi Tur), Kapadokya'nın tarihsel ve doğal güzelliklerini keşfetmek isteyenler için hazırlanmış bir diğer popüler rotadır. Bu rota, Kaymaklı Yer Altı Şehri (A) ile başlamakta ve sırasıyla Üç Güzeller Peri Bacaları (B), Mustafapaşa (Sinassos) Köyü (C) ve Sobesos Antik Kenti (D) ile devam etmektedir. Mavi Tur, yer altı şehirleri, antik kentler ve geleneksel köylerle Kapadokya'nın tarihsel ve kültürel mirasını ön plana çıkarmaktadır.

Kaynak: www.discovercappadocia.com

Green Tour (Yeşil Tur)

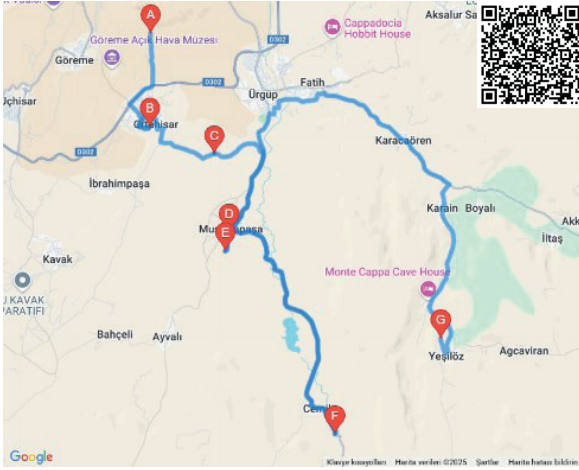
Green Tour (Yeşil Tur) ise, Derinkuyu Yer Altı Şehri (A) ile başlayarak İhlara Vadisi (B) ve Selime Manastırı (C) ile devam etmektedir. Yeşil Tur, Kapadokya'nın yer altı şehirlerini, muhteşem kanyonlarını ve tarihî manastırlarını bir arada sunarak ziyaretçilere unutulmaz bir deneyim vaat etmektedir.

Kaynak: www.discovercappadocia.com

Cappadocia Faith Route – 1 / Christianity (Kapadokya İnanç Rotası – 1 / Hristiyanlık)

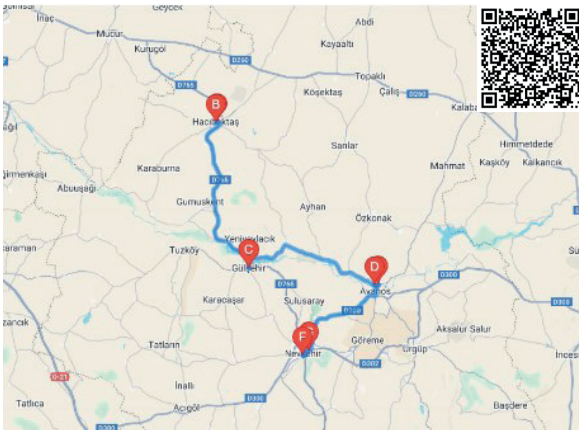
Cappadocia Faith Route – 1 / Christianity (Kapadokya İnanç Rotası – 1 / Hristiyanlık), bölgenin dinî mirasını keşfetmek isteyenler için hazırlanmış özel bir rotadır. St. Jean Kilisesi (A) ile başlayan rota, Çavuşin köyü (Çavuşin Kilisesi) (B), Zelve & Paşabağları Açık Hava Müzesi (C), Göreme Açık Hava Müzesi (D) ve St. Theodoros Trion Kilisesi (E) ile devam etmektedir. Rota, Kapadokya'nın Erken Hristiyanlık Dönemi'ne ait kiliseleri, manastırları ve dinî yaşamın izlerini bir araya getirerek ziyaretçilere derin bir tarihsel ve manevi deneyim sunmaktadır.

Kaynak: www.discovercappadocia.com

Cappadocia Faith Route – 2 / Christianity (Kapadokya İnanç Rotası – 2 / Hristiyanlık)

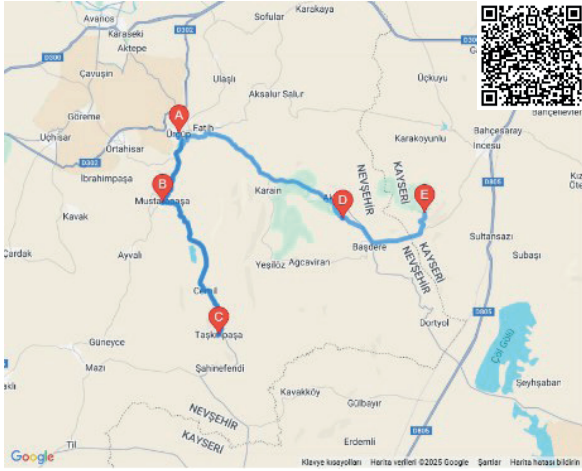
Cappadocia Faith Route – 2 / Christianity (Kapadokya İnanç Rotası – 2 / Hristiyanlık), bölgenin zengin dini mirasını daha derinlemesine keşfetmek isteyenler için hazırlanmış bir rotadır. Üzümlü Kilise (A) ile başlayan rota, Aziz Nino Kilisesi (B), Pancarlık Kilisesi (C), Aios Konstantinos - Eleni Kilisesi (D), St. Nicholas Manastırı (E), Keşlik Manastırı (F) ve St. Theodoros Kilisesi (G) ile devam etmektedir. Bu rota da, Kapadokya'nın Erken Hristiyanlık Dönemi'ne ait kiliseleri, manastırları ve dinî yaşamın izlerini bir araya getirerek ziyaretçilere derin bir tarihsel ve manevi deneyim sunmaktadır.

Kaynak: www.discovercappadocia.com

Cappadocia Faith Route – 3 / Islam (Kapadokya İnanç Rotası – 3 / İslam)

Cappadocia Faith Route – 3 / Islam (Kapadokya İnanç Rotası – 3 / İslam), bölgenin İslami mirasını ve manevi atmosferini keşfetmek isteyenler için hazırlanmış bir rotadır. Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi (A) ile başlayan rota, Bektaş Efendi Türbesi (B), Gülşehir Karavezir Camii (C), Alaaddin Camii (D), Avanos Ulu Camii (E), Damat İbrahim Paşa Külliyesi (F) ve Hasan Emmi Türbesi (G) ile devam etmektedir. Rota, Kapadokya'nın İslami tarihine ışık tutan önemli yapıları bir araya getirerek ziyaretçilere derin bir kültürel ve manevi deneyim sunmaktadır.

Kaynak: www.discovercappadocia.com

Kapadokya’da kültür turizmini öncelikleyen bir diğer rota çalışması, “Kapadokya Turizm Bölgesi Altyapı Hizmet Birliği (KAP-HİB)” tarafından hibe programı kapsamında gerçekleştirilen “Kapadokya Kültür Yolu” projesinin bir çıktısı olan “Rota Kapadokya”dır.

Proje uygulayıcısı kuruluş tarafından Kapadokya Kültür Yolu, Arseniy isimli bir din adamının Kapadokya’daki kutsal mekânları ziyareti esnasında kullandığı güzergâhlara dayandırılmaktadır. Kuruluş, Arseniy’in yürüdüğü güzergâhı esas alarak bu yürüyüş yolunu uluslararası standartlara uygun bir rota hâline getirmeyi amaçlamıştır.

Rota, Şahinefendi, Taşkınpaşa, Cemil Köyü, Mustafapaşa, Ortahisar, Göreme, Çavuşin Köyü, Ürgüp, İbrahimpaşa köyü ve Avanos olmak üzere toplam 10 duraktan oluşmaktadır (Resim 2). Proje gerçekleştircileri 48 farklı inanç, kültür ve gastronomi merkezini, gün ve renk kategorisine göre düzenleyerek, ziyaretçilerin ilgisine sunmaktadır.

Kapadokya’daki bir diğer rota çalışması, Türkiye’nin resmî turizm platformu GoTürkiye’nin bir parçası olan cappadocia.goturkiye.com web sitesi üzerinden yer almaktadır. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA) tarafından yönetilen bu platform, bölgenin en özel rotalarını ve deneyimlerini gezginlerle buluşturmaktadır.

Cappadocia Faith Route – 4 / İslam (Kapadokya İnanç Rotası - 4 / İslam)

Cappadocia Faith Route – 4 / İslam (Kapadokya İnanç Rotası - 4 / İslam), bölgenin İslami mirasını ve tarihini keşfetmek isteyenler için hazırlanmış bir rotadır. Ürgüp Temenni Tepesi ve Ürgüp Ulu Camii (A) ile başlayan rota, Mustafapaşa Ulu Camii (B), Taşkınpaşa Medresesi (C), Arpacızade Türbesi (D) ve Türesan Veli Türbesi (E) ile devam etmektedir. Rota, Kapadokya’nın İslami kültürünü yansıtan önemli yapıları bir araya getirerek ziyaretçilere derin bir tarihsel ve manevi deneyim sunmaktadır.

Bu sitede:

Mini Kapadokya Turu (Güvercinlik Vadisi-Uçhisar Kalesi-Cevizlibağ-Göreme Açık Hava Müzesi-Paşabağları ve Zelve-Avanos-Devrent Vadisi-Ürgüp-Ortahisar Kalesi),

Göreme-Ihlara (Nevşehir Kalesi-Kaymaklı ve Derinkuyu Yer Altı Şehirleri-Ihlara Kanyonu-Aşıklı Höyük Arkeolojik Alanı-Kızılçukur Vadisi),

Ürgüp-Soğanlı (Mustafapaşa köyü ve kiliseleri-Cemil köyü ve kiliseleri, manastırı-Damsa Vadisi (Taşkınpaşa tarihî anıtı)-Şahinefendi Sobesos Arkeolojik Alanı ve peribacaları-Soğanlı Vadisi (peribacaları, güvercinlik ve kiliseler),

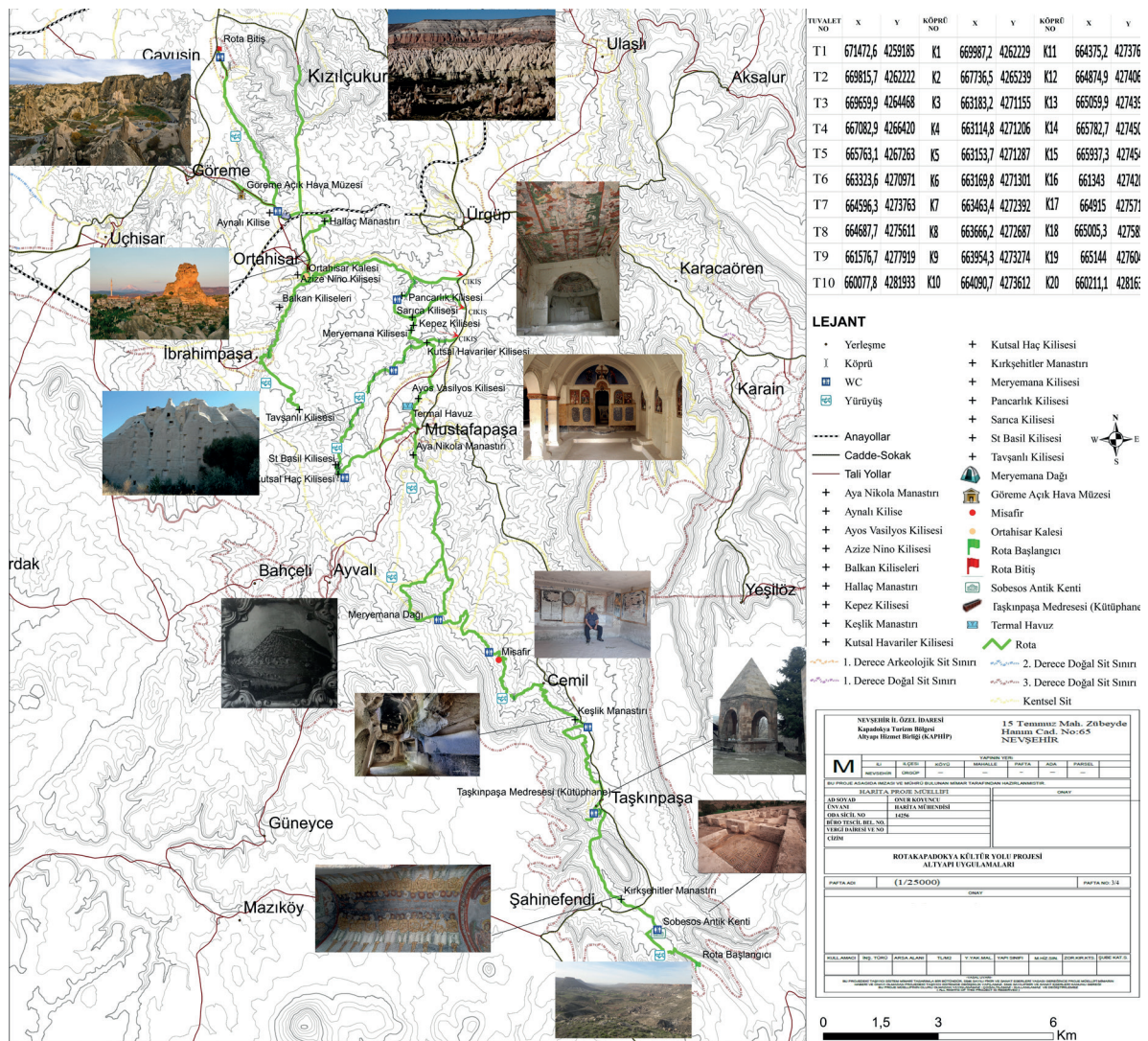
Nevşehir-Hacıbektaş (Gülşehir – Açık Saray-St. Jean Kilisesi-Hacı Bektaş Müzesi ve Arkeoloji Müzesi-Kızılırmak Dereboyu),

Trekking-Doğa (Uçhisar Ak Vadi-Göreme Bağlıdere Aşk Vadisi-Çavuşin Güllüdere Vadisi-Kızılçukur Vadisi-Meskendir Vadisi-Mustafapaşa köyü-Gomeda Vadisi-Üzengi Vadisi) olmak üzere beş farklı rota sunulmaktadır.

Rota çalışmaları sadece kurumsal düzeyde ele alınmamış aynı zamanda bilimsel çalışmalara da konu olmuştur. Bu yönde de Nevşehir’in turizm rotaları, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde bir doktora çalışması da ele alınmıştır.

Yine Nevşehir Valiliği Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Koordinatörlüğü ve Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından alanında uzman kişilerle oluşturulan komisyonlar marifetiyle

bölge turizminin çeşitlendirilmesi adına 2024-2028 yıllarına ait Turizm Strateji Eylem planı hazırlanmıştır. Bu eylem planındaki temalardan biri de “Rotalar” temasıdır. Bu temada en dikkat çekici hedeflerden biri “**Gece Rotası**” kavramıdır. Bu kavram, yenilikçi rotalar çerçevesinde gayet heyecan verici durmaktadır. Bölge turizminin ziyaretçi yönetimi açısından gece rotalarına kaydırılması, bu denli önemli bir turizm merkezinin fiziksel ve sosyal kapasitesini rahatlatmak açısından son derece faydalı görünmektedir.

Resim 2. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Ahiler Kalkınma Ajansı iş birliğiyle KAP-HİB tarafından oluşturulmuş Kültür Rotası

Kaynak: <https://kapadokyakulturyolu.com.tr/tr/proje>

Seçilmiş Kaynakça

Aydemir, D. A., & Aydın, Ş. (2023). *Yöresel gastronomik ürünlerin değerlendirme kriterleri ile analizi ve coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla Kapadokya Bölgesi gastronomi rotalarının geliştirilmesi*. Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Güngör, Ş. (2019). Nevşehir, İçinde, Kozak, N. (Editör), *Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/nevsehir> (Erişim tarihi: 04.03.2025).

Erman, M.A. & Memişoğlu, T. Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2023). *Kapadokya Bölgesi Nevşehir İli Tanıtım Stratejisi ve Eylem Planı* (2024-2028). (Ed. M.A. Erman), Nevşehir.

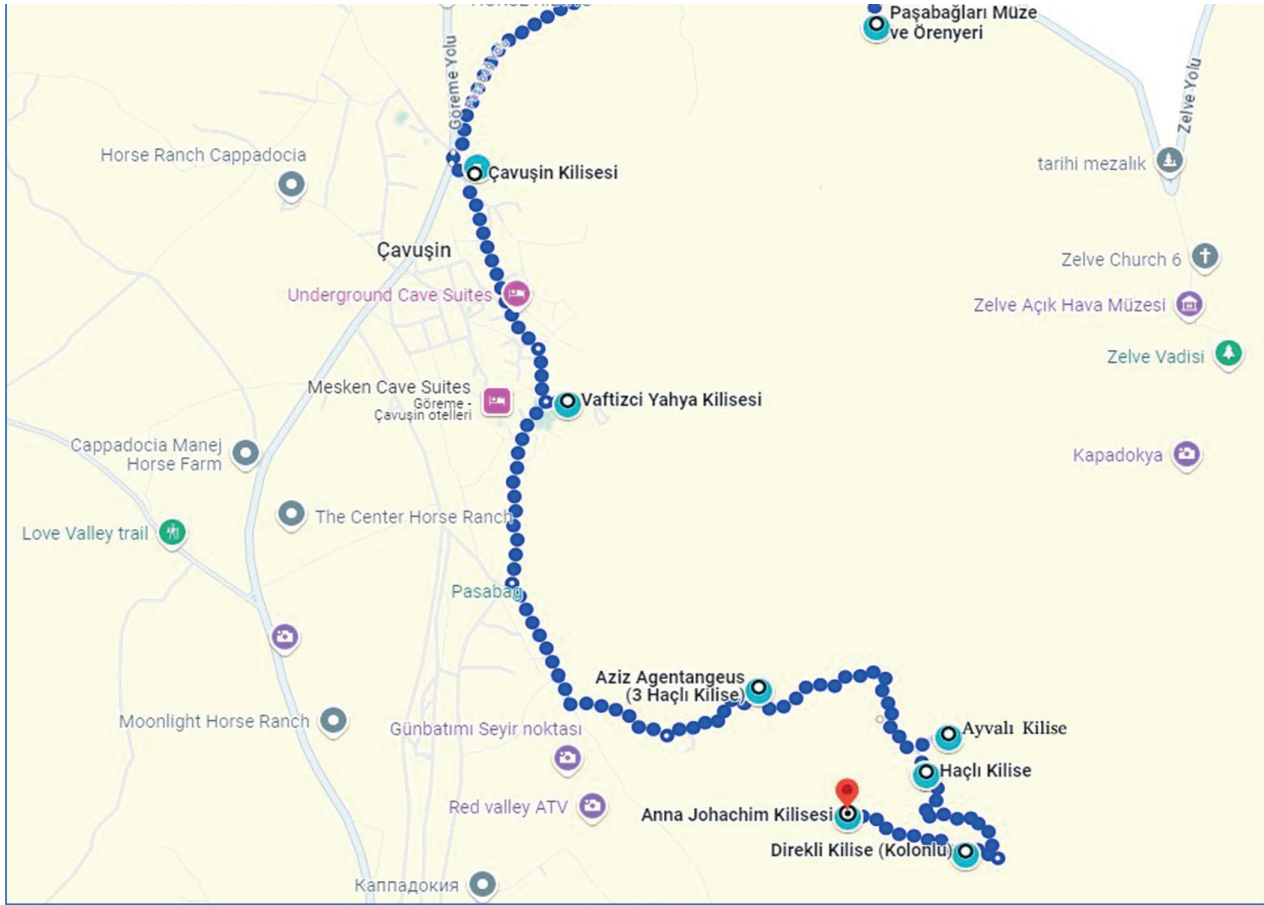
<https://kapadokyakulturyolu.com.tr/tr> (Erişim tarihi: 04.03.2025).

<https://www.discovercappadocia.com/tr> (Erişim tarihi: 04.03.2025).

<https://cappadocia.goturkiye.com/tr/kapadokya-rotalari> (Erişim tarihi: 04.03.2025).

Göreme Açık Hava Müzesi
(Murat Gülyaz Arşivi)

Çavuşin Köyünde Bulunan Turistik Destinasyonlar İçin Oluşturulan Rota
(Başlangıç noktası Paşabağları Ören Yeri, Bitiş noktası Anna Joachim Kilisesi).

Mesafe Bilgisi: Gezi güzergâhı toplam 5,8 km

KİLİSELERİN KOORDİNAT BİLGİLERİ

1-PAŞABAĞLARI	38.67745812444624, 34.85575347520536
2- ÇAVUŞIN KİLİSESİ	38.67354504517961, 34.840157273112176
3-VAFTİZCİ YAHYA KİLİSESİ	38.66781612082401, 34.844425065509284
4- ÜÇ HAÇLI KİLİSE	38.65997042023679, 34.849609145408294
5- AYVALI KİLİSE	38.65853134126009, 34.855337407262944
6- HAÇLI KİLİSE	38.65749516795533, 34.85464843167037
7- KOLONLU (DİREKLİ) KİLİSE	38.65538292210397, 34.85606465927734
8- ANNA JOACHIM KİLİSESİ	38.65630870684512, 34.85270306906528

Çavuşin Köyü Turizmine Yönelik Önerilen Rota

ÇAVUŞIN KÖYÜ VE ÇEVRESİNE YÖNELİK YENİ BİR ROTA ÖNERİSİ

Fatih ÖZŞAHİN*

Çavuşin köyü, Kapadokya Bölgesi'nin merkezinde Nevşehir ili Avanos ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Köyün Nevşehir şehir merkezine olan mesafesi yaklaşık olarak 15,5 kilometre olup, Göreme ile Avanos arasında bulunan yol üzerinde konumlanmıştır.

Ana çerçevesini Çavuşin köyünün oluşturduğu bu çalışmanın temel amacı Çavuşin köyünde bulunan turistik destinasyonlara dair yeni bir rota önerisinin oluşturulmasıdır. Çavuşin köyünde ve Kapadokya Bölgesi'nde bugüne kadar bu yönde bir çalışmanın yapılmamış olması bu alandaki önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu eksikliği gidermek için gerçekleştirilen bu çalışma, bölgenin turizminin geliştirilmesine, tanıtımının güçlendirilmesine ve az bilinen ya da keşfedilmemiş yerlerin görünür hâle getirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, turistik destinasyon çeşitliliğini artırarak bölge turizmine yeni bir ivme kazandırılması da hedeflenmektedir.

Çalışmada veriler, doküman incelemesi tekniği ile elde edilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılmış; basılı ve elektronik materyaller incelenmiş ve bu şekilde bir anlam çıkarması yapılmıştır. İkincil dokümanlar üzerinden yapılan değerlendirmeler, çalışmanın başlangıcında ve uzman görüşleri alındıktan sonra da devam ettirilmiştir. Bu yaklaşımın tercih edilmesinin temel nedeni, Çavuşin köyünde bulunan bazı kiliselerin isimlerinin farklılık göstermesidir. Örneğin yazılı kaynaklarda Yovakim ve Anna Kilisesi ya da Anna Joachim Kilisesi olarak geçen yapı, bölge halkı tarafından Cemalların Kilise

olarak bilinmektedir. Çavuşin'e gelen ziyaretçiler, bu ayrıntıyı bilmedikleri için doğru lokasyonlara ulaşmakta zorlanmakta ve internet üzerindeki eksik ya da yanlış bilgilere dayanarak yanlış rotalar oluşturmaktadır. Çavuşin köyündeki turistik yerler için bir rota oluşturmayı hedefleyen bu çalışma ile ziyaretçilerin hem zaman tasarrufu sağlamaları hem de ziyaret edilecek lokasyonları kolayca bulmaları sağlanacaktır. Aynı zamanda, turistik gezilerin planlı bir rota üzerinden gerçekleştirilmesi, ziyaretçilerin deneyimini daha verimli ve keyifli hâle getirecektir.

Çavuşin köyünde oluşturulacak turizm rotası ile bölgede az bilinen yerlerin tanıtımının yapılması, ziyaretçilerin zamanlarını planlı olarak kullanması, yöre halkına yeni iş imkânlarının açılması, doğal ve kültürel miras alanlarımızın sürdürülebilirliğinin sağlanması, turistlerin ve yöre halkının bilinçlendirilmesi ve aynı zamanda bölgenin ekonomik verimliliğinin artırılması hedeflenmektedir.

Çavuşin köyünde turizm rotası oluşturulması, yukarıda bahsedildiği gibi bölgeye birçok potansiyel faydalar sağlayacaktır. Bu faydalar aşağıda başlıklar hâlinde ayrı ayrı ele alınmıştır.

1- Ekonomik Canlılık: Turizm rotasının oluşturulmasıyla birlikte, Çavuşin köyüne gelen ziyaretçilerin sayısında artış olabilir. Bu durum yerel işletmelerin, restoranların, konaklama tesislerinin ve el sanatları satıcılarının gelirlerini artırarak köydeki ekonomik faaliyetleri canlanabilir.

2- Kültürel ve Tarihî Mirasın Korunması:

Çavuşin köyü, tarihî ve kültürel açıdan zengin bir geçmişe sahiptir. Turizm rotası, bu mirası koruma ve tanıtmaya için bir fırsat sunabilir. Aynı zamanda yerel halk, tarihlerini ve kültürlerini daha iyi koruma ve tanıtmaya konusunda teşvik edilebilir.

3- Yerel İstihdamın Artması: Turizm sektöründe rehberlik, restoran işletmeciliği, el sanatları üretimi gibi alanlarda yeni istihdam olanakları doğabilir. Bu da yerel halk için ekonomik fırsatları artırarak refah seviyesini yükseltebilir.

4- Altyapı Gelişimi: Artan ziyaretçi sayısı, Çavuşin köyünde altyapı geliştirme ihtiyacını beraberinde getirebilir. Yolların iyileştirilmesi, konaklama ve restoran tesislerinin modernize edilmesi gibi çalışmalar, hem yerel halk hem de ziyaretçiler için önemli faydalar sağlayabilir.

5- Bölgenin Tanıtımı: Oluşturulacak turizm rotası, Çavuşin köyünün ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımı için bir araç olacaktır. Bu sayede bölgeye daha fazla turist çekilerek, sadece yerel ekonomi değil, bölgenin genel kalkınması da desteklenebilir.

6- Sosyal ve Kültürel Etkileşim: Ziyaretlerle birlikte, yerel halk ile ziyaretçiler arasında sosyal ve kültürel etkileşimler artabilir. Bu durum hem yerel halkın farklı kültürleri tanımasına hem de turistlerin yerel kültürü deneyimlemesine olanak sağlayarak karşılıklı anlayışı güçlendirebilir.

Rota Kapsamında Çavuşin Köyünde Ziyaret Edilmesi Gereken Doğal ve Kültürel Alanlar

Yukarıda önerilen rota kapsamında Paşabağları Örenyeri, Çavuşin Kilisesi/Nicephorus Phocas, Vaftizci Yahya/St. John The Baptist Kilisesi, 3 Haçlı Kilise/Aziz Agathangelus Kilisesi, Ayvalı Kilise, Haçlı Kilise, Direkli (Kolonlu) Kilise, Anna Joachim Kilisesi bulunmaktadır. Söz konusu yapılara ait özellikler aşağıda özetle tanıtılmıştır.

1. Paşabağları Ören Yeri (Resim 1-2)

Paşabağları Ören Yeri, Çavuşin ile Avanos arasında Avanos yönünde yolun sağından gidildiğinde yaklaşık 1 km içeride yer almaktadır. Üç farklı vadiden oluşan bu bölge, Kapadokya'nın doğal güzelliklerini ve kültürel tarihini bir arada sunmaktadır.

Resim 1. Paşabağları (Murat Gülyaz Arşivi)

MS 9. ve 13. yüzyıllar arasında Hristiyanlar için önemli bir dinî yerleşim merkezi olan Paşabağları, peri bacalarıyla ünlüdür. Burada keşişlerin inziva amacıyla kullandığı taş oyma yapılar ve kiliseler bulunmaktadır.

Resim 2. Paşabağları (Murat Gülyaz Arşivi)

2. Çavuşin Kilisesi/Nicephorus Phocas (Resim 3)

Çavuşin köyünde yer alan Çavuşin Kilisesi, Nicephorus Phocas adıyla da anılmaktadır. Kilise, kaya içine iki katlı olarak oyulmuştur ve Kapadokya kiliselerinin mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Alt kat, keşişlerin yaşam alanı olarak düzenlenmiştir. Burada keşişlerin günlük yaşamlarına dair izler bulunmakta, bu da yapının dinî ve sosyal amaçlı kullanımını gözler önüne sermektedir.

Resim 3. Çavuşin Kilisesi (Murat Gülyaz Arşivi)

Üst katta ise kilise yer almaktadır. Bu bölüm, beşik tonozlu, tek nefli ve üç apsisli bir yapıya sahiptir. Kiliseye giriş, zamanla yıkılan orijinal merdiven yerine sonradan eklenen demir merdivenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Yapının narteksi günümüze ulaşamamış ve yıkılmıştır. Buna rağmen kilise, sağlam kalan bölümleriyle ziyaretçilerine etkileyici bir atmosfer sunmaktadır.

3. Vaftizci Yahya/St. John the Baptist Kilisesi (Resim 4)

Çavuşin köyü sınırları içinde yer alan Vaftizci Yahya, diğer adıyla St. John the Baptist Kilisesi, Vaftizci Yahya'ya adanmış önemli bir kilisedir. Hristiyanlık inancında Vaftizci Yahya, İsa Peygamber'in talebesi ve onu vaftiz eden kişi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Hristiyanlar tarafından peygamber olarak da saygı görmektedir.

Kilisenin mimarisi, Kapadokya'nın doğal taş oyma geleneklerini yansıtırken, iç mekânındaki kalıntılar ve dekoratif detaylar bölgedeki erken Hristiyanlık dönemi kültürüne ışık tutmaktadır.

Resim 4. Vaftizci Yahya Kilisesi (Murat Gülyaz Arşivi)

4. Üç Haçlı Kilise/Aziz Agathangelus Kilisesi (Resim 5)

Güllüdere Vadisi'nin doğusunda yer alan Üç Haçlı Kilise, yöre halkı tarafından Güllüdere Kilisesi veya Aziz Agathangelus Kilisesi olarak da bilinmektedir. Erken dönem Hristiyan mimarisinin önemli bir örneği olan kilise, MS 6. ve 7. yüzyıllar arasında inşa edilmiştir. Kilise, tavan kısmında yer alan palmiye motifleri arasına oyulmuş kabartma şeklindeki büyük bir haçtan dolayı Üç Haçlı Kilise adını almıştır. Bu motifler, kilisenin dinî sembollerle zenginleştirilmiş mimari estetiğini yansıtmaktadır .

Resim 5. Üç Haçlı Kilise (Murat Gülyaz Arşivi)

Bu yapı, erken Hristiyanlık döneminde ibadet ve ruhani yaşamın merkezi olarak hizmet vermiştir. Kilise, taş oyma tekniğiyle yapılmış olup, Kapadokya'nın doğal kaya oluşumlarına uygun şekilde inşa edilmiştir. İç mekânda yer alan motifler ve haç figürleri, bölgenin dinî ve sanatsal zenginliğini göstermektedir.

5. Ayvalı Kilise (Resim 6-8)

Ayvalı Kilise, Güllüdere Vadisi'nde yer almaktadır. Kilise, MS 9. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olup, Kapadokya Bölgesi'nin en önemli dinî yapılarından biridir. İki nefli, kayadan oyulmuş bu kilise, bölgedeki kaya kiliselerinin özgün mimarisini yansıtır ve hem dinî hem de tarihî açıdan büyük bir öneme sahiptir.

Resim 6. Ayvalı Kilise Dış Görünümü
(Murat Gülyaz Arşivi)

Kilisenin, kuzey kısmında bir mezar şapeli, güney kısmında ise daha çok dinî kutlamalar ve ibadetler için kullanılmış olan şapel yer almaktadır. Zaman içinde kilise, güvercinlik olarak kullanılmaya başlanmış ve bu amaçla duvarlarda küçük delikler açılmıştır. Bu değişiklikler, kilisedeki bazı fresklerin zamanla tahrip olmasına neden olmuştur. Kilisenin en dikkat çekici özelliklerinden biri, iç mekânındaki resim betimlemeleridir. Bu resimler, Hristiyanlık inancının derinliklerine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda özellikle Hazreti Meryem'in ölüm döşeginde gösterildiği sahne büyük bir öneme sahiptir. Bu sahnede Hazreti Meryem, yatağında yatarken etrafında Hazreti İsa ve havariler dizilmiştir. Hazreti Meryem'in ağzından çıkan

Resim 7. Ayvalı Kilise Dış Görünümü
(Murat Gülyaz Arşivi)

kundaklanmış bebek figürü, ruhun bedenden ayrıldığını simgeleyen güçlü bir sembolizm taşımaktadır.

Ayvalı Kilise, sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda erken Hristiyan sanatı ve dinî anlayışının izlerini taşıyan bir açık hava müzesidir. Kilisenin yapısal özellikleri ve iç mekândaki resimler, dönemin dinî inançlarını ve sanat anlayışını yansıtan önemli birer kaynaktır.

Resim 8. Ayvalı Kilise İçten Görünümü
(Murat Gülyaz Arşivi)

6. Haçlı Kilise (Resim 9-11)

Haçlı Kilise, Kapadokya Bölgesi'nin önemli tarihî ve dinî yapılarından biridir. Adını, iç mekânında yer alan haç sembollerinden almaktadır. Bu kilise, erken Hristiyanlık döneminin izlerini taşıyan ve bölgedeki dinî mirası yansıtan önemli bir yapı olarak dikkat çeker.

Resim 9. Haçlı Kilise (https://www.cappadociahistory.com/postcross-ha_C3_A7L_C4_B1-church)

Haçlı Kilise'nin iç mekânında yer alan haç sembolleri, kilisenin dinî amacını ve tarihsel önemini vurgulamaktadır. Bu semboller hem ibadet alanının kutsallığını simgeler hem de erken dönem Hristiyan inançlarının izlerini taşır. Kilisenin mimarisi, Kapadokya'nın kaya oyma geleneğiyle uyumlu bir şekilde inşa edilmiş olup, içerdiği detaylar, dönemin sanatsal ve dinî anlayışını gözler önüne sermektedir.

Resim 10. Haçlı Kilise (Murat Gülyaz Arşivi)

Resim 11. Haçlı Kilise (Murat Gülyaz Arşivi)

7. Kolonlu (Direkli) Kilise (Resim 12)

Kolonlu Kilise, Kapadokya'nın en önemli dinî yapılarından biri olup, hem tarihî hem de mimari açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu kilise, özellikle iç mekânındaki dikkat çekici sütun yapılarıyla tanınmaktadır. Kolonlu Kilise adı, iç mekânda, kilisenin üst kısmını desteklemek için kullanılan sıra sütunlardan alınmıştır.

Kolonlu Kilise'nin en ayırt edici özelliği, kolonların doğrudan kaya oyma yöntemiyle kayanın kendisinden inşa edilmiş olmalarıdır. Bu, Kapadokya Bölgesi'ne özgü kaya oyma mimarisinin etkileyici bir örneğidir. Kolonlar, yapının iç kısmını sağlamlaştırırken, aynı zamanda estetik bir bütünlük de oluşturur.

Resim 12. Kolonlu Kilise (Murat Gülyaz Arşivi)

8. Anna Joachim Kilisesi (Resim 13)

Anna Joachim Kilisesi, Kapadokya Bölgesi'ndeki önemli tarihî kiliselerden biridir. Adını, içindeki fresklerde yer alan Hazreti Meryem'in doğum sahnesinde resmedilen Yovakim ve Anna figürlerinden almıştır. Kilisenin freskleri, özellikle Hazreti Meryem'in doğumu ve çobanlara müjde sahneleriyle dikkat çekmektedir. Freskler, ikonoklast dönemi öncesine ait olan ve günümüze kadar ulaşabilen nadir örneklerden biridir. İkonoklast dönemde yapılan bezemeler de kilisenin sanatsal yönünü pekiştiren önemli unsurlardır. Bu freskler, erken Hristiyanlık sanatının izlerini taşıyan değerli örneklerdir.

Kilise, bir yapı topluluğu şeklinde tasarlanmıştır. Bu yapının bir manastır kompleksi olabileceği düşünülmektedir. Kilisenin sağında ve solunda yer alan iki şapel de bu yapıyı tamamlayan önemli bölümlerdir. Sol taraftaki şapel, bir mezar şapeli olarak kullanılmıştır. Bu yapılar, kilisenin dinî işlevini ve topluluk hayatındaki rolünü gösteren önemli mimari unsurlardır.

Resim 13. Anna Johachim Kilisesi (https://digitalcappadocia.com/kultur_miraslarimizjoachim-anna-yovakim-anna-kilisesi)

Anna Joachim Kilisesi, şu an koruma altında olup, iç kısmına giriş kapalıdır. Ziyaretçiler, sadece kilisenin dış kısmını görebilmektedir. Kilise, Kapadokya'nın dinî ve sanatsal geçmişini yansıtan eşsiz bir örnek olup, mimarisi ve freskleriyle bölgenin kültürel mirasını keşfetmek isteyenler için önemli bir noktadır.

Yukarıda kısaca özetlenen kiliseler, Çavuşin köyünün, tarihî ve kültürel zenginlikleriyle

Kapadokya Bölgesi'nin önemli turistik noktalarından biri olduğunu göstermektedir. Bu çalışma ile köy sınırları içindeki 8 önemli yapının yer aldığı toplam 5,8 km'lik bir gezi rotası oluşturulmuştur. Bu rota, ziyaretçilere köyün tarihî dokusunu keşfetme, doğal güzelliklerini gözlemleme ve bölgedeki farklı kültürel miras alanlarını gezme fırsatı sunmaktadır.

Rotanın başlangıç noktası, Paşabağları Ören Yeri, bölgedeki peribacalarının en etkileyici örneklerinin bulunduğu yerdir. Burada, kayalara oyulmuş şapeller ve dinî yapılar bulunmaktadır. Ziyaretçiler, bu büyüleyici doğal oluşumları keşfederken, aynı zamanda bölgenin tarihî ve dinsel geçmişine dair önemli ipuçları bulmaktadır. Paşabağları Ören Yeri'nin ardından sırasıyla Çavuşin Kilisesi/Nicephorus Phocas, Vaftizci Yahya/St. John The Baptist Kilisesi, 3 Haçlı Kilise/Aziz Agathangelus Kilisesi, Ayvalı Kilise, Haçlı Kilise, Direkli (Kolonlu) Kilise, gezi rotası üzerinde bulunmaktadır. Gezi rotasının sonunda ise Anna Joachim Kilisesi yer almaktadır. Bu kilise, erken Hristiyanlık dönemi sanatının izlerini taşıyan nadir bir örnek olup, içindeki fresklerle dikkat çekmektedir. Kilisenin çevresindeki yapılar ve mezar şapelleri, bölgenin tarihî dokusunu derinlemesine keşfetmeye olanak tanımaktadır.

Seçilmiş Kaynakça

Arslan, A. (2009). *Christianity for Turkish Tour Guides: English and Biblical Knowledge*. Ankara: Alter Yayıncılık.

North, D. (2009). Cappadocia Peri Bacası Kültür ve Tanıtım Dergisi Yıl:3 Sayı: 10 Ağustos-Eylül-Ekim 2009 / Kapadokya'da Oniks - Tatların Yeraltı Şehri & Kiliseleri.

<https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/cavusin> (25.03.2024).

KAPADOKYA VADİLERİ YÜRÜYÜŞ ROTALARININ DİJİTAL VE TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ: KIZILÇUKUR, MESKENDİR, GÜLLÜDERE 1, GÜLLÜDERE 2 VADİLERİ

Şenay MANTAŞ-Emre ELBAŞI-Beyda SADIKOĞLU-Ömer UZUNEL-Utku Eren BAĞCI *

GİRİŞ

Günümüzde turistlerde değişen tatil anlayışları ile doğal ve kültürel miras alanlarına ilginin artması, bölgede oluşan hareketliliğin yönünü azaltmak ya da çeşitlendirmek için alternatif olabilecek turizm noktaları oluşturma fikri, turizm rotası kavramının oluşumuna neden olmuştur. Bu bağlamda gelişen yürüyüş rotalarının popülerliği giderek artmaktadır. Belirli bir güzergâhı takip etmek amacıyla planlanan bu rotalar, hem bir başlangıç noktasından bir hedefe ulaşmayı sağlayan hem de doğanın veya çevrenin keşfi için bir fırsat sunan önemli unsurlar arasında yer alır. Yürüyüş rotası, sadece fiziksel bir mesafe kat etmek değil, aynı zamanda doğayı keşfetmek,

sosyal etkileşimde bulunmak, çevreyi koruyarak fiziksel ve ruhsal sağlığı desteklemek için önemli bir araçtır.

Türkiye’de Likya Yolu, Karia Yolu, St. Paul Yolu, Hitit Yolu ve Kaçkar Dağları gibi uluslararası düzeyde tanınan yürüyüş rotaları bulunmaktadır. Bu rotalar, doğal güzelliklerin yanı sıra tarihî kalıntılar ve kültürel öğelerle de zenginleşmiş olup, doğa severler için eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Türkiye’nin farklı bölgelerinde yer alan bu yürüyüş rotaları, alternatif turizm türlerini destekleyerek hem yerel ekonomiye katkıda bulunmakta hem de sürdürülebilir turizmin gelişimine öncülük etmektedir.

Resim 1-2. Yürüyüş Rotasından Bir Görünüm

(Proje Arşivi)

*Kapadokya Vadileri Yürüyüş Rotalarının Dijital Ve Teknolojik Dönüşümü: Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1, Güllüdere 2 Vadileri isimli çalışma Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İhtisaslaşma Koordinatörlüğü tarafından desteklenen ve devam eden DGP23-1 nolu İhtisaslaşma Projesi’nden derlenmiştir.

Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Şenay MANTAŞ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Coğrafya Bölümü

Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Emre ELBAŞI, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Coğrafya Bölümü

Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Beyda SADIKOĞLU, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Coğrafya Bölümü

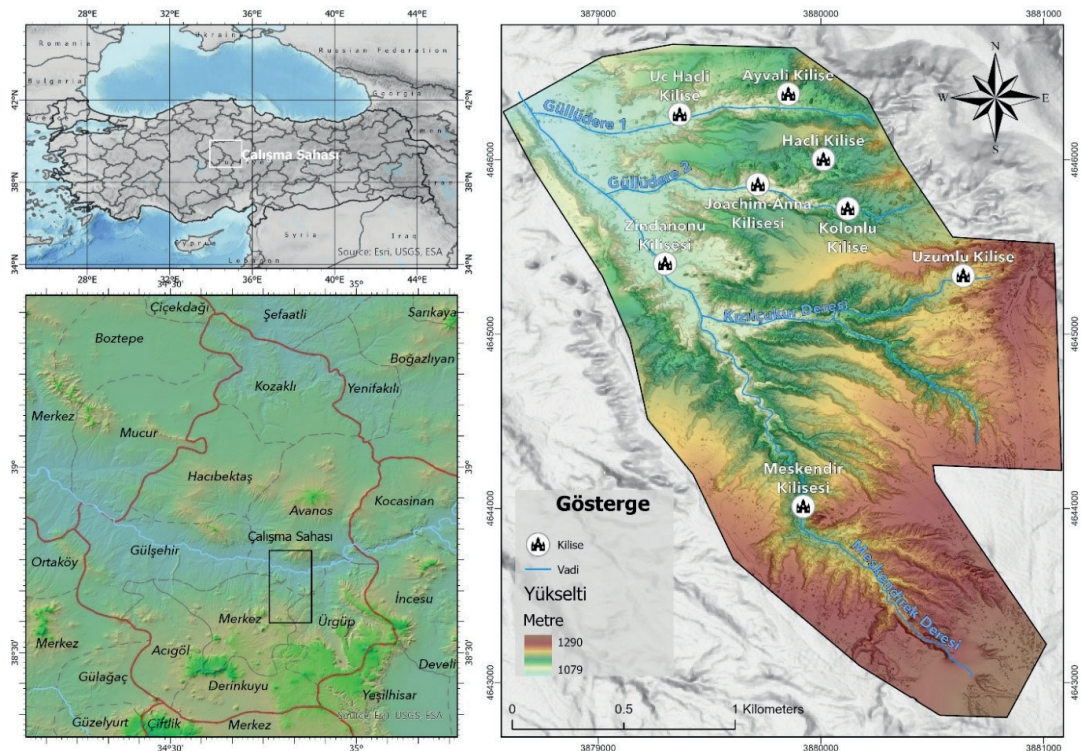
Araştırmacı: Öğr. Gör. Utku Eren BAĞCI, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İhtisaslaşma Koordinatörlüğü

Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Ömer UZUNEL, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Araştırmaları Enstitüsü

Çalışma sahasını, Nevşehir ili sınırları içerisinde yer alan, Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1 ve Güllüdere 2 vadileri yürüyüş rotaları oluşturmaktadır. İnceleme alanını oluşturan bu vadilerden Güllüdere 1 ve Güllüdere 2 vadileri Avanos ilçesine bağlı Çavuşın köyü; Kızılçukur ve Meskendir Vadileri ise Ürgüp ilçesine bağlı Ortahisar beldesi sınırları içerisinde kalmaktadır (Şekil 1).

Projenin Amacı ve Önemi

Türkiye’de turizm denildiğinde akla gelen ilk yerlerden biri de Kapadokya Bölgesi’dir. Kapadokya, sahip olduğu zengin jeolojik, jeomorfolojik ve kültürel mirasa bağlı olarak, dünyada da sık ziyaret edilen destinasyonlar arasında yer alır. Kapadokya bölge ekonomisinin büyük oranda turizme dayalı olduğu göz önüne alındığında; bölgede sunulan turistik hizmetlerin kalite ve teknolojiye entegrasyon düzeylerinin büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda; Kapadokya Bölgesi’nin önemli yürüyüş rotalarının yer aldığı Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1 ve Güllüdere 2 vadilerinde yapılan gözlemler sonucu, rotaların dijital düzeyinin yetersiz olduğu görülmüştür. Sahada telefon şebekelerinin yer yer çok azaldığı veya tamamen çekim gücünü yitirdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca turizm acentelerinin kullanmakta olduğu bahsi geçen vadileri tanıtan harita ve broşür gibi materyallerin basit ve eksik olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1. Proje Sahası Lokasyon Haritası.

Bu durumun, turistlerin sahadaki yön tayinini ve turistik deneyimini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Çalışmanın başlıca hedefleri arasında; sahada tespit edilen eksikliklerin giderilmesi, Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1 ve Güllüdere 2 vadileri yürüyüş rotalarının dijital düzeyinin geliştirilmesi ve teknolojiye entegrasyonunun sağlanarak, turistik deneyimin olumlu yönde pekiştirilmesi yer almaktadır. Bölgeye nitelikli turist çekimine yönelik sağlam bir zemin hazırlamak da çalışmanın amaçları arasındadır.

Resim 3. Proje Sahasında 3D Modelleme Çalışmalarından Görünümler
(Proje Arşivi)

Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1 ve Güllüdere 2 vadilerinin yürüyüş rotalarının; Coğrafi Bilgi Sistemleri ile bir 3D modellemesinin yapılmasının ardından, rotaların üzerinde yer alan tescilli ve tescilsiz taşınmaz kültür varlıklarına ait güncel, bilgi ve

görsellerin yer aldığı, bir web site kurularak, turistlerin söz konusu destinasyonlardaki deneyimini zenginleştirmek, çalışmanın temel amaç ve faaliyetleri arasındadır. Bahsi geçen vadilerin yürüyüş rotalarının değer zincirinde rekabetçiliğin düşük olduğu harita ve mobil uygulama hizmetleri alanlarında, rekabetçiliği ve dolayısıyla rotaların tercih edilirliliğini artırmaya yönelik çalışmalar hedeflenmiştir.

Yöntem

Çalışma alanını oluşturan; Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1 ve Güllüdere 2 yürüyüş rotaları ve bu rotalar üzerinde yer alan tarihî ve kültürel birimler ile ilgili literatür taranmış ve çok sayıda resmi doküman incelenmiştir. Yürüyüş rotalarında yapılan saha çalışmalarıyla elde edilen birincil veriler, çalışmanın geneline yansıtılmıştır. Çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri'nden faydalanılarak; Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1 ve Güllüdere 2 vadilerinin, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılarak 3D modellemesi hazırlanmaktadır. Yürüyüş rotalarında hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak çalışabilen bir mobil uygulama tasarlanmıştır. Turistlerin, rotalarla ilgili yukarıda değinilen tüm bilgi, görsel ve teknolojik uygulamalara kolayca ulaşabilmelerini sağlayacak bir web sitesi oluşturulmuştur. Ayrıca tanıtıcı, güncel bilgi ve görsellerin yer aldığı karekodlu broşürler hazırlanmıştır.

Resim 4. Proje Sahasında 3D Modelleme Çalışmalarından Görünümler

Çalışma alanını oluşturan Meskendir, Güllüdere 1, Güllüdere 2 Vadileri Yürüyüş Rotaları üzerinde, Bizans Dönemi'ne ait çok sayıda kaya oyma yapı bulunur. Rota üzerinde Üzümlü, Direkli-Kolonlu, Yovakim-Anna/Joachim-Anna, Haçlı, Ayvalı, Üç Haçlı, Meskendir, Zindanönü kiliseleri ile kaya oyma aralık, güvercinlik ve şarap işlikleri öne çıkar (Şekil 2).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin turistik bölgelerde etkin bir şekilde kullanımı; turistlerin memnuniyet düzeylerini arttırmasının yanı sıra, bölgeye istenilen nitelikli turistlerin çekimini olumlu etkilemektedir. Turistlerin yoğun olarak ziyaret ettiği bu rotaların dijitalle desteklenerek geliştirilmesi, destinasyonlardaki memnuniyet düzeyini ve turizm gelirlerini olumlu yönde etkileyeceği ve nihayetinde yerel, bölgesel ve ulusal kalkınmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, destinasyonların teknolojiye entegrasyonun sağlanması, dijitalleşme kapasitelerinin geliştirilmesi, CBS ile bölgenin haritalandırılması gibi yönleri itibariyle, Ülkemiz Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Dijital Turizm ve İnovasyon" isimli kalkınma odaklı stratejileriyle aynı misyona sahip hedef ve uygulamalar içermesi bakımından önem taşır. Çalışmanın somut ve soyut çıktıları değerlendirildiğinde, bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına hizmet edeceği ve bölgedeki diğer rotaların da dijital dönüşümü için bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Seçilmiş Kaynakça

- Bağcı, E. ve İçöz, O. (2019). Z Ve Alfa Kuşağı İle Dijitalleşen Turizm, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 232-256. e-ISSN: 2602-3008 DOI: 10.32572/guntad.578926.
- Dülgaroğlu, O. (2021). Turizmde Dijitalleşme: Akıllı Turizm Uygulamaları, Dijital Turizm ve Turizm 4.0, *Turizm ve İşletmecilik Dergisi*, 2 (1), 01-15.
- Güngör, Ş. (2022). Kapadokya Kültür Yolu'nun Alternatif Turizm Rotası Bağlamında Değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(3), 1784-1802.
- Üçüncü Turizm Şurası, (2017). Dijital Turizm ve İnovasyon Komisyonu. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tebliğler Kitabı, Ankara.

Projenin Çıktıları

- Yürüyüş rotaları ilgili bilgi, görsel ve teknolojik uygulamalara kolayca erişimi sağlayacak bir web sitesi,
- Yürüyüş rotalarında hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak çalışabilen bir mobil uygulama,
- Rotaların üç boyutlu haritalarının üretilmesi,
- Rotalarda yer alan kültürel varlıkların dijital ortama aktarılması ve üç boyutlu modellemesi,
- Tanıtıcı, güncel bilgi ve görsellerin yer aldığı kare kodlu broşürler,
- Bahsi geçen rotalarla ilgili bilgi ve görsellerin doğruluğunun ve ulaşılabilirliğinin sağlanması,
- Rota özellikleri ve derecelendirilmesi,
- Paydaş görüşmeleri ve kurumlar arası iş birliği,
- Rotaların tanınırlığının arttırılması,
- Elde edilen sonuçların benzer çalışmalar için örnek teşkil etmesi.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Kapadokya Vadileri Yürüyüş Rotalarının Dijital Ve Teknolojik Dönüşümü: Kızılçukur, Meskendir, Güllüdere 1, Güllüdere 2 Vadileri isimli çalışma Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İhtisaslaşma Koordinatörlüğü tarafından desteklenen ve devam eden DGP23-1 nolu İhtisaslaşma Projesi'nden derlenmiştir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'ne ve İhtisaslaşma Koordinatörlüğü'ne desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Paşabağları
(Murat Gülyaz Arşivi)

ANADOLU'NUN MANEVİ ROTASI: MEVLÂNÂ VE HACI BEKTAŞ VELİ MÜZELERİNİN ZİYARET POTANSİYELLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Şule OLGUN*

Küreselleşen dünyada, turizme yönelik ilginin artmasıyla birlikte turizm türleri ve destinasyonları da çeşitlenmektedir. Bireylerin beklentilerinin değişip gelişmesiyle ortaya çıkan yeni turizm türlerinin, turistik bölgelerin ekonomik gelişmelerinin arkasında önemli bir unsur olduğu görülmektedir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008). Spordan kültüre, denizden ava dek geniş bir alana yayılan alternatif turizm türleri içerisinde en fazla karlılık sağlayan turizm türü, inanç turizmi olarak ele alınabilir (Kaya vd., 2013).

Anadolu, adeta bir mozaik gibi, farklı din ve kültürlerle harmanlanmıştır. Doğal güzellikleri, tarihî eserleri gibi turistik değerlerinin yanı sıra, yetiştirdiği önemli şahsiyetlerle de öne çıkan Anadolu'da yetişen Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlânâ inanç turizmine konu olan önemli kişilerdir. Asıl adı Muhammed Celaleddin olan Mevlânâ, 1207 yılında Afganistan'da doğmuştur (Hidayetoğlu, 2003). Moğol akınları dolayısıyla 1212 yılında ailesi, Afganistan'dan ayrılarak Anadolu'ya gelmiştir (Hidayetoğlu, age). Konya'da ilim eğitimi alan Mevlânâ, 24 yaşındayken babasını kaybetmiş ve babasından kalan medreselerin müderrislik görevini üstlenmiştir (Duru, 1952). Kendini tamamen şiire, semaya ve çevresindeki insanları manevi yönden olgunlaştırmaya adanmış (Önder, 1998) Mevlânâ'nın 1273 yılındaki vefatının ardından Mevlevî Tarikatı kurulmuştur (Çelebi, 1957). Tarikatın merkezi olan Mevlevî Dergahı, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat tarafından

Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'e hediye edilen Gül Bahçesi'nde yer almaktadır (Karpuz, 2004). 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dek dergah işlevini devam ettiren yapı, 1927 yılında müzeye dönüştürülmüştür (Yarar, 2015). Müze bahçesinde, Mevlânâ ve

Resim 1. Konya Müzesi (Murat Gülyaz Arşivi)

neyzenlerin türbeleri bulunmaktadır (Resim 1). Müze, tarihî ve kültürel açıdan oldukça zengin bir atmosferi barındırmakta ve inanç turizmi açısından tüm dünyada kabul görmektedir.

13. yüzyılda Horasan'da doğan Hacı Bektaş-ı Veli ise aldığı ilim eğitiminin ardından Anadolu'ya gönderilen dervişler arasında yer almaktadır. Anadolu'nun birçok kentini gezdikten sonra günümüzde Nevşehir ili Hacıbektaş ilçesi olarak bilinen Sulucakarahöyük'e yerleşmiştir. Burada Hz. Ali'yi kılavuz, Hz. Muhammed'i Mürşid ve Hacı Bektaş'ı pir olarak benimseyen Bektaşilik Tarikatı'nı kurmuştur. Bektaşilik, 1826 yılında yasaklanmasına dek Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesinde kalmıştır.

*Şule OLGUN, H. Lütfi Pamukçu Ortaokulu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

Türk gelenekleri ve İslamiyet'i bir potada eriterek oluşturduğu tarikatın (Günay, Güngör, 1999) merkezi olan Hacı Bektaş Dergâhı, 1964 yılında müze olarak (Resim 2) tekrar açılmış ve menkıbeleri ve ayinleriyle UNESCO Kültürel Miras Geçici Listesi'ne girmiştir.

Resim 2. Hacı Bektaş Veli Müzesi
(Murat Gülyaz Arşivi)

Çalışmada ele alınan müzelerin ziyaret oranlarında farklılıkların olduğu görülmektedir. Müzelerin ziyaret edilme sayılarındaki bu farklılıklarda müzelerin konumu, çevresindeki hizmet olanakları, tanıtım çalışmaları, tanıtımda paydaşların rolü, ziyaret amaçları, cazibe merkezi olup olmaması, kitlesel turizme konu olup olmaması gibi çeşitli unsurlar önem taşımaktadır. Hacı Bektaş Veli Müzesi, 2023 yılında toplam 1 milyon 196 bin 240 ziyaretçi sayısına ulaşırken Konya Mevlânâ Müzesi sadece 2023 yılının ilk 6 ayında 1 milyon 664 bin 437 ziyaretçi sayısına ulaşmıştır. Bu nicelik farkının şehir merkezine uzaklık, çevredeki alternatif faaliyetlerin varlığı gibi sebeplerle birlikte ziyaret edilme sebeplerinden de kaynaklandığı düşünülmektedir.

2016 yılında Çiftçi ve Akova tarafından gerçekleştirilen çalışmaya göre Hacı Bektaş-ı Veli Müzesi'ni ziyaret eden turistler, hediyelik eşya satış hizmetleri ve ulaşım işletmelerinden orta derecede memnuniyet duymaktadır; bölgeye ilişkin bilgilerini ise arkadaş grupları, turistik el kitapları ve şahsi deneyimlerle elde etmişlerdir. Bu durum, bu müzeye ilişkin tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğunu, medya araçlarının yeterince kullanılmadığını göstermektedir. Müzeye ilişkin

hizmetlerden de yeterince memnun olunmadığı, bireylerin ulaştırma ve konaklama faaliyetlerini genel olarak yetersiz gördüğü belirlenmiştir. Turistlerin bu seyahati gerçekleştirme sebepleri incelendiğinde genellikle ibadet, dua, dilek veya kültürel amaçlar ön planda olup entelektüel amaçların da güdüldüğü görülmektedir (Çifçi ve Akova, 2016). Lakin seyahat acenteleriyle anlaşmaların istenilen seviyede olmaması, bu bölgeye turların yeterince düzenlenmemesine yol açmaktadır. Bu da turist sayısını olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Sargın, 2006). Çetin'in 2015 yılında yaptığı çalışmaya göre yabancı turistlerin ilgisi bu bölgeye yeterince çekilememektedir. İlgiyi çekmek amacıyla geleneksel faaliyetlerin seyahat acenteleriyle paylaşılması, turizm paydaşlarıyla iletişime geçilmesi ve sosyal medyada reklamlardan yararlanılması gerekmektedir. Bu faaliyetlerin ayrıca uluslararası arenaya taşınması önem taşımaktadır (Kılcan ve Çetin, 2017). Bölgeye turistik ilginin artması için bölge merkezindeki işletmelerin kalitesinin artırılması, daha global yapıya hizmet eden çeşitli sektörlerin bulunması, bölge halkının bilinçlenmesi ve altyapının geliştirilmesi önem taşımaktadır (Çifçi ve Akova, 2016).

Hacı Bektaş Veli Dergâhı, kurulduğu günden itibaren her dönemde kültürel, sosyal ve ekonomik bir yapıyı da içinde barındırması sonucunda toplumu ilgilendiren konularla yakından alakalı olmuş, ülke içerisinde yaşanan her gelişmeye bir şekilde müdahil olmuştur. Özellikle Millî Mücadele Dönemi'nde kurtuluş hareketine ciddi bir destek vermiş, cumhuriyet fikrine menfi bir yapıda bulunmamıştır. Cumhuriyet'ten günümüze ise sosyopolitik açıdan daha entelektüel bir kanatta bulunulmuştur. Mevlânâ Müzesi'nden bu yönüyle ayrılmaktadır (Öz, 2021).

2019 yılında Güneş vd. tarafından gerçekleştirilen çalışmaya göre Mevlânâ Müzesini ziyaret eden turistler, müzenin fiziksel özelliklerini oldukça kaliteli bulmuşlardır (Güneş vd., 2019).

Ziyaretçiler; müzenin çevresinde yiyecek-içecek işletmelerinin yeterli olduğunu, hediyelik eşya satan personellerin ilgili olduğunu, müzenin temiz olduğunu ve özgünlüğünü koruduğunu belirtmişlerdir. Ancak müze faaliyetleri içerisinde çocuklara yönelik etkinliklerin olmamasının ziyaretçi sayısını olumsuz etkilediği yönünde görüş bildirmişlerdir. 2021 yılında Koçyiğit ve Diker'in yaptığı çalışmada ziyaretçiler; Konya'nın kent imajı bağlamında oldukça mistik, tarihi ve kültürel bir şehir olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca kent dokusu, ulaşım kolaylığı ve insanların yaklaşımı turistleri genel olarak memnun etmektedir. Kervankıran ve Eryılmaz'ın 2017 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre turistler; Mevlânâ Müzesi'ni genellikle inançları doğrultusunda veya manevi bir huzur yakaladıkları için ziyaret etmektedirler. Bunlar Mevlânâ Müzesi'nin daha sık ziyaret edilmesini sağlayan unsurlardır; ulusal ve uluslararası tanınırlık bu unsurların temelinde yer almaktadır (Koçyiğit, Diker, 2021). Altun

ve Çınar'ın 2019 yılında gerçekleştirdikleri çalışmaya göre yabancı ziyaretçiler, Mevlânâ Müzesi'ni uluslararası tanınırlığının etkisiyle merak etmektedirler. Hacı Bektaş Veli Müzesini ise bilmediklerini bildirmişlerdir (Altun, Çınar, 2019).

İnanç turizminin önemli bir gelir kaynağı hâline geldiği yadsınamaz. İnanç turizmi kapsamında yurt içi ve yurt dışından gelen turistlerin sayısının artırılması hem bölge hem ülke ekonomisine ciddi kaynak oluşturacaktır. Bu sebeple inanç turizmine yönelik faaliyetlerin geliştirmesi gerekmektedir. Kültür Bakanlığı verilerine ve araştırmalara göre ziyaretçi sayıları ve memnuniyetlerinde farklılık gösterdikleri tespit edilen Mevlânâ Müzesi ve Hacı Bektaş Veli Müzesi'nin yapısı, bulunduğu bölge ve ziyaret edilme sebeplerindeki farklılıkların ele alındığı çalışmada; inanç turizmine yönelik faaliyetlerde reklamın, hizmet sektörlerinin, çevre yapısının, bölge halkının turizme ilişkin bilgi ve görgüsünün önemli olduğu görülmektedir.

Seçilmiş Kaynakça

- Altun, E., ve Çınar, K. (2019). İnanç turizmi kapsamında Mevlânâ müzesini ziyaret eden turistlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 14-42.
- Çelebi, A. H. (1957). *Mevlânâ ve Mevlevîlik*. Turgut Atasoy Matbaacılık.
- Çifçi, İ. ve Akova, O. (2016). İnanç turizmi kapsamında Hacı Bektaş Veli Dergâhına yönelik bir araştırma. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 80, 183-218.
- Günay, Ü. ve Harun G. (1999). *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. Ocak Yayınları.
- Güneş, E., Pekerşen, Y., Alagöz, G., ve Sivrikaya, K. K. (2019). Müze ziyaretçilerinin hizmet kalitesine yönelik algılamaları: Mevlânâ Müzesi örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(21), 591-612.
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2008). Giriş. İçinde Hacıoğlu ve C. Avcıkurt (Ed.), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi* (ss. 1-3). Ankara: Nobel Yayın.
- Hidayetoğlu, A. S., Çıpan, M., Bakırcı, N., Benli, Y., ve Arar, A. (2012). *Mevlânâ Müzesi Kataloğu*. Mevlânâ Kalkınma Ajansı.
- Hidayetoğlu, S. (2003). *Haşret-i Mevlânâ Muhammed Celaleddin-i Rumi Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.

Karpuz, H., (2004). *Mevlânâ Külliyesi*, İslam Ansiklopedisi, Cilt:29,448-452

Kaya, F., Cankül, D. ve Demirci, B. (2013). Türkiye'nin önemli inanç turizmi merkezlerinden biri: Akdamar Kilisesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (24), 13-24.

Kervankıran, İ., ve Eryılmaz, A. G. (2017). İnanç turizmine yönelik ziyaretçi algılarının demografik farklılıklar açısından incelenmesi: Konya Mevlânâ müzesi örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (59), 276-296.

Koçyiğit, M., ve Diker, E. (2021). Kent imajının sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi: Konya Mevlânâ müzesi ziyaretçileri üzerinde bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 45-58.

Önder, M. (1998). *Mevlânâ ve Mevlevilik*. Aksoy Yayıncılık.

Öz, E. (2021). Hacı Bektaş Veli Dergâhı: Millî Mücadeleden müze olana kadar geçen süreç. İçinde, M. H. Çolakoğlu, E. Kabalcı, S. Derici (Eds). *750. Yıl Hünkâr Hacı Bektaş Veli Anma ve Armağan Kitabı* (ss. 118-134). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.

Sargın, S. (2006). Yalvaç'ta İnanç Turizmi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2): 1-18.

Yarar, A., (2015). *Mevlânâ'nın Şebri Konya*. Kristal Yayınevi.

KAPADOKYA SANAT ROTASI BAĞLAMINDA SANATÇI ATÖLYELERİ 1: MUHARREM GÜRDAL SANAT EVİ/GALERİSİ

Savaş Kurtuluş ÇEVİK*

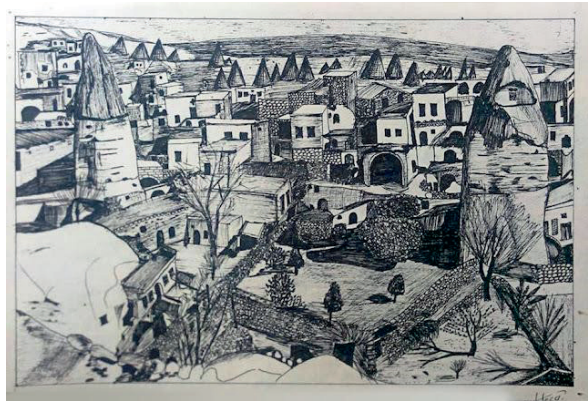
Kapadokya Sanat Rotası

Kapadokya sadece doğal güzellikleri ve tarihî dokusuyla değil, aynı zamanda sanatın ve sanatçının ilham bulduğu eşsiz atmosferiyle de dikkat çeken bir bölgedir. Milyonlarca yıl önce lav ve küllerin püskürmesi sonucu oluşmuş, erozyon sayesinde sanatsal nitelikler ile değerlendirilebilecek düzeyde şekillenmiş bir yerleşim yeridir. Günümüze kadar farklı uygarlıkların yaşam sürdüğü bölge, sanata ve sanatçılara büyük ilham kaynağı olmuştur. Kapadokya'yı belirli tarihler aralığında ziyaret eden Fransız Paul Lucas (1705), Fransız mimar, arkeolog ve gravür sanatçısı Charles (Félix Marie) Texier (1833-43) ve İngiliz gezgin William J. Hamilton (1836) başta olmak üzere birçok sanatçının Kapadokya ve çevresinden oldukça etkilendiği ve bölgeyi farklı tekniklerde resmettikleri bilinmektedir (Resim 1).

Resim 1. Kapadokya, Paul Lucas 1770
(Arkeoloji ve Sanat Yayınları Arşivi)

Cumhuriyet sonrası (1938-1943) ressamların yurt gezileri ile başlayan ve sonrasında ressamlarımıza ilham kaynağı olmaya devam eden Kapadokya, aynı zamanda farklı disiplinlerdeki sanatçıların bölgeye yerleşmesine ve bölgede üretmesine sebep olmuştur (Resim 2-4). Eserlerinde Kapadokya'daki peribacalarını ve bölgenin mimarisini konu edinmeleri, bölgeye duyulan ilginin, estetik kaynaklı birikiminin bir dışavurumu olarak nitelendirilebilir. Zamanla bölge, sanatçıların ve sanat evlerinin yaygınlaşmasına, uğrak alanlar hâline gelmesine sebep olmuştur. Kapadokya sanat evleri, sanatçılarla birebir etkileşime geçme fırsatı sunduğu için sanatseverler için de oldukça cazip hâle gelmeye başlamıştır. Atölye ziyaretleri, sanatçılarla söyleşiler ve uygulamalı sanat etkinlikleri gibi deneyimler, bölgeyi ziyaret edenlerin ilgisini çekmektedir.

Resim 2. Muharrem Gürdal Eseri - Göreme
(Maccan) ve Çevresi (Muharrem Gürdal Arşivi)

Son dönemlerde düzenlenen sanat etkinlikleri, festivaller ve sergilerden de öngörülebileceği üzere turizm destinasyonu kapsamında ön plana çıkarılması gereken sanat ve sanatçı evleri rotası ihtisaslaşma yolunda önemli bir atılım ve proje konusu olma yolundadır.

Resim 3. Turgut Zaim, TÜYB, Ürgüplü Yörükler

Sanatçı evleri, yalnızca bireysel üretim alanları olarak değil, aynı zamanda sanatın ve kültürün toplumla buluştuğu, yaşadığı ve geliştiği rotalar olarak görülmelidir. Yerel sanatçı evleri, bulundukları bölgenin kültürel mirasını koruma, geleneği günümüze aktarma, sanatı toplumla

bütünleştirme açısından büyük bir öneme sahiptir. Kapadokya'da yaşayan sanatçılar bulundukları bölgenin tarihini, kültürel mirasını ve sanatsal geleneklerini yaşatarak bu değerleri gelecek nesillere aktaran önemli şahsiyetlerdir. Binlerce yıllık sanat gelenekleri modern sanat anlayışı ile harmanlanarak bu atölyelerde yaşatılmaktadır. Bu misyon ile bölge sanatçıları hem geleneksel zanaatların korunmasına katkı sağlamakta hem de sanata modern/çağdaş bir perspektif kazandırarak toplumsal kültürel hafızaya önemli değerler katmaktadırlar.

Bu tür mekânlar, toplumların sanatsal farkındalığını artırmakla kalmayıp, sanatın günlük hayatın bir parçası olmasına da vesile olurlar. Turizme ek bir rota oluşturulması kapsamında sanatçı evleri estetik tavrın yanı sıra ekonomik açıdan da bölgede yaşayan sanatçılara önemli katkılar sunacaktır. Bölge sanatçıları zaman zaman bu işliklerde ürettikleri eserleri sergileyerek ve satarak geçimlerini sağlarlar. Aynı zamanda bu atölyeler sanat turizmini teşvik ederek, bölgeye gelen ziyaretçilerin sayılarındaki artışla beraber kültürel donanımlarına ve kodlarına da katkıda bulunur. Son dönemlerde Kapadokya Bölgesi'nde birçok sanatçı evi, atölye ve galeri aktif hâle gelmiştir. Bu evler farklı ilçelerde bulunsa da, Avanos, Ürgüp ve Göreme önemli merkezler olma yolundadır. Özellikle Avanos'ta küçük bir kapıyı aralayıp köşesinden göz atsanız, ucu bucağı belirsiz mekânlara, estetik ve yaratıcı kalınlara rastlarsınız.

Resim 4. Muharrem Gürdal Eseri - Avanos Evleri (Muharrem Gürdal Arşivi)

Hatta bu rastlaşmalarda zihinsel dünyanıza etki eden mütevazı sanatçı evlerinden birine denk gelebilir, imge, imgelem ve imgeleme süreçlerinize de farklı pencereler açabilirsiniz. Bu tür rastlantısal rotaların gerçekliği ile karşılaşmaların eksenini genellikle sanat olur. Muharrem Gürdal ve onlarca sanatçı evi ile de bu sayede tanışma fırsatı bulursunuz (Resim 5).

Resim 5. Muharrem Gürdal (M. Taşkın Arşivi)

Muharrem Gürdal Sanat Evi

Gürdal ve bölgenin temsili olan onlarca sanatçının doyumsuz hikâyeleri, arşivleri ve entelektüel birikimleri bölge ve bölge halkı için oldukça önem arz etmektedir. Birçoğunun gezmediği ülke, görmediği kültür kalmamıştır. Ama Avanos'a başka bir hayranlıkları aşkları vardır. Gürdal evi/oteli/müzesi de bu donanımların birikimlerin eseridir (Resim 6). Butik otelini de bir müzeye çevirmiş durumdadır kanımca.

Resim 6. Avanos Sofa Otel (M. Taşkın Arşivi)

Cumhuriyet tarihinden günümüze dekoratif ahşap kapı, tavan süsleme ve oyma tarzlarından, geleneksel halı motiflerine, antika değerindeki

kap kacaklardan, Yunan Dönemi'nin ifadesi güçlü heykeline kadar her an her şey ile karşılaşmanız mümkün bu müze otelde. Resimleri, evi ve yaşamı ile bölgenin âdeta sanatsal/zanaatsal omurgasını oluşturmuştur Gürdal. Bunun dışında kültürel miras envanterlerinin her türlü mevcut bu müze evde. Heykelden gravüre, tarihî doküman/fotoğraf arşivinden şiire, öyküden yağlı boyaya sanatın tüm disiplinlerine rastlarsınız. Bu nedenle bölgede bir sanat evine yönünüzü çevirdiğinizde farkına varılacak ilk cümle, sanatın sindirildiği bölgenin adıdır Kapadokya. Gürdal, büyük şehirlerin aksine ruhun arındırıldığı, estetik tavrın odağındaki sanat evine ek olarak bir de Masal adında mini sanat galerisi inşa etmiştir (Resim 7). Binlerce eserin az sayıdaki temsilleri bu galeride sergilenmektedir.

Resim 7. Masal Sanat Galerisi (Savaş Kurtuluş Çevik Arşivi)

Kültürel miras kategorisinde değerlendirilen sanat evi müzesi, galerisi ve nitelikli eserleri önemli bir kültürel kimliğe sahiptir. Gürdal, Anadolu'nun mimari dokusuna, motifine ve estetiğine sahip çıkmakla kalmamış, morfolojik farkındalık yaratan yaklaşımla bölgeyi aralıksız resmetmiştir. Resimlerindeki her detay ve tasvir, geçmişin silinmiş, yok olmuşluğuna bir belge niteliğindedir.

Sanat ve Yaşamı

Gürdal, 3 Kasım 1949 yılında Kayseri’de dünyaya gelmiştir. Babasının astsubay oluşu nedeni ile ilk ve orta öğrenimini farklı şehirlerde tamamlamıştır. 1962’de Elazığ’a yerleşmiştir. Anne ve babası Avanoslu’dur. 14 yaşında Kırşehir öğretmen okulunda okumaya başlamış, 17 yaşında mezun olup aynı yıl sınıf öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Ülkenin farklı yerlerinde öğretmenlik yaptıktan sonra 1997 yılında emekli olmuştur (Resim 8).

Resim 8. Lise Yıllarında Öğretmen Okulunda Yıl 1978 Köy Evinin Damında Öğretmen Gülhan Bozgül(Mart), Hikmet Güzellik (Sarıtaş) ve Muharrem Gürdal, Mahattatar Köyü (Muharrem Gürdal Arşivi)

Resim 9. Muharrem Gürdal Eseri - Halı Dokuyanlar (Muharrem Gürdal Arşivi)

1982 yılında ilk olarak resme soyut ve soyutlamalar ile başladığını söyleyen Gürdal, gerçekçi resme tutkunluğunun satışlar ile bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (Gürdal ile Söyleşi, 2014). Resim öğretmeninin perspektif derslerinden çok etkilenmiş ve resme o yıllarda ilgi duymaya başlamıştır.

Öğretmenlik yaptığı yıllarda karalamalar yaparken Avanos’a gelen Fransız ressamdan etkilenmiş ve onlar gibi resim yapma çabasında olmuştur. Ruth Bubble Piccart’ın söylemleri ve resim tekniği onu etkilemiştir. Uzun yıllar gravür tadında ve naif-realist etkilerde resim yapmaya başlamıştır. Yine butik otelin ziyaretçileri sayesinde resmine duyduğu ilginin yanı sıra, bölgeyi ziyaret eden ressam ve sanatçılar ile sohbet eder, onlarla resim tekniği ve bilgisi üzerine fikir alışverişinde bulunurdu. 1977’de Fransız Patrice’nin resimlerinden etkilenmiştir. (Resim 9-10) Ressam Anne Grete Lange’in renkli resme geçmesi yönündeki taleplerini geri çevirmeyerek renkli resim denemelerinde bulunmuştur.

1983 yılında bu yaklaşımla resimler yapmaya başlamıştır. Emine, Fadime gibi ilçenin bilindik yüzlerini eserlerine yansıtmıştır. Eserleri daha çok Avanos sokaklarından ve folklorik yaşamdan esintiler sunmaktadır.

Gürdal, 1980’den günümüze Avanos’u, tarihî-görsel belge şeklinde tüm detayları ile kayda almış bir ressamdır.

Resim 10. Muharrem Gürdal Eseri - Kapadokyadan Görünüm (Muharrem Gürdal Arşivi)

Gürdal, bu yaklaşımının temelinde Avanos bölgesini ve bölgenin yöresel kıyafetlerinden el sanatlarına, mimarisinden yaşam biçimlerine kadar tüm yönlerini yerli ve yabancı turistlere anlatabilmek gibi bir sorumluluk içerisinde resim yapmıştır.

Avanos'ta çizmediği mahalle, sokak, konak, çeşme kalmamıştır (Çevik ve Tokmak, 2014; 776).

Onun resmettiği Avanos konaklarından biri Tevfik Körükçü Konağı'dır. Konak, 1903 yılında Körükçüoğlu Hacı Mevlüt Ağa tarafından yaptırılmış olup, günümüzde koruma altına alınmış ve 2002 yılında aslına uygun bir şekilde restore edilerek bir süre ofis olarak kullanılmıştır. 1991 yılında Muharrem Gürdal tarafından resmedilen bu konağın tasviri, izleyiciye yaklaşık 35 yıl içerisindeki değişim ve dönüşümleri rahatlıkla gözlemleyebilme fırsatı vermekte. Günümüzde çekilen bir fotoğraf ile karşılaştırıldığında, inanılmaz bir estetik değişim ve dönüşüm, gözler önüne serilmektedir. Konağı tasvir edişindeki detaylarda, kapı ve pencere motifleri, taş motif biçimleri ile restore edildikten sonraki süreci hakkında fikir edinme fırsatı sunmaktadır.

Fotoğrafta yaşayamadığımız pek çok duygu, plastik ilke elemanların doğru işlenmesi ile bizleri daha derinden etkilemektedir.

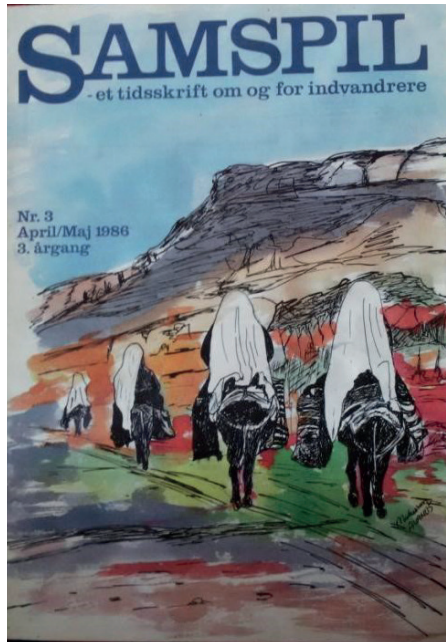
Gürdal'ın 1986 yılında Danimarka'da yayımlanan bir dergiye kapak olan "Göremeli Kadınlar" adlı çalışması (Resim 13), uluslararası alanda da etki gösterdiğine işaret etmektedir.

Resim 11. Muharrem Gürdal Eseri - Avanos, Yukarı Mah. Tevfik Körükçü Konağı 1991 (Muharrem Gürdal Arşivi)

Resim 12. Muharrem Gürdal Eseri - Tevfik Körükçü Konağı, Yapım Yılı 1903 (Muharrem Gürdal Arşivi)

Resim 13. Muharrem Gürdal Eseri - Suluboya, 1986 (Muharrem Gürdal Arşivi)

Resim 14. Muharrem Gürdal Eseri - Düğün (Muharrem Gürdal Arşivi)

Bölgenin Avrupa'daki tanıtımına ve bölge turizmine katkısı bakımından eserin etkisi dönem itibarı ile yadsınamaz. Birçok yabancıya geçmişte Gürdal'ın eserlerini satın almasıyla bölgeye dair fotoğraf ötesi bölge dokusunun hissedilmesinde önemli kazanımlar sağlanmıştır. Görsel 14 incelendiğinde, resim folklorik ve somut olmayan kültürel miras öğelerinin düzenidir aslında. Gürdal'ın her resmi, geçmişe ait yaşantıların onlarca sayfa yazıya eşdeğer öyküsü, anısıdır. "Düğün" (Resim 14) adlı çalışmasından düğünün kime ait olduğu, katılımcıların özellikleri ve hatta eğlence anlayışları hakkında birçok bilgi edinebiliriz.

Yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çeken estetik değer ile birlikte eserdeki naif tavır ve değerli tasvirlerdir. Bu değerler bu nedenle, Kapadokya'nın peribacalarına, balon ve ATV turizmine alternatif olarak estetik tavır ve seyrine odaklı ziyaretçilerin duysal alanına müdahale eden önemli rotalardır.

Gürdal'ın eserlerinde birçok konağın ve tarihi

yapının günümüzdeki durumlarını rahatlıkla okuyabilmekteyiz (Resim 15-16). Gürdal, farklı dönemlerde farklı üsluplarla resimler yapsa da bütünde resmi ele alışı ve plastik değerlerindeki tavrı, resimlerinin etkisini her zaman daha güçlü kılmıştır. Zaman zaman sürrealist etkiye ya da kübist tavır ile resimlerine yaklaşıp da bütünde doluluk-boşluk derinlik düzlem ilkesini ve çizgisel-noktasal öğelerle bütünlük ilkesini tematik dokuya son derece etkili uyarlamıştır. Resim 17 ve 18 plastik ilke ve elemanların göz ardı edilmediği değerli eserlerdir. Konular plastiğin getirdiği güçle daha etkili hâle gelmiştir (Resim 17-18).

Sonuç olarak, Gürdal gibi bölgede yaşayan değerli sanatçılarımız bölgeye gizil bir dinamizm kazandırmaktadır. Sanatın ve sanatçı evlerinin Kapadokya'daki varlığı, bölgenin kültürel dokusunu zenginleştirirken, sanatçılar içinde eşsiz bir yaratıcılık alanı sunuyor. Kapadokya'da sanatın gelişimi hem yerel, hem de uluslararası düzeyde sanatçılar ve sanatseverler için yeni ufuklar açmaya devam edecektir.

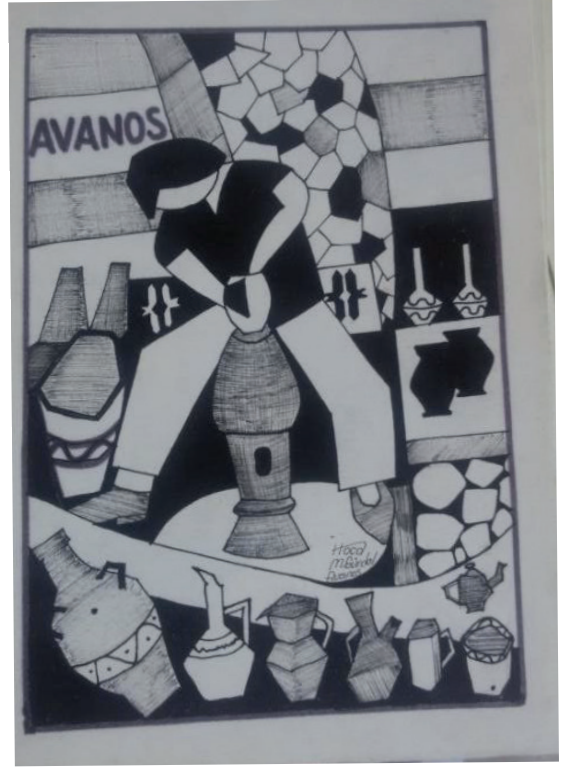
Resim 15. Muharrem Gürdal Eseri - Kapadokya Evleri
(Savaş Kurtuluş Çevik Arşivi)

Resim 16. Muharrem Gürdal Eseri - Kapadokya Evleri
(Savaş Kurtuluş Çevik Arşivi)

Resim 17. Muharrem Gürdal Eseri - Avanoslu Çömlekçi
(Savaş Kurtuluş Çevik Arşivi)

Resim 18. Muharrem Gürdal Eseri - Avanoslu Çömlekçi
(Savaş Kurtuluş Çevik Arşivi)

Seçilmiş Kaynakça

Çevik, S., Tokmak, M (2014) “Cumhuriyetten Günümüze Avanos Kökenli ve Avanos’ta Yaşamış Ressamlara dair Tespitler” Avanos Sempozyumu Bildirileri. 23-25 Ekim.

Texier, C. (2002) Küçük Asya -Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi-, (çev.:Ali Suat), Lâtin Harflerine Aktaran: Prof. Dr. Kâzım Yaşar Kopraman, Sadeleştiren: Yard. Doç. Dr. Musa Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara

Elektronik Kaynaklar

<https://avanos.weebly.com/muharrem-gurdal-3.html>

<https://kapadokyaefemera.blogspot.com/p/kapadokya-kartpostallar.html>

Sözlü Kaynaklar

Çevik, S. (2014) Muharrem Gürdal, Avanos Doğumlu, Sanatçı-Öğretmen ile söyleşi, Savaş Kurtuluş Çevik tarafından, Avanos’ta derlenmiştir.

N. Başgelen (2015) Gravürlerden Eski Fotoğraflara Kapadokya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Resim 19. Avanos Orta Mahalle Hacı Nuri
Bey Konağı, 1985 (Muharrem Gürdal Arşivi)

